

“ეკონომიკური პროფილი”,

№7, 2010, იანვარი

ირმა ჭოლაძე

ტელეკომპანია "რიონის"
საინფორმაციო
სამსახურის კორესპონდენტი

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის რეგიონულ მედიაში

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შესახებ დღეს ჩვენს გარშემო თითქმის ყველა საუბრობს. კრიზისია უამრავი პრობლემის ახსნა – სამსახურიდან გამოშვებული ჩვენი ახლობლები, მეგობრები თუ ოჯახის წევრები ახლა ტერმინს “ეკონომიკური კრიზისი” ხუმრობაშიც ახსენებენ და ბევრი ისეთი ფაქტის მიზეზადაც მოიხსენიებენ, რაც რეალურად მართლაც რომ არაფერ კავშირშია მსოფლიოს გლობალურ პრობლემასთან. ჩვენ დავინტერესდით, აქვს თუ არა საზოგადოებას წარმოდგენა პრობლემის არსზე და აძლევს თუ არა მას მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები შესაბამის ინფორმაციას.

ამ შემთხვევაში ჩვენი ყურადღების არეალში იმერეთის

რეგიონის ორი გაზეთი – "ახალი გაზეთი" და "p.s." (გავითვალისწინეთ ის ფაქტი, რომ ეს გაზეთები პოპულარულია, ანუ ყველაზე მეტად იყიდება და ვრცელდება რეგიონის მასშტაბით), ტელეკომპანია "რიონი" და რადიო "მველი ქალაქი" მოექცა.

როგორც აღმოჩნდა რეგიონული პრესა მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისს თავის ფურცლებზე ადგილს საერთოდ არ უთმობს. "p.s."-ის ერთ-ერთ ნომერში წავაწყდით სტატიას, რომლის სათაურშიც არის ნახასენები ჩვენთვის საინტერესო სიტყვები. 6 აპრილის ნომერში გამოქვეყნდა სტატია სათაურით "დაეტყოთ თუ არა პენსიონერებს მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი?" (ნაპრილი, გვ.6). იმის შემდეგ, რაც სტატიის ავტორი შეგვახსენებს, რომ დღეს საქართველოში მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის მკაფიო ნიშნებია (მწარმოებელთა გაღატაკება, უმუშევრობის ზრდა, ინვესტიციების სოციალური დახმარებების შემცირება), ის სვამს კითხვას - დაეტყო თუ არა მოხუცების ყოფა-ცხოვრებას ეკონომიკური კრიზისი და როგორია მათი საერთო პრობლემები?

ცნება „ეკონომიკური კრიზისი“ 13 აპრილის ნომერშიც გვხვდება, სადაც

იგი სხვა ქვეყნის სავარაუდო პრობლემად განიხილება. სტატიაში "მოლდოვა – ფერადი რევოლუცია თუ ეკონომიკური კრიზისი?" (13 აპრილი, გვ.7) ავტორი, რომელიც ინტერნეტ მასალებზე დაყრდნობით წერს, განიხილავს მოლდოვაში ბოლო დროს მიმდინარე პრობლემებს და ეს ყველაფერი მას საქართველოსა და ყირგიზეთს ახსენებს.

რაც შეეხება "ახალ გაზეთს", მისი მკითხველი მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის მიზეზებს და არსს არა თუ შეიტყობს, არამედ თუ სხვა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებსაც არ ეცნობა მისთვის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, როგორც ცნება, საერთოდ არ იქნება ცნობილი. ჩვენს ქვეყანაში არსებულ ფინანსურ პრობლემებზე ერთ-ერთ სტატიაში წაიკითხავთ, სადაც წერია, რომ საქართველოს ეკონომიკური ზრდა 2009წ. შემოწირულ თანხებზე იქნება დამოკიდებული – ასეთ ვარაუდს კი საერთაშორისო სავალუტო ფონდი გამოთქვამს. "საერთაშორისო სავალუტო ფონდი: საქართველოს ეკონომიკური ზრდა 2009 წელს შემოწირულ თანხებზე იქნება დამოკიდებული". (25 მაისი, გვ.8) სათაურიდანვე ჩანს, რომ წერილში

გაკეთებულია მთავარი პროგნოზი ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის წარუმატებლობაზე და აქვე დაკონკრეტებულია, რომ 2009 წელს საქართველოს ეკონომიკა მისი მოკავშირეების ფულად დახმარებაზე იქნება დამოკიდებული და მისი ზრდა მხოლოდ 1%-ს შეადგენს.

ამ ორი გაზეთის განხილვის მაგალითზე შეიძლება ითქვას, რომ პრესა მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისს საერთოდ არ განიხილავს – არც მსოფლიო და არც ადგილობრივ დონეზე. სამაგიეროდ გაზეთები დიდ ადგილს უთმობენ მსოფლიო ვარსკვლავების პირად ცხოვრებას და ჭორებს (ხშირია წერილები სათაურებით "კიმ ბესინჯერი – იდეალისტი სულით ხორცამდე", "ანჯელინა ჯოლის და ჯენიფერ ანისტონის დაპირისპირებამ პიკს მიაღწია" და ა.შ.)

ტელეკომპანია "რიონის" საინფორმაციო გამოშვებების არქივში მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შესახებ მნიშვნელოვანი მასალა არა არის შემონახული, თუმცა ამავე ტელეკომპანიის ანალიტიკური პროგრამა "მთავარი იმერეთში" ორჯერ დაინტერესდა გლობალური პრობლემით. 26 აპრილის გამოშვებაში

მომზადდა რეპორტაჟი, სადაც ავტორი ცდილობდა გაერკვია, შეეხო თუ არა საქართველოს და კონკრეტულად ქუთაისს მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, საკითხის შესახებ რეპორტაჟში საუბრობენ ექსპერტები. კახა გვანცელაძის აზრით, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი: საქართველოს ნაკლებად შეეხო. რაც შეეხება ქუთაისს_ შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ არ დატყობია. ანალოგიური მისაზრება აქვთ მოქალაქეებს, რომლებიც ამბობენ, რომ კრიზისში ბოლო ოცი წელია ცხოვრობენ.

გადაცემა "მთავარი იმერეთში" მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისით, უფრო სწორად მისი შედეგებით კიდევ ერთხელ დაინტერესდა. 10 მაისის გამოშვებაში გავიდა სიუჟეტი, რომელიც ბანკებიდან ერთბაშად გათავისუფლებული თანამშრომლების შესახებ გვიამბობდა. ბანკის ხელმძღვანელობის ჩაწერას ჟურნალისტი ვერ ახერხებს, თუმცა მაყურებელს აქვს საშუალება მოუსმინოს ექსპერტებს, რომლებიც ამ ფაქტს ჩვეულებრივ მოვლენად აფასებენ და ამბობენ, რომ მსგავს სიტუაციაში, როცა საწარმოს ან დაწესებულების ადმინისტრაციას არა აქვს საშუალება ხელფასით

დააკმაყოფილოს თანამშრომლები, მსგავს ხერხს მიმართავს.

ტელეკომპანია "რიონის" მაყურებელს მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის და მისი შესაძლო შედეგების შესახებ წარმოდგენა ამ 2 რეპორტაჟის დახმარებით აუცილებლად უნდა შექმნოდა.

საინტერესოა, რა მდგომარეობაა ამ მხრივ რადიოში. ჩვენთვის საინტერესო თემის შესახებ რადიოში რამდენიმე მასალა მომზადდა. სიუჟეტის ავტორი შეეცადა გაერკვია, თუ რა გავლენა იქონია ვალუტის კურსის ცვალებადობამ ადგილობრივ ბაზარზე. როგორც გაირკვა, დოლარის გამძვირების შედეგად ქუთაისში თითქმის ყველა პროდუქტი გამძვირდა, თუმცა, რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, დოლარის კურსის დასტაბილურების შემდეგ ფასები კვლავ მომატებული დარჩა.

კიდევ ერთი მასალა, რომელიც რადიომსმენელმა ჩვენთვის საინტერესო თემასთან დაკავშირებით მოისმინა, ბანკების მიერ სესხების გაცემის შემცირების შესახებ ამცნობდა მსმენელს.

როგორც ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რეგიონული მედია გლობალური

ეკონომიკური კრიზისით მნიშვნელოვნად არ დაინტერესებულა. ჩვენ მივმართეთ დარგის ექსპერტს. რამაზ ნამიჭეიშვილი ეკონომისტია. მისი აზრით, მედია არ არის კომპეტენტური. ბატონი რამაზის თქმით, მოსახლეობა ეკონომიკის სფეროში ნაკლებად განათლებულია. ამაში ექსპერტი ხელისუფლებასთან ერთად მედიასაც ადანაშაულებს: ჩვენი მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა საერთოდ არ იცის, თუ რა არის ეკონომიკა, როგორ შეიძლება დაგეგმოს, დაიწყოს და განავითაროს საკუთარი წარმოება. შესაბამისად მას არა აქვს წარმოდგენა რა დოზით შეეხება მას გლობალური კრიზისი. ეკონომიკის დარგის სპეციალისტი თვლის, რომ მოქალაქეების ცნობისმოყვარეობის ამაღლებაში დიდი წვლილი სწორედ მედიასაშუალებებმა უნდა შეიტანონ. ეკონომიკის თემაზე კი პირველ ეტაპზე (ვიდრე ჟურნალისტები გადამზადდებიან) სატელევიზიო თუ რადიოგადაცემები დარგის სპეციალისტებმა უნდა მოამზადონ.

ჩვენი ნაშრომის დასასრულს გვსურს გავაკეთოთ ერთგვარი ანალიზი. გლობალური ეკონომიკური კრიზისი ფულის კრიზისს ნიშნავს,

ჩვენს ფინანსურად ისედაც შეჭვივრებულ ქვეყანას ეს კრიზისი ნამდვილად შეეხო. ექსპერტები ქვეყნის კრიზიდან გამოსავალს ერთადერთ რამეში ხედავენ- მოსახლეობამ უნდა აიმაღლოს ეკონომიკური განათლება, რაც მათ შემდგომ სამეწარმეო საქმიანობის დაწყებაში და წარმატებით განხორციელებაში დაეხმარება. ამ საფეხურის წარმატებით ავლაში კი ჩვენს მოსახლეობას მედია უნდა დაეხმაროს.

ციური დურული

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
გორის უნივერსიტეტის სრული
პროფესორი

ადამიანური რესურსების ეფექტიანი

მართვის

კონკურენციული სტრატეგიები

ადამიანური რესურსების ეფექტიანი მართვა ის პროცესია, რომლის საშუალებითაც მენეჯერი ქმნის ადამიანური რესურსების მართვის სისტემის ისეთ კომპონენტებს, რომლებიც შესაბამისობაში უნდა იყვნენ ერთმანეთთან, ორგანიზაციული სტრუქტურის სხვა ელემენტებთან და ორგანიზაციის სტრატეგიასა და მიზნებთან.

დღეს მენეჯერების წინაშე დგას ისეთი სტრატეგიული ამოცანები, როგორებიცაა კონკურენტუნარიანობის გაზრდა გლობალური მასშტაბით, ხარისხის, შრომის ნაყოფიერების და მყიდველთა მომსახურების დონის ამაღლება, შერწყმისა და შექმნის მართვა, ელ-ბიზნესის ტექნოლოგიების გამოყენება, ადამიანური რესურსების მართვის ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს კონკურენციული უპირატესობის შემადგენელი იმ კომპონენტების

ამოქმედებას, როგორებიცაა – ორგანიზაციის ეფექტიანობა, ხარისხი, ნოვაცია და მომხმარებელთა მოთხოვნილებების გათვალისწინება.

ეს ყველაფერი განაპირობებს მოთხოვნას კვალიფიციურ პერსონალზე.

ადამიანური რესურსების მართვა მოიცავს იმ ღონისძიებებს, რასაც მენეჯერი მიმართავს თანამშრომელთა ორგანიზაციაში მოსაზიდად და შესანარჩუნებლად, მათი ეფექტიანი მუშაობისა და მათ მიერ ორგანიზაციული მიზნების შესრულების უზრუნველსაყოფად.

მენეჯერი პასუხისმგებელია იმ რესურსების მოძიებაზე, განვითარებაზე, დაცვასა და გამოყენებაზე, რომლებიც ეფექტიანი მუშაობისთვისაა საჭირო. ყველა ორგანიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რესურსი ადამიანური რესურსია – ადამიანები, რომლებიც უზრუნველყოფენ პროდუქციისა და მომსახურების წარმოებასა და გასაღებას. ადამიანური რესურსები მოიცავს ორგანიზაციის ყველა წევრს – ტოპმენეჯერიდან ყველაზე დაბალი რანგის თანამშრომლამდე. გამოცდილმა მენეჯერმა იცის, რაოდენ

მნიშვნელოვანია ადამიანური რესურსები, იგი აქტიურად მოქმედებს ორგანიზაციის ადამიანური რესურსების განსავითარებლად და ეფექტიანად გამოსაყენებლად.

ადამიანური რესურსების მართვის ძირითადი მიზნებია – ეფექტიანი სამუშაო ძალის მოზიდვა, მისი პოტენციალის განვითარება და მისი გრძელვადიანი მხარდაჭერა. ამ მიზნების მიღწევას სჭირდება დაგეგმვის, პროგნოზირების, სწავლების, სამუშაო ამოცანების შესრულების შედეგების შეფასების ჩვევების გამოყენება, ხელფასების, დამატებითი შეღავათებისა და სამსახურიდან დათხოვნის ადმინისტრაციული მართვის განხორციელება.

ადამიანური რესურსების მენეჯერებმა უნდა იპოვონ საუკეთესო თანამშრომლები, ორგანიზება გაუკეთონ მათ სწავლებას, აღზრდას და სამსახურში შეინარჩუნონ ისინი. ისეთი თანამშრომლების გარეშე, რომლებიც მაღალ მოთხოვნებს პასუხობენ, მართვის ბრწყინვალე კონცეფციებიც კი დასაღუპად არის განწირული, იქნება ეს ვირტუალური გუნდები, ელ-ბიზნესი, დისტანციური

მართვა თუ შრომის ანაზრაურების მოქნილი სისტემა.

გარდა ამისა, როცა მომუშავეები გრძნობენ, რომ მათ არ აფასებენ, ისინი, როგორც წესი, დიდად არ იკლავენ თავს, რომ მთელი თავისი ძალა კომპანიას მოახმარონ და სხვა სამუშაოს ეძებენ, სადაც მათ დააფასებენ. ამიტომაც აქვს დიდი მნიშვნელობა სპეციალისტების მონაწილეობას ადამიანური რესურსების მართვაში ორგანიზაციის კონკურენციული სტრატეგიის შემუშავებისას. ადამიანური რესურსების მართვის მენეჯერი უნდა ერკვეოდეს შრომით კანონმდებლობაში და ორიენტირებული უნდა იყოს კარიერის განვითარებასა და შრომით ურთიერთობებზე.

ადამიანური რესურსების მართვის უშუალო წვლილი საქმიანობის შედეგებში განისაზღვრება იმით, რომ სტრატეგიული მიზნების შესრულება-არშესრულება დამოკიდებულია ორგანიზაციის ადამიანურ აქტივებზე –პერსონალზე.

კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნების მოთხოვნილება გვკარნახობს ადამიანური რესურსების მართვის სამ ძირითად მიმართულებას:

- ადამიანური კაპიტალის გაზრდა;
- გლობალური საკადრო სტრატეგიების შემუშავება;
- საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვა.

ადამიანური კაპიტალის გაზრდა.

დღეს, როგორც არასდროს, სტრატეგიული გადაწყვეტილებები მჭიდროდაა დაკავშირებული კადრებით უზრუნველყოფის საკითხებთან. წარმატება ინფორმაციულ, ცოდნაზე დამყარებულ ეკონომიკაში დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად კარგად მართავს ორგანიზაცია ადამიანურ კაპიტალს.

ადამიანური კაპიტალი – ეს პერსონალის ცოდნის, გამოცდილების და უნარ-ჩვევების ეკონომიკური ეფექტიანობაა. ამ კაპიტალის გაზრდა ხდება თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლების სტრატეგიის მიზანმიმართული გამოყენებით. ეს ნიშნავს ყველაზე ნიჭიერი სპეციალისტების შერჩევას, მათი ცოდნა-გამოცდილების გაზრდას სასწავლო პროგრამებით და ინდივიდუალური და პროფესიული განვითარების საშუალებების მიცემით და შრომის ანაზღაურების ისეთი სისტემის გამოყენებით, რომელიც

ხელს უწყობს ცოდნის გაცვლას და აჯილდოებს ადამიანებს ორგანიზაციის საქმიანობაში მათი წვლილისთვის. ამას გარდა, ადამიანური რესურსების მართვის მენეჯერებმა შრომის ისეთი პირობები უნდა შექმნან, რომ სპეციალისტებს არ ჰქონდეთ მიზეზი, სხვა სამსახური ეძებონ.

გლობალური საკადრო სტრატეგიების შემუშავება. შემდეგი ფაქტორი, რომელთან შეგუებაც თანამედროვე ორგანიზაციებს უხდებათ, ეს არის კონკურენცია გლობალური მასშტაბით. ადამიანური რესურსების მართვის თვალსაზრისით, ეს უამრავ მწვავე პრობლემას ქმნის. უნდა ვაღიაროთ, რომ ბევრ კომპანიას ჯერ კიდევ სჭირდება ეფექტიანი პოლიტიკა, სტრუქტურა და სამსახურები, რომლებიც გლობალიზაციის რეალიებს პასუხობს. 200-ზე მეტი გლობალური კომპანიის მენეჯერის გამოკითხვისას განისაზღვრა ადამიანური რესურსების მართვის მთავარი ამოცანა: ლიდერებისა და კადრების მომზადება საერთაშორისო საქმიანობისათვის. ყველა დარგის ფირმები აღნიშნავენ გლობალური ლიდერების საჭიროების ზრდას – ადამიანებისა, რომლებსაც არა

მარტო ხელმძღვანელობის ჩამოყალიბებული უნარ-ჩვევები აქვთ, არამედ შეუძლიათ სხვადასხვა ქვეყნებსა და კულტურულ გარემოში მუშაობა. ახლა ადამიანური რესურსების მართვის ბევრი განყოფილება დაკავებულია პერსონალის შერჩევით და მომავალი გლობალური ლიდერების სწავლების პოლიტიკის და პროცედურების შემუშავებით.

კერძოდ, თანამედროვე ორგანიზაციებისათვის აუცილებელია თანამშრომლები, რომლებსაც შესწევთ უნარი იმუშაონ სხვადასხვა გეოგრაფიულ, ტექნიკურ და კულტურულ სფეროებში. გლობალური საკადრო სტრატეგიების ეფექტიანობაზე ბევრად არის დამოკიდებული ორგანიზაციის ბიზნეს-სტრატეგიების წარმატება.

საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვა. საკადრო საინფორმაციო სისტემა – ეს არის ინტეგრირებული კომპიუტერული სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს საკადრო დაგეგმვისა და გადაწყვეტილებებისათვის აუცილებელ ინფორმაციასა და მონაცემებს. ასეთი სისტემის საბაზო ფუნქცია ხელფასის და დამატებითი

შელავათების დარიცხვის ავტომატიზაციაა.

თანამედროვე პროგრამები და ვებ-სამსახურები პრაქტიკულად მთელი საკადრო საქმიანობის (შერჩევის, სამუშაოზე მიღების, ორიენტაციის, სწავლების, შრომის ანაზღაურების ადმინისტრირების) ავტომატიზაციის საშუალებას იძლევა. საკადრო საინფორმაციო სისტემა დროისა და ფულის ეკონომიას იძლევა, ათავისუფლებს კადრებს რუტინული მოვალეობებისაგან და სტრატეგიულ საკითხებზე კონცენტრირების საშუალებას აძლევს.

ადამიანური რესურსების მართვის უპირველესი ამოცანაა ორგანიზაციაში ისეთი ინდივიდების მოზიდვა, რომლებსაც გააჩნიათ როგორც ფასეული სპეციალისტების, ისე ეფექტიანი, სავარაუდო პირობებით დაკმაყოფილებული თანამშრომლების თვისებები.

ეფექტიანი სამუშაო ძალების მოზიდვის **პირველი ნაბიჯია** ადამიანური რესურსების დაგეგმვა, როდესაც კომპანიის ხელმძღვანელები ან ადამიანური რესურსების მართვის სამსახურის სპეციალისტები, არსებული ვაკანსიებიდან გამომდინარე, გაიანგარიშებენ ახალი

თანამშრომლების საჭირო რაოდენობას. **მეორე ნაბიჯია** პერსონალის შერჩევის პროცედურების გამოყენება და კომუნიკაციის განხორციელება პოტენციურ კანდიდატებთან. **მესამე** – ვაკანტურ თანამდებობებზე კანდიდატებს შორის იმ კანდიდატების შერჩევა, რომლებსაც, პერსონალის მენეჯერის აზრით, შეუძლიათ კომპანიას მაქსიმალური სარგებლობა მოუტანონ. დაბოლოს, ახალი თანამშრომელი იწყებს მუშაობას.

ადამიანური რესურსების მართვის მიმართ სტრატეგიული მიდგომა **სამ საკვანძო პრინციპს** ეყრდნობა. **პირველი:** როგორც ითქვას, ყოველი მენეჯერი, დაკავებული თანამდებობისაგან დამოუკიდებლად, პასუხს აგებს ადამიანური რესურსების მართვაზე. **მეორე:** დაქირავებული მომუშავეები განიხილებიან როგორც კომპანიის ძვირფასი აქტივი. სწორედ თანამშრომლები და არა შენობები, ნაგებობები და აღჭურვილობა ქმნიან ორგანიზაციის უმნიშვნელოვანეს კონკურენციულ უპირატესობებს. სამუშაო ძალის მართვის მეთოდები მდგრადი კონკურენტუნარიანობის ჩამოყალიბების მთავარი ფაქტორია. დაბოლოს, **მესამე:** ადამიანური რესურსების მართვა მოწოდებულია

ორგანიზაციის სტრატეგიისა და მიზნების, მისი ადამიანური რესურსების მართვისადმი კორექტული მიდგომის ინტეგრირება.

რა თქმა უნდა, ადამიანური რესურსების ეფექტიანი მართვის კონკურენციული სტრატეგიების, კადრების მართვის და მისი მიზნების განხილვა არ შეიძლება იმ პრობლემებისა და ფაქტორებისაგან მოწყვეტით, რომლებიც მთლიანობაში ახდენენ გავლენას ორგანიზაციაზე, - ისეთებისა, როგორცაა გლობალიზაცია, ტექნოლოგიური პროგრესი, მაღაკვალიფიციური სამუშაოს მოცულობის გაზრდა, უსწრაფესი ცვლილებები ბაზრებზე და საერთოდ გარემოსი, ცვლილებები ორგანიზაციის კულტურაში, სტრუქტურაში, სტრატეგიასა და მიზნებში.

გიორგი ღვთაძე
 ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
 ქუთაისის სამართლისა
 და ეკონომიკის
 უნივერსიტეტის სრული პროფესორი,
 აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
 უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

**ეკონომიკური რეფორმები მსოფლიოს
 სხვადასხვა რეგიონებსა
 და ცალკეულ სახელმწიფოებში**

XX საუკუნის 80-იან წლებამდე, ფინანსურ სექტორში სამთავრობო ჩარევა ფართოდ იყო გავრცელებული როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში. აღნიშნულის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა ინდუსტრიალიზაციის, ომის შემდგომი რეკონსტრუქციისა და განვითარების ხელშეწყობა და ა.შ. ბევრ განვითარებად ქვეყანაში, ხსენებული მიზნების მიღწევას თან სდევდა მთელი რიგი შერჩეული დარგების იაფი ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფა, რაც ხორციელდებოდა საპროცენტო განაკვეთის და სესხების ფორმების რეგულირების სხვადასხვა მეთოდებით.

აღნიშნულ პერიოდში, სახელმწიფო ფინანსური პოლიტიკის ძირითად ელემენტებს შეადგენდა:

- საბანკო საქმიანობის რეგულირება;

- კოოპერაციული საბანკო ქსელების სამთავრობო მხარდაჭერა;
- სპეციალიზირებული საფინანსო შუამავლების დაფუძნება და
- კომერციული თუ განვითარების ბანკების პირდაპირი სახელმწიფო საკუთრება.

უფრო მეტიც, ერთობ შეზღუდული იყო ეროვნული ბაზრების სილიავის ხარისხი საერთაშორისო ფინანსური ტრანსაქციებისა და უცხოური ბანკების შეღწევისათვის.

ფინანსური პოლიტიკა განიცდიდა 1970-ანების მზარდი კრიტიციზმის და მოგვიანებით – ადრეულ 1980-ანებში, დავალიანებათა კრიზისის ზეგავლენას. აღნიშნულს ემატებოდა განვითარების პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები და რჩევები, რომლებიც ხაზს უსვამდა როგორც ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევასთან დაკავშირებულ პრობლემებს, ისე “Laissez-fair” დოქტრინის ხარვეზებს, მათ შორის ფინანსურ სფეროში.¹

¹ Dullien S., Central banking, financial institutions and credit creation in developing countries,

«ფინანსური შეკავების» თეორიის² მიხედვით, დანაზოგები დამოკიდებულია ფინანსური აქტივების უკუგების დაბალ ან უარყოფითი სიდიდის რეალურ განაკვეთებზე. ითვლებოდა, რომ ფინანსურ აქტივებზე მოგების ნორმის დაბალი განაკვეთები გამოიწვევდა:

- დანაზოგების გამოყენების და განთავსების მაღალ არაეფექტიანობას;
- ხელს შეუწყობდნენ მოთხოვნის ზრდას უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული აქტივების ფლობაზე;
- კაპიტალის გადინებას;
- ეფექტიანი ინვესტირებისათვის ბიზნესებისათვის თანხების მისესხების მაგივრად, დამზოგავების მიერ არაპროდუქტიული ფიზიკური აქტივების ფლობის მოტივაციის ზრდას;

ასევე ითვლებოდა, რომ სახელმწიფოს მიერ რეგულირებული დაბალი საპროცენტო განაკვეთები და

კრედიტების განაწილება, შეამცირებდნენ ინვესტირების ხარისხს და გაზრდიდნენ მის კაპიტალტევადობას, რაც გამოიწვევდა წარმოებისა და ვაჭრობის სისტემის დეფორმირებას.

მიიჩნეოდა, რომ ბანკებს შორის კონკურენციის ნაკლებობა გამოიწვევდა ფინანსური შუამავლობის არაეფექტიანობას. აგრეთვე, საფუძველმოკლებული არ იყო მსჯელობა, რომ ეროვნულ ფინანსურ სისტემაში სახელმწიფო ჩარევა ძვირი დაჯდებოდა, საჯარო ბანკებში არასაიმედო და უიმედო ვალების შესაძლო ზრდის პერსპექტივის გათვალისწინებით.³

არსებობდა მოლოდინი იმისა, რომ დანაზოგების სტიმულირების გზით საპროცენტო განაკვეთის ზედა ზღვარის წანაცვლებამ და საბანკო სისტემაში რესურსების მოზიდვამ შეიძლება მიგვიყვანოს უფრო მაღალ ინვესტიციებამდე და ეკონომიკურ ზრდამდე. საბაზრო ძალებისათვის კრედიტის განაწილების მინდობა, წარმოადგენს მხოლოდ პროექტს (იდეას), რომელიც გვიჩვენებს იმაზე მეტ მომგებიანობას, ვიდრე საბაზრო საპროცენტო განაკვეთი შეიძლებოდა

Background paper prepared for the *Trade and Development Report, 2008*, Geneva, UNCTAD.

² Shaw, McKinnon, 1973, *Trade and Development Report*, 2008, p.96

³ World Bank, 1989: 2, 60

დაფინანსებულიყო. ბაზრის სეგმენტირება ფორმალურ (ოფიციალურ) ბაზრად - ზოგიერთი პრივილეგირებული მსესხებლისათვის არანორმალურად დაბალი ფასებით და არაფორმალურ (არაოფიციალურ) ბაზრად - დანარჩენებისათვის საკმაოდ ძვირი და მკაცრი პირობებით, განიხილებოდა როგორც ზემოთქმულის საბოლოო შედეგი. ფინანსური დერეგულირების გარეგანი კომპონენტი მოიცავდა ეროვნული ფინანსური ბაზრების გაღებას უცხოური ბანკებისათვის, რის მიზანსაც წარმოადგენდა:

1. საბანკო სექტორში კონკურენციის გაზრდა;
2. კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის ხელშეწყობა;
3. უცხოური დანაზოგების და ინვესტიციური რესურსების მოზიდვა;

განსაკუთრებით რადიკალურ ფინანსურ რეფორმებს ადგილი ჰქონდა ლათინურ ამერიკაში. სამხრეთ ამერიკის ქვეყნების საერთო ბაზრის⁴ გამოცდილების მიუხედავად, სადაც ნაადრევი რეფორმები 1970-იანი წლების ბოლოსა და 1980-იანი წლების

დასაწყისში დასრულდა სავალუტო და საბანკო კრიზისით,⁵ არარეგულირებადი კრედიტის განაწილება და თავისუფალი საპროცენტო განაკვეთები მოგვევლინა კანონად მთელს რეგიონში.

ჩილესა და კოლუმბიის გარდა, სახელმწიფოთა უმრავლესობაში გახსნილ იქნა კაპიტალის ანგარიში⁶ და 1990-იანებში უცხოურ ბანკებს ნება მიეცათ მნიშვნელოვნად გაეფართოებინათ თავიანთი აქტიურობა. მექსიკაში 1991-1992 წლებში განხორციელდა კომერციული ბანკების ხელახალი პრივატიზაცია, 10 წლის შემდეგ, რაც მოხდა მათი ნაციონალიზაცია დავალიანებათა კრიზისის შუა პერიოდში. შედეგად, კერძო ბანკების რაოდენობა დროის მოკლე ვადაში 18 ერთეულიდან 37-მდე გაიზარდა.

ბევრი ლათინურ-ამერიკული ქვეყანა და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები, ასევე ცდილობდნენ საკუთარი საფონდო ბაზრების განვითარების დაჩქარებას, რომლებიც განიხილებოდნენ როგორც გრძელვადიან პერიოდში სამთავრობო

⁴ არგენტინის, ბრაზილიის, პარაგვაისა და ურუგვაის ეკონომიკური კავშირი

⁵ EBRD, *Transition Report*, London, European Bank for Reconstruction and Development, 2007

⁶ საგადაამხდელი ბალანსის ნაწილი, რომელიც აერთიანებს კაპიტალის მოძრაობას, საერთაშორისო სესხებს და გრანტებს.

ჩარვევისაგან თავისუფალი დაფინანსების შესაძლო რესურსი. ბევრ ქვეყანაში შეიქმნა ფასიანი ქაღალდებისა და საბირჟო კომისიები, გაუმჯობესდა საბირჟო ვაჭრობის მარეგულირებელი და საზედამხედველო ქსელები, გაფართოვდა კლირინგისა და დავათა გადაწყვეტის სისტემები.

აღნიშნულ რეფორმებს ადგილი ჰქონდა გარემოში, რომელიც უკავშირდებოდა კაპიტალის ბაზრის განვითარებას. უცხოური პორთფელური ინვესტიციების გაზრდის შედეგად, ზოგიერთ ქვეყანაში ფასიანი ქაღალდების ფასებმა მოიმატა, და საგარეო სახელმწიფო ვალი საბანკო სესხებიდან, ბრედის გეგმის ფარგლებში, ტრანსფორმირდა ფასიან ქაღალდებში.

კაპიტალის ბაზრის განვითარების შემდეგი საკვანძო საკითხი იყო საპენსიო სქემების რეფორმირება, რომელშიც სახელმწიფო სისტემა⁷ შეივსო ან ჩანაცვლდა კერძო ფონდების სისტემით. ახალ სისტემაში, შენატანები აკუმულირდებოდა კერძო,

პირად ფონდებში, რომლებიც იმართებოდა სპეციალიზირებული ინსტიტუტებით. შესაძლებელი იყო აღნიშნული გრძელვადიანი დანაზოგების ინვესტირება სხვადასხვა ფინანსურ აქტივებში - საბანკო დეპოზიტებში, ჩვეულებრივ აქციებსა თუ ობლიგაციებში. ვინაიდან საპენსიო რეფორმის ძირითად მიზანს შეადგენდა საპენსიო სისტემის გაძლიერება, ამიტომ ფიქრობდნენ, რომ მოხდებოდა «გრძელვადიანი დანაზოგების, კაპიტალის ბაზრის გაფართოება და ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა».⁸

ლათინური ამერიკის ქვეყნების მსგავსად, ფინანსურ რეფორმებს ადგილი ჰქონდათ სხვა რეგიონებშიც. ცდილობდნენ რა, ვჭრობის პირობების სტაბილურ გაუარესებასა და ნედლეულსა და მასალებზე ისტორიულად დაბალ ფასებთან დაკავშირებული კრიზისის დაძლევის, ბევრმა აფრიკულმა ქვეყანამ განახორციელა მსგავსი რეფორმები. აღნიშნული მდგომარეობა გამოიწვია და გაამწვავა დივერსიფიკაციისა და სტრუქტურული ცვლილებების სიმწირემ და რეგიონის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში შეწყდა კაპიტალის

⁷ ინგლისურად - public pay-as-you-go system, რაც ნიშნავს: 1) ანგარიშების დროულ განაღდებას, 2) შესაბამისი გადახდების განხორციელებას ხელფასის დარიცხვისას.

⁸ World Bank Report, 1994, p. 23 and 254

შემოდინება. ბევრ აფრიკულ ქვეყანას, მათი საგარეო დავალიანების დაფინანსებისათვის ესაჭიროებოდათ საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებიდან დახმარება. ამის გამო, მათ განახორციელეს ფართომასშტაბიანი ლიბერალიზაცია სავაჭრო და საფინანსო სფეროებში, რაც თავის მხრივ სტრუქტურული ცვლილებების პროგრამების ნაწილს წარმოადგენდა.⁹

ლათინური ამერიკისაგან განსხვავებით, ფინანსური ლიბერალიზაცია სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში არ იყო დაკავშირებული ფინანსურ და მაკროეკონომიკურ კრიზისებთან. პირიქით - აღნიშნულს წინ უსწრებდა კაპიტალის ფორმირების მაღალი განაკვეთებით (მოგების მაღალი ნორმით) სტიმულირებული (მართული) რამდენიმეწლიანი დინამიური ზრდა და ინდუსტრიალიზაცია. ფინანსურ სისტემაში სტრატეგიული სახელმწიფო ინტერვენციამ, მათ შორის კრედიტების რეგულირებამ და სარგებლის სუბსიდირებამ, ბევრ ქვეყანაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა

განვითარების პროცესების წარმატებაში. კორეაში, 1981 წლიდან დაწყებული, ხორციელდებოდა ბანკების თანდათანობითი პრივატიზება, იმ პირობებში, როდესაც სახელმწიფო თავის საკუთრებაში ინარჩუნებდა განვითარებისა და სპეციალიზირებულ ბანკებს. პარალელურად შესუსტდა საპროცენტო განაკვეთებისა და კრედიტის განაწილებაზე კონტროლი. 1993 წლიდან ფინანსური ლიბერალიზაცია კიდევ უფრო გაღრმავდა, რომელიც მოიცავდა კერძო საგარეო სესხების გაკონტროლებაზე უარის თქმასაც.¹⁰

ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში¹¹ ფინანსური ლიბერალიზაცია უფრო ადრე დაიწყო. ინდონეზიაში ცენტრალურმა ბანკმა უარი თქვა კრედიტის განაწილებასა და საპროცენტო განაკვეთების პირდაპირ კონტროლზე ჯერ კიდევ 1980-იანი წლების დასაწყისში. ბაზარზე შეღწევადობის ლიბერალიზება 1988 წელს, გამოზნული იყო საშინაო და უცხოური ბანკების რაოდენობის

⁹ Financial reforms in developing and transition economies, *Trade and Development Report*, UNCTAD, 2008, p.96

¹⁰ EBRD, Structural change indicators, სხვადასხვა წლების ანგარიშები, ხელმისაწვდომია: www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/sci

¹¹ ინგლისურად - Newly Industrializing Economies (NIEs)

ზრდისათვის და მათი საკრედიტო პორთფელის მკვეთრი ზრდისათვის.

ტაილანდში, 1990-იანი წლების დასაწყისში, სწრაფად განვითარებული ფინანსური ლიბერალიზაციის ფარგლებში, მოიმატა საპროცენტო განაკვეთების დადგენილმა ზედა ზღვრებმა და გამარტივდა უცხოური ვალუტებთან დაკავშირებული ოპერაციების პროცედურები. კაპიტალის მოძრაობისათვის სილიავე, შემდგომ პერიოდში განვითარდა 1993 წელს BIBF-is¹² შექმნით. აღნიშნული წარმოადგენდა ტაილანდის რეგიონულ ფინანსურ ცენტრად გადაქცევის პროგრამის ნაწილს და უცხოურ სესხებზე ხელმისაწვდომობის შესაძლებლობას ადგილობრივი კომპანიებისათვის.

ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ვალდებულებითი (ობლიგაციების) და წილობრივი (აქციების) ფასიანი ქაღალდების ბაზრების განვითარება თან სდევდა ინსტიტუციური ქსელის გაძლიერებას, როგორებიცაა საზედამხედველო ორგანოები, კლირინგისა და საარბიტრაჟო პროცესები, ინფორმაციული

მექანიზმები და ა.შ. მოგვიანებით, რამდენიმე სახელმწიფომ გადაწყვიტა მსგავსი ინსტიტუციებისა და რეგულაციების ჰარმონიზება რეგიონის ფარგლებში, რათა შეექმნათ ინტეგრირებული რეგიონული საფონდო ბაზარი.¹³

ჩინეთში ფინანსური რეფორმები მიმდინარეობდა შედარებით ნელი ტემპებით. 1980-იან წლებამდე, ჩინეთის სახალხო ბანკი ფუნქციონირებდა ერთდროულად როგორც ცენტრალური ბანკი და როგორც კომერციული ბანკი. ფინანსური რეფორმების პირველი ნაბიჯი იყო აღნიშნული კომერციული ბანკის ფუნქციების ტრანსფორმაცია ოთხ ბანკში. ისინი კვლავაც რჩებოდნენ სახელმწიფო საკუთრებაში, მაგრამ სპეციალიზირდებოდნენ სპეციფიკური არაფინანსური სექტორის დაკრედიტებაში, მათ შორის - კონსტრუქციები, აგროკულტურული სფერო, ინდუსტრია და კომერცია. დამატებით შეიქმნა რამდენიმე რეგიონული ბანკი: სასოფლო საკრედიტო კოოპერატივები, ურბანული საკრედიტო კოოპერატივები, სატრასტო და ინვესტიციური კორპორაციები.

¹² BIBF _ Bangkok International Banking Facility. ამ შემთხვევაში, სიტყვა “Facility” უნდა გავიგოთ, როგორც სესხი, კრედიტი, დაკრედიტების სქემა, პროგრამა თუ ხელშეკრულება

¹³ Eichen-green, Borensztein and Panizza, Trade and Development Report, 2007, chapter V

ფასიანი ქაღალდების ბაზარმა ფუნქციონირებმა დაიწყო 1981 წელს, თუმცა მას ჯერ კიდევ არ დაუწყო ძირითადი როლის შესრულება კერძო საწარმოთა სექტორის ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფაში. 1990-იანი წლების დასაწყისში შექმნილი საფონდო ბირჟა საკმაოდ არასტაბილური და სეგმენტირებული იყო და კვლავაც ნაკლებმნიშვნელოვნად რჩებოდა ბიზნესისა და ინვესტიციების დაფინანსებისათვის, კომპანიათა მოგებისა და საბანკო სესხებთან შედარებით.

დასავლეთ აზიის სახელმწიფოებში, გარდა თურქეთისა, ფინანსური რეფორმები ტარდებოდა უფრო თანმიმდევრულად, ფრთხილად და დაკვირვებით. ბევრმა ქვეყანამ მხოლოდ ნაწილობრივ გახსნა თავიანთი საბანკო სისტემა კერძო და უცხოური ბანკებისათვის. პარალელურად, 1970-იანი წლების ბოლოდან ზოგმა დასავლეთ აზიურმა და ისლამურმა ქვეყანამ განავითარა ისლამური საბანკო სისტემა. აღნიშნული გულისხმობდა შარიათის პრინციპების გატარებას ფინანსურ სფეროში. კერძოდ:

- გამსესხებლებისათვის სარგებლის გადახდის კრძალავს მსესხებლების მხრიდან;
- მეანაბრების მიერ საბანკო მოგების ნაწილის მიღებას;
- მსესხებლების მიერ, საპროცენტო სარგებელის მაგივრად, დაფინანსებული აქტივებიდან მოსალოდნელი მომავალი მოგების ნაწილის გადახდას.

გარდა აღნიშნულისა, მსესხებლებს შეიძლება დაკისრებოდეთ ტრანზაქციების განსხვავებული საფასურები.

ჩინეთის მსგავსად, ფინანსური რეფორმები გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში, წარმოადგენდა ეკონომიკურ სისტემაში განხორციელებული სისტემური ცვლილებების ნაწილს, როდესაც ცენტრალიზებული საგეგმო, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლობითი სისტემიდან ხდებოდა ეკონომიკის მართვის საბაზრო პრინციპებზე გადასვლა. უპირველეს ყოვლისა, მოხდა ორ იარუსიანი საბანკო სისტემის ფორმირება, რომელიც მოიცავდა ცენტრალურ ბანკსა და

ახლადწარმოქმნილ კომერციულ ბანკებს.

რუსეთის ფედერაციაში, 1990-იან წლებში ოპერირება დაიწყო ასეულობით ახალმა ადგილობრივმა ბანკმა და XXI საუკუნის დამდეგს ისინი ფლობდნენ «მთლიანი საბანკო აქტივების 50%-ზე მეტს».¹⁴ რამდენიმე მსხვილი ბანკი წარმოადგენდა უმსხვილესი ინდუსტრიული ჯგუფების ნაწილს და მათი ბიზნესის უმეტესობა ვითარდებოდა ამ გაერთიანებებს შიგნით.

ცენტრალური აზიის გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში ფინანსური სისტემა ჯერ კიდევ იმართება სახელმწიფო ბანკების მიერ, რომლებმაც შეითავსეს ყოფილი საბჭოთა ფინანსური ინსტიტუტების ფუნქციები, რომლებიდანაც მათ ასევე უმეტესწილად მიიღეს მემკვიდრეობით არასაიმედო ვალების პორტფელიც. ფაქტობრივად არ არსებობდა საბანკო რეგულირება და შედეგად, ბანკების დიდი ნაწილი მცირე იყო ზომითაც და კაპიტალის მოცულობითაც.

ფინანსური რეფორმები მოიცავდა საპროცენტო განაკვეთების ლიბერალიზაციასა და კაპიტალის

ანგარიშის გახსნას. გარდამავალი ქვეყნების უმრავლესობაში, სახელმწიფო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა დაკარგეს თავიანთი მნიშვნელობა, 1990-იანი წლების ბოლოს განხორცილებული პრივატიზაციის პროცესის შედეგად, როდესაც უცხოური ბანკების და ზოგიერთი სამამულო ბანკის აქტივები თვალშისაცემად გაიზარდა.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, საქართველოში დაწყებული ეკონომიკური რეფორმები არ იყო სათანადოდ მომზადებული. ყოველივე ძველს ეთქვა უარი და დაიწყო მისი დაშლა ისე, რომ მომზადებული არ ყოფილა «ახალი ეკონომიკური ურთიერთობების დამკვიდრებისათვის აუცილებელი თეორიული, მეთოდური და ორგანიზაციული წანამძღვრები.»¹⁵

საქართველოში მიზანმიმართული ეკონომიკური რეფორმების გატარება დაიწყო 1994 წლიდან, როდესაც საქართველოში შემოვიდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი. ამ პერიოდიდან განვითარებული მოვლენები ფაქტობრივად იმ პროცესების ანალოგი იყო, რომლებსაც

¹⁴ Trade and Development Report, UNCTAD, 2008, p. 98

¹⁵ მესხია ი., მურჯიკნელი მ., ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში, თბ., 1996, გვ.3

ადგილი ჰქონდათ ყოფილი სოციალისტური ორიენტაციის ქვეყნებში და ნაკლებად ითვალისწინებდა ეროვნულ თავისებურებებს. აღნიშნული მიზეზი იყო, ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ სცენარებს ერთიდაიგივე «სცენარისტი» და «რეჟისორი» ჰყავდა, კონკრეტული მიზნებითა და მისწრაფებებით.

დღესაც არ წყდება კამათი იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად იყო გამართლებული საქართველოსათვის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მონეტარული მოდელის შერჩევა და კეინსიანურ მიდგომებზე უარის თქმა. მნელი სათქმელია, რამდენად წარმატებული იქნებოდა სტრატეგიულ პროდუქტების ფასების სახელმწიფო რეგულირების შენარჩუნების პირობებში ეკონომიკის დინამიური, თანმიმდევრული ტრანსფორმაციის პროცესი. თუმცა, ჩვენს მიერ არჩეული «მოკური თერაპიის» პრინციპების გატარებამ ჯერ კიდევ ვერ მოგვცა სასურველი შედეგები. მიუხედავად გარკვეული წარმატებებისა, ჯერ კიდევ სახეზეა განუვითარებელი ფინანსური ბაზარი, მაღალი საბანკო საპროცენტო განაკვეთები, სუსტი სადაზღვეო სისტემა, მწირი ადგილობრივი ინვესტიციური რესურსები, დაბალი

რეალური შემოსავლები და უმუშევრობის მაღალი დონე და ა.შ. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გასული საუკუნის ბოლოსა და 2000-იანების დასაწყისში, რეფორმების წარმატებლობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზეზს ქვეყნის მაშინდელი ხელისუფლების უმოქმედობა და ხშირ შემთხვევაში სსფ-ის რეკომენდაციების არასათანადო დონეზე შესრულებაც წარმოადგენდა.

ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების პრინციპების და მიმდინარეობის საერთაშორისო გამოცდილების ცოდნას გადამწყვეტი როლის შესრულება შეუძლია საქართველოს ეკონომიკის შემდგომი გაჯანსაღების და კრიზისული მდგომარეობიდან გამოყვანის საქმეში. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის განვითარებაზე, შიდა ფაქტორებზე მეტად, მოქმედებს ისეთი გარეგანი საფრთხეები და უარყოფითი მოვლენები, რომელთა პროგნოზირება და პრევენცია ძალიან რთულია, ანალოგიური წარსულისა და დაახლოებით იგივე პოტენციალის მქონე ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება დადებითად იმოქმედებს სწორი, მეცნიერულად დასაბუთებული

ეკონომიკური პოლიტიკის
შემუშავებისა და რეალიზაციის
საქმეში.

ვაჟა
გურაბანიძე
ეკონომიკის
აკადემიურ
ო
დოქტორი,

ქ
უ
ფ
ა
ი
ს
ი
ს

ს
ა
მ
ა
რ
ფ
ფ
ი
ს
ა

რ
ა

ე
კ
ა
დ
ე
მ
ი
ა
კ
ი
ს

ქ
უ
ფ
ა
ი
ს
ი
ს
ა
კ
ა
დ
ე
მ
ი
ა
კ
ი
ს

ე პროექტების მენეჯმენტი ბიზნესის საქმიანობის ის მექანიზმია, რომლის დახმარებითაც შესაძლებელია მივალწიოთ წარმატებას საქონლის ან მომსახურების წარმოების დროს ახალი ტექნოლოგიური პროცესების გამოყენებით. პროექტად მოიაზრება არა მხოლოდ რთული ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელება, არამედ საოჯახო დასვენება, წვეულების მოწყობა და სხვა შემთხვევები, რომლებიც მოითხოვს ორგანიზებას და ფულად დანახარჯებს.

პროექტის მენეჯმენტის თანამედროვე კონცეფცია

პროექტის როლისადმი დიდი ყურადღება განპირობებულია იმით, რომ ის თანამედროვე მკაცრი გლობალური კონკურენციის პირობებში ორგანიზაციათა სტრატეგიული მიზნის განხორციელების უმნიშვნელოვანეს საშუალებას წარმოადგენს. ცვლილებათა ეპოქაში გადარჩენისათვის ბრძოლამ აიძულა მრავალი კომპანია გამოეყენებინა პროგრესული ტექნოლოგიები, რომლებიც ბიზნესის წარმართვის განუყოფელ ნაწილად იქცა. ამასთან, ყველა პროექტის ერთ სტრატეგიულ მიმართულებად გაერთიანება კომპანიის მომავალი წარმატების განმსაზღვრელია.

პროექტის მენეჯმენტის წარმოშობა უკავშირდება მსხვილი, უნიკალური პროექტების მართვის აუცილებლობას, რომელიც ხორციელდება 1950-იანი წლებიდან აშშ-ის აეროკოსმოსურ და თავდაცვით დარგებში. შემდგომი განვითარება მან ჰპოვა ამერიკის სამთავრობო სტრუქტურების მიერ განხორციელებულ შეკვეთებში: გამოქვეყნდა მეთოდოლოგიები კომერციული და არაკომერციული ორგანიზაციებისათვის. 1969 წელს აშშ-ის პენსილვანიის შტატის ქალაქ დერბიში შეიქმნა პროექტის მენეჯმენტის ინსტიტუტი, რომელიც არის საერთაშორისო პროფესიული ასოციაცია და მოწოდებულია

გააღრმავოს პროექტის მენეჯმენტის მეცნიერება.

სიტყვა «პროექტი» მომდინარეობს ინგლისურიდან «Project» და ნიშნავს: «რაც ჩაფიქრებულია», «რაც იგეგმება». ეკონომიკურ ლიტერატურაში «პროექტის» სხვადასხვა განსაზღვრა არსებობს. პროექტის მენეჯმენტის საკითხებით დაინტერესებული მეცნიერების ი. მაზურისა და ვ. შაპიროს აზრით, «პროექტი» შესაძლებელია, ერთი მხრივ, ასახავდეს მოქმედების სხვადასხვა სახეს და ხასიათდებოდეს რიგი მაჩვენებლებით:

– კონკრეტული მიზნის მიღწევისათვის განსაზღვრული მიმართულების წინასწარი შერჩევა და გამოყენება;

– პროექტის რეალიზაციის პროცესში მიმდინარე მოქმედებებს შორის კავშირის დამყარება;

– პროექტის დასაწყისისა და დასასრულისათვის დროის შუალედის განსაზღვრა და დაცვა.

მეორე მხრივ, «პროექტი» შესაძლებელია დაკონკრეტებული იქნეს ისეთი თავისებურებებით, რომლებიც ვლინდება პროექტის შემდეგ განმარტებებში:

– «პროექტი, როგორც თავიდანვე შემუშავებული, მიზანმიმართული და დაგეგმილი»,

– «პროექტი, როგორც დოკუმენტალურად გაფორმებული გეგმა»,

– «პროექტი ისაა, რაც ცვლის ჩვენს სამყაროს» – ეს პროექტის თანამედროვე განმარტებაა.

პროექტი შეიძლება იყოს ნებისმიერი რამ ახალი პროდუქტის დამუშავებიდან ცათამბჯენების აშენებამდე. ეს პროექტები გაერთიანებულია ერთ განმარტებაში: «ერთჯერადი, დროით შეზღუდული, მიზანმიმართული ღონისძიებები, რომლებიც მოითხოვენ სხვადასხვა კვალიფიკაციის სპეციალისტებისა და რესურსების ურთიერთქმედებას».¹⁶

ტრევორ იანგმა თავის წიგნში – «სახელმძღვანელო პროექტების მართვის შესახებ» – ჩამოაყალიბა პროექტის შემდეგი თვისებები: კონკრეტული დანიშნულება, უნიკალურობა (ნაკლებად სავარაუდოა, რომ იგი კვლავ განხორციელდება ზუსტად იმავე გზით, ხალხის იმავე ჯგუფის მიერ, იმავე მიზნის მისაღწევად),

¹⁶ Linn C. Stuckenbruck. ph.D., The implementation of project management: the professional handbook (Addison-Wesley Publishing company, 1989), p.1.

ორიენტირება მომხმარებელზე, არარუტინულობა, დროითი შეზღუდვები, შეზღუდვები ფულად დანახარჯებში და კომპლექსურობა; ე.ი. პროექტი არის ურთიერთდაკავშირებულ ღონისძიებათა ერთობლიობა მკაფიოდ განსაზღვრული დასაწყისითა და დასასრულით, რომელიც წარიმართება ორგანიზებულად განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად. იგი რომ წარმატებული იყოს, მისთვის უნდა მოიძებნოს ეფექტიანი გადაწყვეტა მოთხოვნილი სტანდარტების, შეზღუდული დროისა და თანხების პირობებში.

ბუნებრივია, პროექტს აქვს თავისი სპეციფიკური მიზანი, მაგრამ იგი წარმოადგენს ორგანიზაციის სტრატეგიული გეგმის განხორციელების საშუალებას. ისევე, როგორც უნიკალური პროექტი თავისი არსით განსხვავდება ორგანიზაციის ყოველდღიური ოპერაციებისაგან, ასევე მის მენეჯმენტსაც აქვს თავისი სპეციფიკა, თავისი კონკრეტული ალგორითმი. ორგანიზაციისათვის ზოგიერთი პროექტი უფრო მეტად სასიცოცხლოა, ზოგიერთი კი ნაკლებად. პროექტზე მუშაობა ხელს არ უნდა უშლიდეს ორგანიზაციის

დანარჩენი საქმიანობის განხორციელებას. ამიტომ პროექტის მენეჯერისათვის უმნიშვნელოვანესია პროექტსა და ორგანიზაციის სტრატეგიას შორის ურთიერთკავშირის განხორციელება. აქედან გამომდინარე, პროექტის მენეჯმენტი არის პროცესი, რომელიც მიმართულია პროექტის მკაფიოდ განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად შეზღუდული ვადების, ფირმის რესურსებისა და საჭირო ცოდნის გამოყენების პირობებში.

პროექტის საზღვრებში გამოყოფილია პროექტის მონაწილეები, ანუ პროექტის სუბიექტები. პროექტის ყველაზე აქტიურ და სტაბილურ მონაწილეებად ითვლებიან: პროექტის ინიციატორი, პროექტის შემკვეთი, ინვესტორი, პროექტის მენეჯერი, პროექტის გუნდი (პერსონალი).

პროექტის ინიციატორი – ეს არის ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც პროექტის ძირითადი იდეის მფლობელია. აქ ინიციატორობა იმაში იგულისხმება, რომ ასეთი პროექტის შექმნის იდეა ამ პირის გონებით, მისი შემოქმედებითი საქმიანობით გაჩნდა.

პროექტის შემკვეთი – როგორც პროექტის ერთ-ერთი სუბიექტი-

დაინტერესებულია პროექტის განხორციელებაში და კონკრეტული შედეგების მიღწევაში.

ინვესტორი – დამოკიდებლად ან შემკვეთთან ერთად ახორციელებს პროექტის დაფინანსებას და დაინტერესებულია ფინანსური შედეგებით.

პროექტის მენეჯერი – უფლებამოსილია წარმართოს მთელი საქმიანობა პროექტის მიზნის მისაღწევად და დაიცვას მისი შესრულების გრაფიკი. რთული და მსხვილი პროექტების შემთხვევებში პროექტის ხელმძღვანელის როლში შეიძლება გამოვიდეს საკონსულტაციო ან მმართველობითი ფირმა, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ხელმძღვანელის ფუნქციას ასრულებს ერთი პიროვნება.

პროექტის გუნდი (პერსონალი) – მონაწილეთა ერთობლიობა, რომელიც მოქმედებს პროექტის მენეჯერის ხელმძღვანელობით დასახული მიზნის მისაღწევად. გუნდის ფორმირება ხდება პროექტის მენეჯერის კონსულტაციების საფუძველზე ინიციატორთან, შემკვეთთან, ინვესტორთან და საწარმოს ხელმძღვანელობასთან.

პროექტის რეალიზაცია საჭიროებს ისეთ მონაწილეებთან

ურთიერთობას, როგორებიცაა: კონტრაქტორი, სუბკონტრაქტორი და პროექტის პროდუქციის მომხმარებელი.

კონტრაქტორი – პროექტის მონაწილეა, რომელიც კისრულობს ვალდებულებას ცალკეულ სამუშაოებზე პროდუქციის მიწოდებასა და მომსახურებაზე.

სუბკონტრაქტორი – პროექტის არაპირდაპირი მონაწილეა, რომელსაც კონტრაქტორის მეშვეობით დაკისრებული აქვს სახელშეკრულებო ვალდებულებანი ცალკეულ სამუშაოთა შესასრულებლად, პროდუქციის მისაწოდებლად ან მომსახურების გასაწევად.

პროექტის პროდუქციის მომხმარებელი – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც გამოდის პროდუქციის მყიდველის ან საბოლოო მომხმარებლის როლში.

ყოველ პროექტს აქვს სასიცოცხლო ციკლი – სტადიების სერია დასაწყისიდან დასასრულამდე. სწორედ ამ სტადიების სწორად წარმართვას მივყავართ პროექტის წარმატებულ განხორციელებამდე. მათემატიკური ანალიზის მეთოდების გამოყენება პროექტის მართვის უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა.

ყველაზე ხშირად ე.წ. «კრიტიკული გზის» ანალიზი გამოიყენება, რომელსაც «კრიტიკული გზის» მეთოდსაც უწოდებენ. ამ მეთოდის დანიშნულებაა ღონისძიებათა შორის კავშირების გამოსახვა და «კრიტიკული გზის», ანუ იმ ღონისძიებათა თანამიმდევრობის, პოვნა, სადაც სამუშაოს დაყოვნება გამოიწვევს მთლიანი პროექტის ვადების დარღვევას. ეს პროექტის მენეჯერს საშუალებას აძლევს მოახდინოს საქმიანობის მაკორექტირებელი მოქმედებანი.

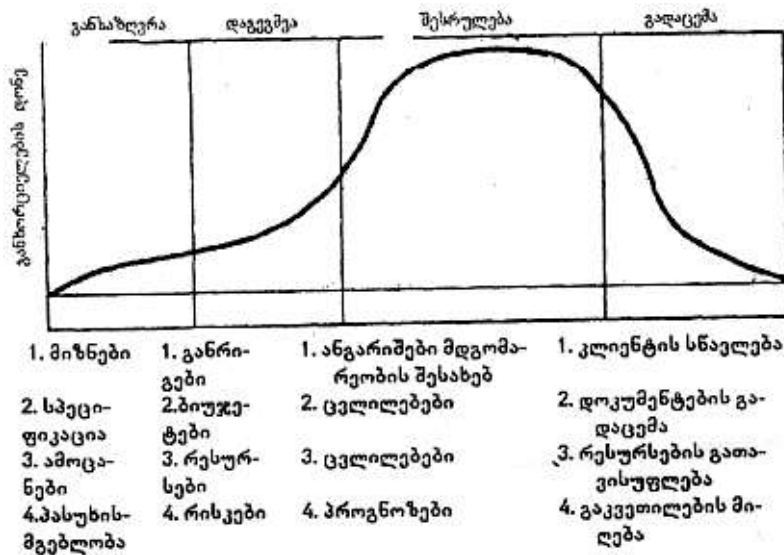
ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებას, რომ «პროექტის სასიცოცხლო ციკლი» განსხვავდება «პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლი-საგან». მაგალითად, კომპიუტერის ახალი მოდელის ბაზარზე გატანა «პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლია», მაგრამ ამ მოდელის გამოშვების აუცილებლობის განსაზღვრა, წარმოება და რეალიზაცია «პროექტის სასიცოცხლო ციკლის» ფაზების გამომხატველია.

პროექტის სასიცოცხლო ციკლი გაივლის ოთხ სტადიას: განსაზღვრა, დაგეგმვა, შესრულება და კლიენტისათვის შედეგების მიწოდება (ნახ. 1). «განსაზღვრის» სტადიაზე

ხდება პროექტის კონკრეტიზაცია (განისაზღვრება სპეციფიკაციები); ადგენენ პროექტის მიზნებს, ყალიბდება ბრძანებები; განისაზღვრება ვალდებულებანი. «დაგეგმვის» სტადიაზე ძალისხმევითაა დონე იზრდება, მუშავდება გეგმები, განისაზღვრება პროექტის დასრულების ვადები, ხარჯთაღრიცხვა. «შესრულების» სტადიაზე სრულდება პროექტის სამუშაოების ძირითადი ნაწილი. კონტროლის დროს მოწმდება, თუ როგორ ჯდება პროექტი ხარჯთაღრიცხვაში, შეესაბამება თუ არა დამტკიცებულ სპეციფიკებს. როგორია პროგნოზი თითოეულ პარამეტრზე? რა ცვლილება უნდა შევიტანოთ? «მიწოდების» სტადიაზე წარმოებს შემკვეთისათვის პროექტ-პროდუქტის მიწოდება და პროექტის რესურსების გადანაწილება. პროექტ-პროდუქტის მიწოდება შეიძლება გულისხმობდეს შემკვეთის სწავლების და მისთვის საჭირო დოკუმენტაციის გადაცემას. გადანაწილება გულისხმობს სხვა პროექტებზე მოწყობილობათა გამონთავისუფლებას და პროექტის გუნდის წევრებისათვის ახალი დავალების ფორმირებას. მაგალითად, როდესაც დიზაინის

ჯგუფი დაგეგმვის სტადიაზე იმყოფება, შესაძლოა ხარისხის ჯგუფი თავისი ძალისხმევით კონცენტრაციას პროექტის სასიცოცხლო ციკლის ბოლო სტადიაზე ახდენდეს. ორგანიზაციათა უმრავლესობას პროექტების მთელი პორტფელი გააჩნია, რომლებიც ერთდროულად სრულდება და თითოეული მათგანი თავისი სასიცოცხლო ციკლის სხვადასხვა სტადიაზე იმყოფება; ამიტომ როგორც ორგანიზაციის, ისე ცალკეული პროექტის დონეზე დაგეგმვისა და მართვის საკითხებისადმი მიდგომა საკმაოდ მნიშვნელოვანია.

მოთხოვნების მიხედვით, მაგრამ «ცვლილებების ეპოქაში» გადარჩენისათვის ბრძოლაში აიძულა როგორც მცირე ფირმები, ისე მსხვილი ჰოლდინგები დასავლეთში გამოეყენებინათ პროგრესული ტექნოლოგიები. ავტომატიზებული საშუალებების გამოყენება დიდი ხანია გახდა ბიზნესის წარმართვის კულტურის ნაწილი. პროგრამული უზრუნველყოფა ეხმარება მენეჯერს ორგანიზაცია გაუკეთოს სამუშაოთა კომპლექსს და ათავისუფლებს მას პროექტის ტექნოლოგიაზე ზრუნვისაგან.

ნახაზი 1 – პროექტის სასიცოცხლო ციკლი

საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ პროექტის მენეჯმენტი თავდაპირველად არ იყო კომერციული პროდუქტი. ეს იყო სფერო, რომელიც წარმოიქმნა და ვითარდებოდა ეკონომიკური სუბიექტების

პროექტების მენეჯმენტის ცნობილმა მეცნიერმა დევიდ კლივლენდმა მიუთითა პროექტების მენეჯმენტის საუკუნის დასაწყისზე. ინფორმაციული ტექნოლოგიების საშუალებით მსოფლიოში

ინფორმაციის მყისიერმა გავრცელებამ, წარმოებისა და დაპროექტების ავტომატიზაციამ მიგვიყვანა პროექტის სასიცოცხლო ციკლის შემცირებამდე. იმედს ვიტოვებთ, რომ პროექტის მენეჯმენტი საქართველოშიც გახდება სისტემური და მოძებნის ფართო გამოყენების სფეროს. სახელმწიფო ორგანიზაციათა რეორგანიზაციის პროცესში მომხდარ გარდაქმნებს, ახალი სამუშაო სისტემების შემოღებასა და კადრების გადამზადებას გააჩნიათ საერთო საფუძვლები: ხორციელდება გადასვლა ვერტიკალური იერარქიული მბრძანებლური სისტემიდან სამუშაო ჯგუფებს შიგნით და ჯგუფებს შორის თანამშრომლობაზე. აღნიშნული ჯგუფების გამოყენება შესაძლებელი გახდება მრავალი საინტერესო პროექტისა და პროგრამის განსახორციელებლად და ისინი წარმატების მოტანას შეძლებენ იქ, სადაც მართვის ბიუროკრატიული სისტემა უძლურია.

ლიტერატურა

1. ჩხაიძე ი., პროექტის მართვის საფუძვლები, -ბათუმი, 2009 წ.

2. ქეშელაშვილი გ., ფარესაშვილი ნ., პროექტების მართვა, -თბ. 2008 წ.
3. ბარათაშვილი ე., თაკალანძე ლ., აბრალავა ა., მენეჯმენტი და ბიზნესის ადმინისტრირება, - თბ. 2007 წ.
4. Майкл В., Управление проектами для профессионалов, - "Кудицпресс" 2008.
5. Linn C., Stuckenbruck. ph., D., The implementation of project management: the professional/hadbook (Addison - Wesley Publishing company, 1989).

ირაკლი კინწურაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

**საგადასახადო პრეფერენციების
გამოყენების ზოგიერთი
პრობლემური საკითხი საქართველოში**

საქართველოს ეკონომიკის ბოლო წლების განვითარების ანალიზი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ საჭიროა საგადასახადო სისტემის სრულყოფა და განმტკიცება. აუცილებელია ჩვენი მეწარმე-ბიზნესმენების დარწმუნება იმაში, რომ გადასახადის გადახდა აუცილებელი და გარდაუვალია ქვეყნის შემდგომი განვითარებისა და საზოგადოების კეთილდღეობისათვის.

ხელისუფლების მხრივ კი აუცილებელია არსებული მდგომარეობის გათავისება და სახელმწიფო ხარჯების იმ დონემდე შემცირება, რისი ატანაც ფაქტობრივად შეუძლია მის ეკონომიკას.

დღეისათვის დისკუსიის საგანია საგადასახადო კანონმდებლობის გამარტივებისა და მთლიანი საგადასახადო სისტემის რეორგანიზაციის საკითხი. სამწუხაროდ, გადასახადების ზემოაღნიშნულ ორ ძირითად ფუნქციას შორის ოპტიმალური თანაფარდობის ისეთი მიმართულება, როგორცაა საგადასახადო

პრეფერენციების გამოყენება. ამ მხრივ ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე მინიმუმამდე იქნა დაყვანილი საგადასახადო შეღავათები. საჭიროა იმის გათავისება, რომ კანონიერი შეღავათები არ შეიძლება დანაკარგებად განვიხილოთ მაშინ, როცა ისინი ხელს უწყობენ წარმოების სტიმულირებას, ინოვაციურ პროცესს, ინვესტიციების ზრდას, ეკონომიკურ აქტივობას, აგრეთვე სოციალურ ამოცანათა გადაწყვეტას, უმწეო ადამიანთა სოციალურ დაცვასა და სხვას.¹⁷

ჩვენს ქვეყანაში ბიუჯეტის არაოპტიმალური ხარჯებისა და საგადასახადო სისტემის არაეფექტიანობაზე სამართლიანად მიგვითითებენ საზღვარაგერტის საფინანსო-საკრედიტო და სავაჭრო-საშუამავლო ორგანიზაციებიც. «საჭიროა გადასახადების შემცირება, ე.ი. საგადასახადო განაკვეთების შემცირება გარკვეულ სექტორებში ან მისი საერთოდ ამოღება იმ სექტორებში, სადაც საქართველოს შანსი აქვს უპირატესობა მოიპოვოს, ამ

¹⁷ მალაშხია გ. გადასახადების ობიექტურობისა და ეფექტიანობის პრობლემა. კრებული “გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში,” ტომი 3 - თბ., ფსკი, 1999, გვ. 113.

შემთხვევაში სოფლის მეურნეობა და ტურიზმი ავიღოთ. ასეთ პირობებში ინვესტორი საქართველოში შემოვა და არა თურქეთში და აზერბაიჯანში, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მათ ჩვენზე უკეთესი პირობები აქვთ თავიანთი საგადასახადო ტარიფებითა და მომართული სახელმწიფო პოლიტიკით. ამიტომ ინვესტორიც, რა თქმა უნდა, იქ ჩადებს ფულს, სადაც უკეთესი პირობები და მოგების მიღების მეტი შანსი იქნება"¹⁸

საგადასახადო შეღავათები საგადასახადო პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ელემენტია. მიუხედავად ამისა, დღემდე არაა შემუშავებული რეალური საგადასახადო შეღავათების კლასიფიკაცია, ისეთის, რომელიც რეალურად შეუწყობს ხელს ქვეყანაში ბიზნესის განვითარებას.

პრაქტიკით დადასტურებულია, რომ გადასახადის განაკვეთის ხელოვნური გაზრდა აფერხებს მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს, სტიმულს უკარგავს მეწარმეებს და ისინიც ცდილობენ თუმცა გადარჩენის მიზნით «ჩრდილოვან ეკონომიკას» შეაფარონ თავი. პროფესორ ა. ლაფერის ხელმძღვანელობით

ამერიკელი ექსპრეტების მიერ დადგენილ იქნა, რომ საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთის შემცირება, მართლია, დროებით ამცირებს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებს, მაგრამ საბოლოო ჯამში გრძელვადიან პერსპექტივში ზრდის მას. ასეთი მოქმედება მეწარმეთა აქტივობით, შემოსავლის ზრდით და მასთან ერთად დასაბეგრი სუბიექტების გაზრდით მიიღწევა.

გადასახადების შემცირება მეწარმე-ბიზნესმენებს საშუალებას აძლევს გაზარდონ მოგება და ამის საფუძველზე მოხმარების თანხაც. მოხმარების თანხის მაღალი დონით მეწარმეს საშუალება ეძლევა იფიქროს წარმოების გაფართოებაზე, ახალი ტექნიკა-ტექნოლოგიების შემოტანასა და დანერგვაზე, ნორმალური მარკეტინგული კვლევის და სხვა საჭირო ღონისძიებების გატარებაზე, რაც, საბოლოო ჯამში, გავლენას ახდენს ბაზარზე საქონლის პოზიციურობაზე და ნორმალური კონკურენტული ფასის დადგენაზე.

საქართველოში მოქმედ საგადასახადო კოდექსში არაა მოცემული რეალური საგადასახადო შეღავათების ჩამონათვალთა ნუსხა, ხოლო რომელიც მოცემულია,

¹⁸ მაკრო-მიკრო ეკონომიკა - 2000 წ. გვ. 23.

რეალურად არავითარ დადებით გავლენას არ ახდენს ბიზნესის რეალურ განვითარებაზე და ეს მაშინ, როცა, თუ გადავხედავთ განვითარებული ქვეყნების საგადასახადო კოდექსებს, მათში საკმაოდ დიდი ადგილი უკავია საგადასახადო შეღავათების ჩამონათვალს.

საგადასახადო შეღავათების სისტემაში უნდა მოექცეს საგადასახადო გამოქვითვები და ფასდაკლებები, რაც საერთაშორისო დონეზე აღიარებულია როგორც საგადასახადო რეგულირების პრეფერენციული ინსტრუმენტები, რამეთუ მათ გააჩნიათ მასტიმულირებელი, ინვესტიციური, სოციალური და სხვა მარეგულირებელი მიმართულება. გარდა ამისა, საჭიროა საგადასახადო შეღავათების სისტემაში გაერთიანდეს ისეთი ეკონომიკური მექანიზმები, როგორცაა გადასახადის გადახდის განვადება და საგადასახადო კრედიტი. ამ უკანასკნელთა საშუალებით შესაძლებელია საგადასახადო ვადებულების შემცირება-შემსუბუქება, რაც სრულად პასუხობს საგადასახადო შეღავათების შინაარსის გაგებას. მათი

გამოუყენებლობა ამცირებს საგადასახადო რეგულირების ეფექტიანობის ამალგებას.

საჭიროა, ყველა საგადასახადო შეღავათი მოექცეს სამ ძირითად გამსხვილებულ ჯგუფში: 1. საგადასახადო გათავისუფლება; 2. საგადასახადო ფასდაკლება; 3. საგადასახადო კრედიტი.

- საგადასახადო გათავისუფლება - ნიშნავს გადასახადის გადამხდელის გათავისუფლებას იმ საგადასახადო დავალიანებისაგან, რომელიც მას დაუგროვდა საგადასახადო კანონდარღვევათა გამო საჯარიმო სანქციების დაწესების შედეგად. უპირველეს ყოვლისა, იგი უნდა შეეხოს იმ ბეგარაგადამხდელებს, რომლებმაც საგადასახადო კანონდარღვევა მოახდინეს უნებლიედ, არაწინასწარგანზრახვით. აღსანიშნავია, რომ გარდამავალ ეტაპზე ახალ საგადასახადო კოდექსში თითქმის ყოველთვიურად ხდება ცვლილებების შეტანა და იმავდროულად სახელისუფლებო სტრუქტურები ვერ უზრუნველყოფენ გადასახადის გადამხდელთა ინფორმაციულ უზრუნველყოფას, რის

გამოც ხდება დავალიანების წარმოქმნა და დაგროვება.

ცივილიზებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სახელმწიფო თავის თავზე იღებს საგადასახადო ცვლილების ყოველი ფაქტის შესახებ სრულიად და ამომწურავად ბეგარის გადამხდელთა ინფორმირებას. საქართველოს პირობებში კი ვითარება ამ მხრივ არადაამაკმაყოფილებელია, საგადასახადო კანონმდებლობაში შეტანილი სიახლეების შესახებ მოსახლეობისათვის ინფორმაციის მიწოდება თითქმის არ ხდება და არ არსებობს პარტნიორული, საქმიანი დამოკიდებულება ბეგარის გადამხდელსა და საგადასახადო ორგანოების მუშაკთა შორის. ამიტომაც აუცილებელია საგადასახადო ამნისტიის მეთოდის გამოყენება იმ ბეგარის გადამხდელთათვის, რომლებმაც არამიზანმიმართულად, არამედ უნებურად კანონებში ცვლილებების შეტანის საფუძველზე დაუშვეს შეცდომა საგადასახადო გაანგარიშებებში და ამის შედეგად დაუგროვდათ საგადასახადო დავალიანება.

- საგადასახადო შეღავათი - ნიშნავს გადასახადის გადამხდელთა

ცალკეული კატეგორიების მთლიანად გათავისუფლებას გადასახადისაგან. აღნიშნული მიდგომა ძირითადად შეეხება სამამულო ომის ინვალიდებს, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის ბრძოლაში მონაწილეებს, სხვადასხვა კატეგორიის ინვალიდებს და ა. შ. ასეთი შეღავათი ძირითადად ვრცელდება პირად გადასახადებსა და მოსაკრებლებზე და ნაკლებად იურიდიულ პირებზე. საქართველოში არსებობენ ინვალიდთა საწარმოო და საზოგადოებრივი გაერთიანებები, რომლებიც საგადასახადო კოდექსის თანახმად სარგებლობენ საშეღავათო სისტემით. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ასეთი შეღავათების სისტემა ხშირად იცვლება, რის გამოც ხდება დაპირისპირება ხელისუფლებასა და შეღავათს დაქვემდებარებულ სტრუქტურებს შორის, რაც ზრდის საზოგადოებაში სოციალურ დაძაბულობას.

დღეისათვის მოქმედ საგადასახადო კოდექსში არის საშეღავათო ჩამონათვალი,¹⁹ («საქართველოს საგადასახადო კოდექსი» მუხლი 168). თუ

¹⁹ „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“ თბ. 2005წ. გვ.122 – 126.

გადავხედავთ ამ შეღავათების ნუსხას, ნათლად ჩანს, რომ საგადასახადო შეღავათების სისტემა საქართველოში რეალურად არ არსებობს. არსებული საშეღავათო სისტემა ნამდვილად ვერ შექმნის მეწარმეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელ პირობებს. რეალური საშეღავათო სისტემის ჩამოსაყალიბებლად საჭიროა აღსდგეს საქართველოში 1996 წლამდე არსებული საშეღავათო სისტემა.

- **ადრე გადახდილი გადასახადების დაბრუნება** გამოიყენება ფაქტობრივ გადასახდელზე ზემოთ (გადაჭარბებით) თანხის გადახდის დროს. გადასახადები ზედმეტი რაოდენობით შეიძლება ჩაირიცხოს ბიუჯეტში სხვადასხვა მიზეზებით, რომელთა შორის პრაქტიკაში ძირითადად ადგილი აქვს ბეგარის გადამხდელის შეცდომას გადასახადის გამოანგარიშებისას, დადგენილი შეღავათების გამოუყენებლობის შემთხვევაში, საგადასახადო ორგანოს მიერ გადასახადის არასწორად გადახდევინებისას და სხვ²⁰.

მართალია, საქართველოს საგადასახადო კოდექსი ითვალისწინებს გადასახადის ზედმეტად გადახდილი თანხის სასამართლო წესით დაბრუნებას, მაგრამ, ჩვენი აზრით, იმ შემთხვევაში, როდესაც საგადასახადო ორგანოსა და ბეგარის გადამხდელს შორის წარმოიშობა დავა, სასამართლო ხარჯების გადახდა დამნშავე მხარეს უნდა დაეკისროს. უკანონოდ (ზედმეტად) გადახდილი თანხა, რომელიც ექვემდებარება ბეგარის გადამხდელისათვის კანონიერ დაბრუნებას, უნდა მოექცეს ბიუჯეტის დაცულ მუხლებში და უნდა განხორციელდეს მისი რეალურად დაბრუნება. ასეთი მიდგომა არა მხოლოდ ხელს შეუწყობს საგადასახადო კულტურის ამაღლებას, არამედ გაზრდის საზოგადოების ნდობას სახელმწიფოსადმი, რაც ამ ბოლო დროს პრობლემურ საკითხს წარმოადგენს საქართველოს პირობებში.

- **საგადასახადო არდადეგები** დღევანდელ პირობებში ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული. იგი ნიშნავს გადასახადის გადახდისაგან ცალკეულ გადამხდელთა მთლიანად გათავისუფლებას დროის გარკვეული

²⁰ როგავა ზ. საგადასახადო სამართლის საფუძვლები. - თბ.2000, გვ. 182.

მონაკვეთისათვის, მაგ., სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების მომენტიდან რამდენიმე თვის განმავლობაში, სანამ მეწარმე, როგორც იტყვიან, ფესვებს მოიმაგრებს. საქართველოს პირობებში აღნიშნული საგადასახადო შეღავათი არ გამოიყენება, რაზეც მიგვანიშნებს საგადასახადო კოდექსში ამ კატეგორიის არარსებობა.

საგადასახადო არდადეგების მექანიზმი უნდა იქნეს გამოყენებული ისეთ განსაკუთრებულ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფოს მიერ არასწორი გადაწყვეტილებების ან სტიქიური უბედურების პირობებში საფრთხე ექმნება სამეურნეო სუბიექტის ფუნქციონირებას. მაგალითად, არანაირად არაა გამართლებული საგადასახადო კანონმდებლობაში წლიური ბიუჯეტის დამტკიცების შემდეგ საგადასახადო ცვლილებების შეტანა. ასეთ შემთხვევაში შეტანილი ცვლილებების ამოქმედება უნდა იქნეს გადაწყვეტილი დროში მომავალი საბიუჯეტო წლის დაწყებამდე, რათა სამეურნეო სუბიექტებმა შესაბამისად შეცვალონ თავიანთი ბიზნეს-გეგმები და სამეურნეო საქმიანობის სტრატეგია.

საგადასახადო არდადეგები ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული სტიქიურ შემთხვევების დროს; - გვალვის, წყალდიდობის, სეტყვიანობის და ა.შ., რის გამოც დიდად ზიანდება სოფლის მეურნეობა.

- **საგადასახადო განაკვეთების შემცირება** ერთ-ერთ ფართოდ გავრცელებულ საგადასახადო პრეფერენციათა რიცხვს მიეკუთვნება. იგი გულისხმობს კანონით დადგენილი საგადასახადო განაკვეთის ნაწილობრივ შემცირებას ან მთლიანად განთავისუფლებას გადასახადის გადახდისაგან.

საგადასახადო განაკვეთის ნაწილობრივ შემცირება ეკონომიკური საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროში უფრო მასშტაბურად გამოიყენებოდა საქართველოში საგადასახადო კოდექსის მიღებამდე. მაგალითად, კანონით «საწარმოთა მოგების (შემოსავლის) გადასახადის შესახებ» მოგების გადასახადის საშუალო განაკვეთი (20%) შემცირებული იყო 10 პროცენტამდე სამრეწველო და სამშენებლო საწარმოებისათვის. გარდა ამისა, ამავე კანონით ახლად შექმნილი ყველა საწარმო სახელმწიფო რეგისტრაციის მომენტიდან ერთი

წლის განმავლობაში თავისუფლდებოდა მოგების გადასახადის გადახდისაგან, ხოლო მომდევნო ორი წლის განმავლობაში გადასახადის განაკვეთს იხდიდა 50%-ის ოდენობით.

სამწუხაროდ, საგადასახადო კოდექსით გაუქმებულ იქნა მთელი რიგი პრეფერენციები, დაკავშირებული საგადასახადო განაკვეთის ნაწილობრივ შემცირებასთან. აღნიშნული მოდელის გამოყენება ცალკეულ შემთხვევებში აუცილებელი და მიზანშეწონილია, განსაკუთრებით ისეთი დარგებისათვის, რომლებიც ქვეყნისათვის პრიორიტეტულს წარმოადგენს, ისეთების, რომლებიც კმნიან კონკურენტუნარიან, საექსპორტო დანიშნულების პროდუქციას და მომსახურებას, აგრეთვე უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისათვის ხელსაყრელ პირობებს, ამიტომ საჭიროა ასეთი საგადასახადო შეღავათი საგადასახადო კოდექსში ისევ იქნეს შეტანილი.

- **ინვესტიციური პრემია** შეიძლება განხილულ იქნეს საგადასახადო შეღავათების ერთ-ერთ სახედ, რომელიც ფართოდ არის

გავრცელებული განვითარებულ ქვეყნებში და ნაკლებად გამოიყენება გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ კაპიტალის უცხო ქვეყანაში ექსპორტის დროს კორპორაციებს მოგების გადასახადის განაკვეთი უმცირდებათ. პრემიები გაიცემა კომპანიებზე უცხოეთში პირდაპირი ინვესტიციების პროცესში. მოგების გადასახადის განაკვეთის შემცირებით ისინი აძლიერებენ თავიანთ ფინანსურ რესურსებს და სხვა ქვეყნებში წარმოების ფუნქციონირებას უწყობენ ხელს (მაგალითად საბერძნეთში. ცნობილია, რომ ეს ქვეყანა მდიდარია შავი, თეთრი და ფერადი მარმარილოთი, ბიზნესმენი, რომელიც ექსპორტზე გაიტანს მარმარილოს დიდი პარტიებით ღებულობს შესაბამის ინვესტიციურ პრემიას სახელმწიფოსაგან და თავისუფლდება საბაჟო გადასახადისაგან).

მართალია, საქართველოში ჯერჯერობით ნაკლებად არსებობს ფინანსური შესაძლებლობა სხვა ქვეყნებში საწარმოო ობიექტების გახსნისა და განვითარებისათვის, თუმცა ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ახლო მომავალში არ

მოხდება მეზობელ ქვეყნებში ქართული ფირმების ან ფილიალების დაარსება, ამიტომ საჭიროა ქვეყანაში შეიქმნას სათანადო კანონმდებლობა. საქართველოს გააჩნია უნიკალური ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები, რომლებიც საშუალებას იძლევა წარმოებულ იქნეს ისეთი პროდუქცია უცხოეთის ქვეყნებში, რომელზედაც დიდი მოთხოვნილებაა. ამის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ქართული ღვინო, კონიაკი, თაფლი და სხვა სასოფლო-სამეურნეო თუ სამრეწველო პროდუქტი. აქედან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საგადასახადო პოლიტიკაში ისეთი მექანიზმის ჩადება (ინვესტიციური პრემიის სახით), რომელიც სტიმულს მისცემს ქართველ მეწარმეებს ხელი მოჰკიდონ უცხო ქვეყნებში ქართული საწარმოების დაარსებას.

საგადასახადო შეღავათების აღნიშნული ჯგუფის ერთ-ერთი ძირითადი სახეა **დაუბეგრავი მინიმუმი**, რომელიც ფართოდ გამოიყენება თითქმის ყველა ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც. აღნიშნული პრეფერენცია ძირითადად გამოიყენება **საშემოსავლო** გადასახადით და ხშირ შემთხვევაში

დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგრვისას. საუბარია იმაზე, რომ დაუბეგრავი მინიმუმი, რომელიც შეადგენდა 9 ლარს, დღეისათვის საერთოდ გაუქმებულია, მაშინ როდესაც მოსახლეობის ერთ სულზე საარსებო მინიმუმი განისაზღვრება 130 ლარით, ხოლო პენსიის მოცულობა უმრავლესი პენსიონერებისათვის შეადგენს 75 ლარს. ასეთი მიდგომა დაუბეგრავი მინიმუმისა და საპენსიო განაკვეთისადმი მიუღებელია და ეწინააღმდეგება სამართლიანობის პრინციპს, იგი საზოგადოების სამართლიან გულისწყრომას იწვევს.²¹

- საგადასახადო პრეფერენციების მეორე ჯგუფს, რომელიც გულისხმობს **საგადასახადო ფასდაკლებას**, შეიძლება მივაკუთვნოთ აგრეთვე ფასდაკლება წიაღისეულის გამოფიტვაზე. ეს უკანასკნელი გამოიყენება მომპოვებელი დარგის იმ საწარმოებზე, რომელთა ხარჯები წიაღის მოპოვებაზე მეტია საშუალო დარგობრივ მაჩვენებელთან შედარებით. **სამწუხაროდ**, საქართველოს საგადასახადო კოდექსში საგადასახადო შეღავათების

21. მესხია ი., ნიკოლეიშვილი ო. გადასახადები და დაბეგრვა. - თბ., 2002, გვ. 61-62.

ნუსხაში არაა გათვალისწინებული საგადასახადო ფასდაკლება წიაღისეულის გამოფიტვაზე, რაც, ჩვენი აზრით, მომავალში უნდა განხორციელდეს იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს უნიკალური წიაღისეული სიმდიდრეების მოპოვების ბუნებრივი გარემო თანდათანობით უარესდება, აგრეთვე მათი მომპოვებელი საწარმოების ტექნიკა და ტექნოლოგია მოძველებულია, რაც იწვევს დამატებითი ხარჯების გაწევის აუცილებლობას და ხშირ შემთხვევაში რენტაბელური საწარმოების დახურვას.

საგადასახადო შეღავათების იმ მექანიზმებს შორის, რომლებიც რეალურად უზრუნველყოფენ ეკონომიკური პროცესების რეგულირებას, განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ზემოთ მოყვანილი კლასიფიკაციის მესამე ჯგუფში შემავალი პრეფერენცია **საგადასახადო კრედიტის სახელწოდებით.**

აღნიშნული პრეფერენციის ირგვლივ ეკონომიკურ ლიტერატურაში განსხვავებული შეხედულებები არსებობს. ერთი მხრივ, იგი გაგებულია როგორც გადასახადის თანხის გადახდის

დროის გადავადება²², ჩვენი აზრით, უნდა დავეთანხმოთ პირველ მოსაზრებას და საგადასახადო კრედიტის კატეგორიის ქვეშ უნდა მოვიაზროთ გადასახადის ვადაში გადაადგილება. რაც შეეხება საგადასახადო განაკვეთის ან გადასახდელი თანხის შემცირებას²³, ეს პროცედურა კრედიტის კატეგორიასთან არ ასოცირდება, რამეთუ ყველა სახის კრედიტი ექვემდებარება დაბრუნებას, ხოლო ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სხვა სახის მოვლენებთან. საგადასახადო კრედიტი, ანუ საგადასახადო დავალიანების დროში გადაწევა, შეიძლება იყოს ორი სახის. პირველი, როდესაც გადავადებულ თანხაზე პროცენტი არ ირიცხება, და, მეორე, როდესაც საგადასახადო თანხას ირიცხება პროცენტები, თუმცა იგი საბანკო პროცენტებზე დაბალი უნდა იყოს - წინააღმდეგ შემთხვევაში ასეთ ოპერაციაზე გადასახადის გადამხდლს არ ექნება ინტერესი და იგი არც შეიძლება ჩაითვალოს საგადასახადო პრეფერენციად.

²² Барулин С.В., Макрушин А.В. Налоговые льготы к элементу налогообложения. - Ж. "Финансы", 2002, №2, с. 41.

²³ Налоги. Словарь - справочник. М.: ИНФРА - М, 2000, с. 116-117.

- საგადასახადო კრედიტი, - როგორც ეკონომიკის რეგულირების ინსტრუმენტი, ძირითადად უნდა იქნეს გამოყენებული ინვესტიციური პროცესების მართვისათვის, ანუ ასეთ კრედიტს უნდა ჰქონდეს ინვესტიციური მიმართულება, მან უნდა უზრუნველყოს საწარმოთა ინვესტიციური და ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირება. არსებულ ეტაპზე საქართველოში შექმნილი ინვესტიციური კრიზისი დღის წესრიგში აყენებს მიზნობრივი ინვესტიციური და ინოვაციური საქმიანობის სტიმულირებას. დღეისათვის მოქმედ საგადასახადო კოდექსში აღნიშნული პრეფერენცია არაა დაფიქსირებული, ფირმებს უნდა დაუწესდეთ საგადასახადო დავალიანებათა გადავადების ეტაპები (1-დან 3-წლამდე) იმ ვარაუდით, რომ ისინი გადაიხდიან ბეგარას გარკვეული საპროცენტო დარიცხვებით. ინვესტიციური საგადასახადო კრედიტი ყველაზე უფრო ეფექტიანია მოგების გადასახადის გადახდის შემთხვევაში. ამასთან საგადასახადო თანხის გადავადებას უნდა დაეჭვმდებაროს გადასახდელი თანხის ნახევარი მაინც, რათა საწარმომ იგი ეფექტიანად

გამოიყენოს ინოვაციური პროცესებისათვის. ამრიგად, საგადასახადო შეღავათების სისტემის გონივრული გამოყენება ქმნის ხელსაყრელ პირობებს გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქციის რეალიზაციისათვის, თუმცა საქართველოში საგადასახადო პრეფერენციების გამოყენებას ფართო ასპარეზი არ მიეცა. პირიქით, ადგილი აქვს მოქმედი შეღავათების შემცირებას და გაუქმებას. ეს პროცესი ძირითადად მიმდინარეობს უცხოელი ექსპერტების და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების რეკომენდაციების საფუძველზე.

როგორც განვითარებული ქვეყნების მაგალითებიდან ვხედავთ, საჭიროა საგადასახადო შეღავათების, როგორც ეკონომიკის რეგულირების და განსაკუთრებით ეროვნული ეკონომიკის განვითარების სტიმულირების მექანიზმის, დაწესება და ამოქმედება. რა თქმა უნდა, უარი უნდა ეთქვას დაუსაბუთებელ საგადასახადო შეღავათებს, განსაკუთრებით ისეთებს, რომლებიც მიმართული იქნება კლანური ჯგუფების ლობირებისაკენ, მაგრამ ამავე დროს ფართოდ უნდა იქნეს

გამოყენებული შედეგების ის სახეები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ინვესტიციური პრობლემების დაძლევას და ქვეყნის ეკონომიკის პრიორიტეტული და სტრატეგიული მიმართულებების აღორძინება-განვითარებას.

პაატა კლდიაშვილი

ქუთაისის სამართლისა და ეკონომიკის
უნივერსიტეტის ასისტენტ-
პროფესორი

წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის გამოყენება პრევენციისათვის

ქვეყანაში როგორც კერძო, ისე საჯარო სექტორში სრული ფინანსური წესრიგის დამყარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წინაპირობაა ფინანსური კონტროლის ეფექტური ფორმების და მეთოდების შემუშავება-გამოყენება, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკური სუბიექტების მიერ სხვადასხვა გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში დაშვებული გადახრების (შეცდომების, კანონდარღვევების და ა.შ.) გამოვლენა და მათი გამომწვევი მიზეზების დადგენა, ასევე მსგავსი ფაქტების პრევენცია.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფინანსური კონტროლის ერთიან სისტემაში გამოიყოფა სახელმწიფოებრივი და არასახელმწიფოებრივი კონტროლის ქვესისტემები, რომლებიც ერთმანეთს ავსებენ და საერთო ჯამში ზრდიან ფინანსური კონტროლის ეფექტურობას.

სახელმწიფო საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის განმახორციელებელი უმაღლესი ორგანო ქვეყანაში არის საქართველოს კონტროლის პალატა, რომელიც თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კანონს (საქართველოს კანონი "საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ", მუხლი 3, პუნქტი 2). მისი საქმიანობის ძირითადი მიზნებია, ხელი შეუწყოს სახელმწიფო სახსრების, სახელმწიფოს სხვა მატერიალური ფასეულობების ხარჯვისა და გამოყენების კანონიერების, მიზნობრიობის დაცვას და ეფექტიანობას, ეროვნული სიმდიდრის, სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმართველი ერთეულების საკუთრების დაცვას, ასევე საჯარო ფინანსების მართვის გაუმჯობესებას (მუხლი 4). ამისათვის კონტროლის პალატა ატარებს სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმართველობის ორგანოების, საჯარო სამართლის იურიდიული პირების, 50 პროცენტზე მეტი სახელმწიფო წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოების აუდიტს (შემოწმებას).

სახელმწიფო ფინანსური კონტროლის ორგანოს წარმოადგენს ასევე საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო და მისი სტრუქტურული ერთეულები, რომლებიც ახდენენ ბიუჯეტის შესრულების კონტროლს, მ.შ. ბიუჯეტში შემოსავლების მობილიზების კონტროლს. ამ მიზნით აღნიშნული ორგანოები სხვა ღონისძიებებთან ერთად ატარებენ ასევე გადასახადების გადამხდელთა საქმიანობის შემოწმებას (აუდიტს).

ფინანსურ კონტროლს, სახელმწიფო უწყებების გარდა, ახორციელებენ ასევე დამოუკიდებელი აუდიტორული ფირმებიც (აუდიტორებიც), რომელთა საქმიანობა რეგულირდება "აუდიტორული საქმიანობის შესახებ" საქართველოს კანონით. ისინი აუდიტს ატარებენ "აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტების" და "ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების" საფუძველზე და გამოხატავენ საკუთარ მოსაზრებას აუდიტორულ დასკვნაში "სამეურნეო სუბიექტის საჯარო საბუღალტრო ანგარიშგების, აღრიცხვის, პირველადი დოკუმენტების და საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის უტყუარობის, სისრულის, მოქმედ კანონმდებლობასთან და დადგენილ

ნორმატივებთან მათი შესაბამისობის შესახებ" (საქართველოს კანონი "აუდიტორული საქმიანობის შესახებ", მუხლი 3).

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები ფინანსური კონტროლის განმახორციელებელი სახელმწიფო და არასახელმწიფო ორგანოები ზოგადად ცნობილი ფინანსური კონტროლის სამი სახიდან (წინასწარი, მიმდინარე და შემდგომი კონტროლი) პრაქტიკაში ძირითადად იყენებენ მხოლოდ შემდგომი კონტროლის ფორმას, თუმცა, როგორც წესი, წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის ფორმების გამოყენება გაცილებით უფრო ეფექტიანია. შემდგომი კონტროლი ითვალისწინებს განხორციელებული საქმიანობის შემოწმებას (აუდიტს), შეცდომების, გადახრების, კანონდარღვევების და ა.შ. აღმოჩენას და შესაბამის რეაგირებას მათზე, რაც რა თქმა უნდა, ძალიან მნიშვნელოვანია, თუმცა გაცილებით უმჯობესია, კონტროლის პროცედურები ისე დაიგეგმოს და განხორციელდეს, რომ მიღწეული იქნეს მსგავსი ფაქტების თავიდან აცილება – პრევენცია. ამასთან, კონტროლის აღნიშნული ფორმების ფართო გამოყენება განსაკუთრებით

აუცილებელია ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ხშირია საფინანსო-ეკონომიკურ საკანონმდებლო და ნორმატიულ აქტებში ცვლილებები და შესაბამის მუშაკებს უჭირთ საკმაოდ დიდი მოცულობის სიახლეების დროის მოკლე მონაკვეთში დამუშავება, აღქმა და გათავისება, რასაც ისინი პოტენციურ შეცდომებამდე მიჰყავს.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, აუცილებელია წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის ფორმების ფართოდ დანერგვა როგორც სახელმწიფო, ისე არასახელმწიფო ორგანოების საქმიანობაში. ამასთან, ასეთი კონტროლის ეფექტიან განმახორციელებლად მიგვაჩნია შიდა აუდიტის სამსახურები, რომელთაც განვითარებულ ქვეყნებში საუკუნეების ისტორია აქვს. მაგალითად, „აშშ-ში სარკინიგზო ტრანსპორტის სისტემაში შიდა აუდიტის სამსახური ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში დაინერგა და საუკუნის დასასრულს ე.წ. გამსვლელი აუდიტორები უკვე მუშაობდნენ მთელ ქვეყანაში გაფანტულ სატრანსპორტო სააგენტოებში” (მონტგომერი აუდიტი). თანამედროვე ეპოქაში შიდა აუდიტის სამსახურის მთავარი ამოცანაა

დაეხმაროს ორგანიზაციის ხელმძღვანელობას და თანამშრომლებს თავიანთი სამსახურეობრივი მოვალეობის შესრულებაში, კერძოდ, განახორციელოს საფინანსო-ეკონომიკურ სფეროსთან დაკავშირებული საქმიანობის ანალიზი და კონტროლი პოტენციური შეცდომების, გადახრების, კანონდარღვევების პრევენციის მიზნით.

წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის განხორციელებისათვის შიდა აუდიტის სამსახურის გამოყენება სასარგებლო იქნება ნებისმიერი როგორც კერძო, ისე საჯარო სამართლის იურიდიული პირისათვის, თუმცა თითოეულ სექტორში ტექნიკურად მათი დანერგვა სხვადასხვაგვარად უნდა განხორციელდეს. კერძო სამართლის იურიდიულმა პირებმა ამ მომსახურების, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა მომსახურების ღირებულება უნდა დააფინანსონ საკუთარი სახსრებით. გამომდინარე აქედან, ისმის კითხვა: რამდენად იქნება კომპანიისათვის შიდა აუდიტის შტატის ან, მით უმეტეს, ცალკე სამსახურის შექმნა-შენახვა დანახარჯეფექტური? ანუ, სხვაგვარად

რომ ვთქვათ, შეცდომების/კანონდარღვევების პრევენციით მიღებული სახსრების ეკონომია იქნება თუ არა მეტი ამ შტატის შენახვის ხარჯებზე? ეს საკითხი საკმაოდ მნიშვნელოვანია და მასზე ცალსახა პასუხის გაცემა, ალბათ, შეუძლებელია, თუმცა მსხვილი კომპანიებისათვის ამ შტატის ან თუნდაც სამსახურის შენახვა აუცილებლად იქნება ფინანსურად მოგებიანი: ამას ადასტურებს კიდევ საერთაშორისო პრაქტიკა. რაც შეეხება, საშუალო და მცირე ზომის კომპანიებს, მათ უმჯობესია მიმდინარე და წინასწარი კონტროლის პროცედურების განხორციელება გადააბარონ გარე აუდიტორებს და ამ მიზნით მათთან ხელშეკრულება გააფორმონ არა მხოლოდ უკვე შედგენილი ფინანსური ანგარიშგების აუდიტზე, არამედ საკონსულტაციო მომსახურების გაწევაზეც. მართალია, მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ გარე აუდიტორის მიერ კლიენტისათვის დამატებითი მომსახურების შეთავაზება ნაწილობრივ ზღუდავს მის დამოუკიდებლობას, რაც გარკვეულწილად რეალობაა, მაგრამ, ამის საპირისპიროდ მიგვაჩნია, რომ, რაც უფრო კარგად იცნობს აუდიტორი

დამკვეთის საქმიანობას, მით უფრო ნაკლებია მის მიერ შეცდომების აღმოუჩენლობის რისკი და მით უფრო ზუსტად არის შესაძლებელი შეფასებების ჩამოყალიბება აუდიტორულ დასკვნაში.

ცალსახად უნდა ითქვას, რომ კერძო სექტორში შიდა აუდიტის დანერგვა მთლიანად უნდა იყოს დამოკიდებული სამეურნეო სუბიექტის სურვილსა და საჭიროებაზე, ხოლო, რაც შეეხება საჯარო სექტორს, აქ საკითხისადმი განსხვავებული მიდგომაა საჭირო, ვინაიდან ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს საერთო საზოგადოებრივ ქონებასთან (მ.შ. ფინანსურ რესურსებთან) და, შესაბამისად, მათი გამოყენების ეფექტიანობა აისახება ნებისმიერ მოქალაქეზე. გამომდინარე აქედან, იმ საჯარო დაწესებულებებში, რომლებიც იყენებენ და განკარგავენ სახელმწიფო ქონებას ან ფინანსდებიან სახელმწიფო (ან ადგილობრივი) ბიუჯეტიდან წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის განხორციელების მიზნით, აუცილებლად მიგვაჩნია მოქნილი და ეფექტიანი შიდა აუდიტის სამსახურების ჩამოყალიბება. მსხვილ საბიუჯეტო ორგანიზაციებში (მაგალითად სამინისტროებში)

დაახლოებით იგივე ფუნქციებს ასრულებს გენერალური ინსპექცია, რომლის მთავარი ამოცანა, როგორც წესი, არის დისციპლინისა და კანონიერების დაცვის სამსახურეობრივი კონტროლის განხორციელება, სამსახურეობრივი უპასუხისმგებლობისა და გადაცდომის ფაქტების გამოვლენა, საფინანსო კონტროლის უზრუნველყოფა და ა.შ. ამასთან, ამისათვის ისინი ძირითადად იყენებენ სწორედ შემდგომი კონტროლის ფორმას და შესაბამისად, ამ მხრივ ახდენენ საქართველოს კონტროლის პალატის საქმიანობის დუბლირებას. შექმნილ სიტუაციაში მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, საბიუჯეტო ორგანიზაციებში შეიქმნას შიდა აუდიტის სამსახური, ნაცვლად გენერალური ინსპექციისა, რომელიც ძირითადად განახორციელებს წინასწარ და მიმდინარე კონტროლს პრევენციის მიზნით, ხოლო შემდგომი კონტროლი მეტწილად მოხდება საქართველოს კონტროლის პალატის მიერ (თუმცა ეს, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს საჭიროების შემთხვევაში შემდგომი კონტროლის განხორციელებას შიდა აუდიტის სამსახურების მიერ). მართალია, გენერალური ინსპექციების

ფუნქციებში დღესაც არის გათვალისწინებული საპრევენციო ღონისძიებების განხორციელება, მაგრამ ფაქტია, რომ ისინი ამას სათანადო ეფექტიანობით ვერ ახორციელებენ, რასაც ადასტურებს როგორც საქართველოს კონტროლის პალატის მიერ გამოქვეყნებული ცალკეული წლების (მაგალითად, 2008 წლის) საქმიანობის ანგარიში, ისე ჩვენი კერძო აუდიტორული პრაქტიკის ფარგლებში საჯარო დაწესებულებებში ჩატარებული აუდიტი, რომლის დროსაც გამოვლინდა არაერთი შეცდომა, რომელიც სავარაუდოდ არ იქნებოდა დაშვებული პროფესიონალი კადრებით დაკომპლექტებული შიდა აუდიტის სამსახურის არსებობის პირობებში (ამ კუთხით ანალოგიური სიტუაცია გვხვდება კერძო სექტორშიც).

საკითხის გაანალიზებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს ასევე ისიც, რომ საჯარო სექტორში შიდა აუდიტის დანერგვა გარკვეულ პრობლემებთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული, რომელთა შორის მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია პროფესიონალი კადრების ნაკლებობა და, ორგანიზაციის მოცულობიდან

გამომდინარე, სამსახურის დანახარჯეფექტურობა.

პროფესიონალი კადრების ნაკლებობის პრობლემის მოგვარებისათვის მისასალმებელია საქართველოს კონტროლის პალატის ინიციატივა, შეიქმნას სასწავლო ცენტრი, რომელიც კონცენტრირებული იქნება სახელმწიფო (საჯარო) სექტორის აუდიტორთა კვალიფიკაციის ზრდაზე კერძოდ, საქართველოს კონტროლის პალატის 2009-2011 წლების სტრატეგიის 8.1.3.1 პუნქტში მითითებულია, რომ “საქართველოს კონტროლის პალატამ უნდა უზრუნველყოს სწავლების მოქნილი და საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი პროგრამისა და მისი განხორციელების ეფექტიანი სისტემის შექმნა. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს სასწავლო ცენტრი არ უნდა იყოს ორიენტირებული მხოლოდ საქართველოს კონტროლის პალატის აუდიტორთა კვალიფიკაციის ამაღლებასა და პროფესიულ დახელოვნებაზე, არამედ მან უნდა მოიცვას მთლიანად საჯარო სექტორის აუდიტი – როგორც გარე, ისე შიდა აუდიტი. სასწავლო ცენტრმა უნდა უზრუნველყოს სახელმწიფო (საჯარო) სექტორის აუდიტორის მინიმალური

სტანდარტების დადგენა, რაც შესაძლებელია გამოიხატოს სახელმწიფო (საჯარო) სექტორის აუდიტორის სტატუსის განსაზღვრასა და მინიჭებაში”. ამ იდეის წარმატებული განხორციელება მნიშვნელოვანწილად მოხსნის პროფესიონალი აუდიტორების ნაკლებობის პრობლემას საჯარო სექტორში: კერძო სექტორში კი აუდიტორთა კადრების პრობლემა მეტ-ნაკლებად უკვე მოგვარებულია. რაც შეეხება შიდა აუდიტის სამსახურების შენახვის დანახარჯეფექტურობას, ვფიქრობთ, მსხვილ საბიუჯეტო ორგანიზაციებში – დარგობრივ სამინისტროებში, ადგილობრივ თვითმმართველობებში - მათი ფუნქციონირება გაწეული დანახარჯების ფონზე ეფექტიანი იქნება, ხოლო მცირე ზომის ორგანიზაციებმა სასურველია ისარგებლონ მათ ზემდგომ დაწესებულებებში მოქმედი შიდა აუდიტორების მომსახურებით, სისტემატური კავშირი იქონიონ მათთან და მიიღონ კონსულტაციები ნებისმიერი საორჭოფო თუ საექვო საკითხების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღებისას.

საბოლოო ჯამში, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყანაში - როგორც კერძო, ისე საჯარო სექტორში შიდა აუდიტის პრაქტიკის დანერგვა, რომელიც ეფექტიანად გამოიყენებს წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის პროცედურებს, უზრუნველყოფს უნებლიე შეცდომების მინიმუმამდე დაყვანას და მნიშვნელოვნად შეამცირებს განზრახ ჩადენილი შეცდომების (თაღლითობების) ფაქტებს.

ლგუჯა კონჯარია

ქუთაისი
ს სამართლისა და ეკონომიკის
უნივერს
იტეტის ასოცირებული პროფესორი

აუდიტის არსი და მისი ობიექტური აუცილებლობა

აუდიტორული საქმიანობა საბაზრო ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია და იგი მართვის დამოუკიდებელ ფუნქციად გვევლინება. კონტროლის მეშვეობით ხორციელდება სამეურნეო სუბიექტის ორგანიზაციული და მეთოდური უზრუნველყოფა, აგრეთვე მასთან დაკავშირებული მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება.

ცენტრალიზებულად მართვადი ეკონომიკის პირობებში არ არსებობდა მოთხოვნა დამოუკიდებელ აუდიტორულ კონტროლზე. კონტროლის ფუნქციას სახელმწიფო ორგანოები ახორციელებდენ.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის შემდეგ საკმაოდ შეიზღუდა სახელმწიფო ორგანოების ჩარევა სამეურნეო სუბიექტების საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობაში, მაგრამ მოთხოვნა კონტროლზე,

სახელმწიფოსა და მეწარმეთა ინტერესებიდან გამომდინარე, დარჩა და სადღეისოდაც გრძელდება.

დრომ და მიმდინარე პროცესებმა დაადასტურა აუდიტორული საქმიანობის აუცილებლობა, მისი მნიშვნელოვანი როლი ქვეყნის თავისუფალი და სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებაში.

აუდიტორულ მომსახურებაზე მოთხოვნის ზრდა გამოწვეულია ისეთი ობიექტური მიზეზებით, როგორც არის კაპიტალის ბაზის გაფართოება, ორგანიზაციების მისწრაფება თვითრეგულირებისაკენ, ფინანსურ მდგომარეობაზე კონტროლის გაძლიერება, მესაკუთრეებისა და კრედიტორების, ინვესტორების (და მევახშეების) მატერიალური დაბანდების გარანტირება, საქმიან პარტნიორებს შორის ურთიერთობის უზრუნველყოფა.

აუდიტორული საქმიანობა საბაზრო ეკონომიკის თანმხლები ატრიბუტია, რასაც ადასტურებს ის გარემოება, რომ თანამედროვე საქმიანი სამყაროს წარმომადგენლები სერიოზულად არ აღიქვამდნენ ანგარიშგების მონაცემებს, თუ იგი არ არის დადასტურებული დამოუკიდებელი აუდიტორული

დასკვნის სახით. მეურნეები და ბიზნესმენები, რომლებიც სარგებლობენ აუდიტორული მომსახურებით, პარტნიორებისა და მყიდველების ნდობით სარგებლობენ. ცნობილია, რომ ყველა ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყანა და მისი ეკონომიკა იყენებს აუდიტორულ მომსახურებას, ხოლო მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში “ ჩინეთში ჩამოყალიბებული აუდიტორული კონტროლის სისტემამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებასა და ბაზრის სტაბილურობაში.”²⁴

ყოველივე აღნიშნული ადასტურებს, რომ დიდია აუდიტორული საქმიანობის და თვით აუდიტის განმახორციელებელი სუბიექტის პასუხისმგებლობა როგორც სახელმწიფოს, ასევე აუდიტორული მომსახურებით მოსარგებლე ეკონომიკური სუბიექტის წინაშე, რადგანაც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების გაჯანსაღებისა და წინსვლის მნიშვნელოვან პირობა-ფაქტორს წარმოადგენს.

ძველად დიდი ბრიტანეთის ქალაქებში აუდიტს საჯაროდ ატარებდნენ. მას ესწრებოდნენ მმართველი თანამდებობის პირები და მოქალაქეები. აუდიტი მთავრდებოდა აუდიტორის ანგარიშის მოსმენით, რომელსაც ხაზინადარი ხმამაღლა კითხულობდა. ანგარიშის მოსმენის პრაქტიკა იმასთან დაკავშირებით დაინერგა, რომ მოსახლეობის უმეტესობა ძველ დროში წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. თვითონ ტერმინი “აუდიტი” ლათინური სიტყვიდან მომდინარეობს და “მოსმენას” ნიშნავს.²⁵

აუდიტი ეწოდება ეკონომიკურ ქმედობათა და მოვლენათა შესახებ არსებული ცნობების ობიექტური შეკრებისა და შეფასების სისტემურ პროცესს იმ მიზნით, რომ განისაზღვროს დადგენილ კრიტერიუმებთან ამ მტკიცებების შესაბამისობის ხარისხი და შემოწმების შედეგები გადაეცეს დაინტერესებულ პირებს.²⁶

აუდიტორული მომსახურების აუცილებლობა წარმოქმნა ისეთმა გარემოებებმა, როგორებიცაა:

²⁴ ა. შერემეტი, ვ. სუიტი-“აუდიტის საფუძვლები.” – თბილისი, 1998 წ. გვ. 5

²⁵ მონტგომერი რ. “აუდიტი”. თბილისი 1998 წ. გვ. 14.

²⁶ მონტგომერი რ. “აუდიტი”, თბილისი, 1998 წ. (ხელმოკრე გამოცემა 2004 წ.), გვ. 8

1. ადმინისტრაციის მხრიდან არაობიექტური ინფორმაციის მიწოდების შესაძლებლობა, ადმინისტრაციისა და ამ ინფორმაციის მომხმარებლებს (მესაკუთრეები, ინვესტორები, კრედიტორები) შორის კონფლიქტის შემთხვევაში;
 2. მიღებული გადაწყვეტილებების შედეგების (ზოგჯერ ძალზე მნიშვნელოვანი) დამოუკიდებლობა ინფორმაციის ხარისხზე;
 3. ინფორმაციის შემოწმებისათვის საჭირო სპეციალური ცოდნის აუცილებლობა;
 4. ინფორმაციის მომხმარებელთა ხელმიუწვდომლობა მისი ხარისხის შესამოწმებლად.
- ყოველივე ამან გამოიწვია სათანადო მომზადების, კვალიფიკაციის და გამოცდილების მქონე დამოუკიდებელ ექსპერტთა არსებობის აუცილებლობა, რომელთაც ექნებოდათ აგრეთვე ასეთი სახის მომსახურებისთვის საჭირო სპეციალური ნებართვა. აუდიტორული მომსახურება – ეს არის შუამავალთა მომსახურება, რომლებიც

ადგენენ საფინანსო ინფორმაციის უტყუარობას.

აუდიტორული შემოწმების ჩატარებას იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ამის აუცილებლობა არ არის, მაინც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მესაკუთრეებისათვის, უწინარესად კი კოლექტიური მესაკუთრეებისათვის, ვინაიდან მათ შესაძლებლობა არ აქვთ დამოუკიდებლად დარწმუნდნენ იმაში, რომ საწარმოს მრავალრიცხოვანი რთული ოპერაციები კანონიერია და სწორად არის ასახული ანგარიშებში. ეს ხდება იმის გამო, რომ მათ ხელი არ მიუწვდებათ სააღრიცხვო ჩანაწერებამდე და არც სათანადო გამოცდილება აქვთ. ამიტომ მათ სჭირდებათ აუდიტორული მომსახურება.

აუდიტორული შემოწმებები აუცილებელია სახელმწიფოსათვის ეკონომიკისა და გადასახადების სფეროში გადაწყვეტილებების მისაღებად. ეს შემოწმებები სჭირდებათ სახელმწიფო ორგანოებს, სასამართლოებს, პროკურორებს და გამომძიებლებს მათთვის საინტერესო ფინანსური ანგარიშგების დასადასტურებლად.

აუდიტორული საქმიანობა (აუდიტი) არის აუდიტორების (აუდიტური ფირმის) საქმიანობა, საბუღალტრო (საფინანსო) ანგარიშგების, საგადასახადო დოკუმენტაციებისა და დეკლარაციების, აგრეთვე ეკონომიკური სუბიექტების სხვა საფინანსო ვალდებულებებისა და მოთხოვნების დამოუკიდებელი, არასაუწყებო შემოწმების განსახორციელებლად.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში, სადაც აუდიტი დიდი ხანია არსებობს, ამ ტერმინს სხვადასხვანაირი განმარტება აქვს. ინგლისში, მაგალითად, აუდიტი გულისხმობს საწარმოს საფინანსო ანგარიშგების დამოუკიდებელ შემოწმებას და აზრის გამოთქმას ამის შესახებ. ამასთან, ტერმინი “აუდიტი” გამოიყენება არა მხოლოდ საწარმოების ან სამრეწველო და სხვა სახის საზოგადოებების მიმართ, არამედ სამთავრობო დაწესებულებებისა და ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების შემოწმების დროსაც.

როგორც ამერიკელი სპეციალისტები აღნიშნავენ, აუდიტი არის საქმიანობის სახე, რომლის დროსაც ხდება იმ ფაქტების ან

ინფორმაციის შეგროვება და შეფასება, რომელიც ეხება ეკონომიკური ობიექტის (დამოუკიდებელი სამეურნეო ქვედანაყოფის) ფუნქციონირებას და მდგომარეობას. ამ საქმიანობას აწარმოებს დამოუკიდებელი კომპეტენტური პირი და მას დადგენილი კრიტერიუმებიდან გამომდინარე, გამოაქვს დასკვნა ამ ფუნქციონირების ხარისხის შესახებ. ასე რომ აუდიტი გულისხმობს საწარმოს საფინანსო ანგარიშგების დამოუკიდებელ შემოწმებას და აზრის გამოხატვას ამის შესახებ. ამავე დროს აუდიტის მთავარი მიზანია ფინანსური ანგარიშგების უტყუარობის დადგენა და კონტროლი, თუ როგორ იცავს კომპანია სამეურნეო სამართლის გარკვეულ კანონებს, ნორმებს და საგადასახადო კანონმდებლობას. ზოგჯერ აუდიტი გულისხმობს ფინანსური ანგარიშგების მომხმარებელთათვის საინფორმაციო რისკის მისაღებ დონემდე შემცირებას.

აუდიტორული შემოწმებისას ადგენენ: საწარმოს საფინანსო ანგარიშგების სიზუსტეს და ფინანსურ მდგომარეობას; საბუღალტრო აღრიცხვის წარმოების შესაბამისობას დადგენილ მოთხოვნებსა და კრიტერიუმებთან; შესამოწმებელი

საწარმოს მიერ მოქმედი
კანონმდებლობის დაცვის
მდგომარეობას.

**გამოყენებული ლიტერატურა და
წყაროები:**

1. ე. ცირამუა -“აუდიტი”. თბილისი,
2006 წ.
2. ”აუდიტის საფუძვლები –
საქართველოს პარლამენტთან
არსებული აუდიტორული
საქმიანობის საბჭო
3. ი. მესხია, მ. მურჯიკნელი,
ეკონომიკური რეფორმა
საქართველოში, თბილისი, თსუ, 1996
წ.
4. ვ. კაციაშვილი “აუდიტის
რეგულირების საკითხები
საქართველოში”, სამეცნიერო შრომების
კრებული, ტომი მე-7, ფსკი 2004 წ.
5. მონტგომერი რ. “აუდიტი”
თბილისი, 2004 წ.

შოთა ლომინაშვილი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

ეკონომიკური კრიზისების ისტორია, მიზეზები და პარალელები

კრიზისი ბერძნული წარმოშობის სიტყვაა და მოვლენათა განვითარების პროცესში მდგომარეობის ერთბაშად შეცვლას, მკვეთრ გარდატეხას ნიშნავს.²⁷ ეკონომიკური მეცნიერება კრიზისს განიხილავს, როგორც საზოგადოების ეკონომიკური საქმიანობის მიმდინარე პროცესის მნიშვნელოვან რყევას და მოშლას.

თანამედროვე ეკონომიკური აზრი კრიზისების მიზეზად საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის დარღვევას მიიჩნევს. საზოგადოდ ამ ფაქტორის გავლენა ეკონომიკის განვითარების პროცესზე პირდაპირია და არავითარ ეჭვს არ იწვევს. ისტორიაში ცნობილ ყველა ეკონომიკურ კრიზისს წინ სწორედ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის დარღვევა უძღოდა, მაგრამ მეცნიერული თვალსაზრისით

მეტად მნიშვნელოვანია იმ გარემოებათა დახასიათება, რომლებიც საზოგადოების განვითარების პროცესში თვით ამ ეკონომიკურ მოვლენას იწვევენ – ანუ რაშიც მდგომარეობს მიზეზის მიზეზი. ვფიქრობთ სადაო არაა, რომ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის დარღვევა თვით არის გარკვეული ბუნებრივი, სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების განვითარების შედეგი. თუ ამ ლოგიკას ვაღიარებთ, მაშინ ეკონომიკური კრიზისის ფესვები საზოგადოების განვითარების უფრო სიღრმისეულ მოვლენებში უნდა ვეძებოთ ვიდრე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის დარღვევაა.

ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, ფილიპ კეი თვლის, რომ მსოფლიო ისტორიაში პირველ ფინანსურ კრიზისს ადგილი ჰქონდა რომის იმპერიაში, ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში.²⁸ კეის მოსაზრება ეფუძნება რომისა და მცირე აზიის ფულადი სისტემების მჭიდრო კავშირს, რომელიც პრაქტიკულად მთლიანად რომის

²⁷ იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული, ნაკვეთი პირველი. თბ. 1990 წ. გვ. 587.

²⁸ <http://neues.tut.by/world/122863.html>

იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. მცირე აზიის, პონტოს სამეფოსთან ომების შედეგად მოიშალა ფულადი სისტემა და დასუსტდა მცირეაზიელი ფული, ფინანსური კრიზისი მოედო მთელს იმპერიას. ამის მაგალითად კეის მოჰყავს რომაელი ფილოსოფოსისა და ორატორის ციცერონის სიტყვა, რომელიც ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 66 წელს რომაელებს მოუწოდებდა, პონტოს მეფის მითრიდატე მეექვსის წინააღმდეგ ომისათვის საჭირო რესურსებით მოემარაგებინათ მხედართმთავარი პომპეუსი (pompeius magnus)²⁹ რადგან მითრიდატეს წინა თავდასხმამ გამოიწვია რომაელთა მნიშვნელოვანი ზარალი და იმპერიის მთელი საფინანსო სისტემის კრიზისი.

იმის გამო, რომ კრიზისული მოვლენები ეკონომიკაში თავდაპირველად ფინანსურ ურთიერთობებში ვლინდება, მათ ფინანსურ კრიზისს უწოდებენ, მაგრამ თითქმის უმეტეს შემთხვევაში ასეთი კრიზისები ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროს მოიცავენ და ეკონომიკურ კრიზისებად ყალიბდებიან. ასე რომ ეკონომიკური

კრიზისის ცნება თვით ციცერონის ეპოქისთვისაც არ ყოფილა უცხო. თუმცა ნაკლებსავარაუდოა, რომ მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობის პრობლემა იმ დროისათვის განსაკუთრებით აქტუალური ყოფილიყო. ეკონომიკური კრიზისის მიზეზად ციცერონი ცალსახად მიიჩნევს საომარ მოქმედებებს.

ადამიანთა საზოგადოების მთელ ისტორიას წითელ ზოლად გასდევს სხვადასხვა ხასიათისა და სიმწვავის კრიზისული მოვლენები. კაპიტალიზმამდელი ფორმაციებისათვის უპირატესად დამახასიათებელი იყო ნაკლებწარმოების ეკონომიკური კრიზისები, რაც ვლინდებოდა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დეფიციტში. მიწის ხელოვნურად განოყიერების ტექნოლოგიების არარსებობისა და ადამიანთა რიცხოვნობის მუდმივი ზრდის პირობებში, ნაკლებწარმოების პრობლემის გადაჭრის ერთად ერთ გზას სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისა და სახნავ-სათესი მიწის ფართობების ზრდა წარმოადგენდა, რაც სხვათა ტერიტორიების მითვისებისაკენ გუბიბგებდა. სწორედ ამიტომ

²⁹ იხ. Советский энциклопедический словарь. Москва, Изд-во „Советская энциклопедия“ 1989 г. 1049.

უწოდებენ ადამიანთა საზოგადოების ისტორიას – დამპყრობლური ომების ისტორიას. კაპიტალიზმამდელი ისტორიისათვის დამახასიათებელი კრიზისები ლოკალური ხასიათის იყო და ძირითადად ერთი (როგორც წესი ომში დამარცხებული) ქვეყნის ფარგლებს არ სცდებოდა. სუსტ და დამარცხებულ ქვეყნებში კი არც ციკერონები იყვნენ და არც კრიზისულ მოვლენათა გამაანალიზებელი და დამახასიათებელი აზროვნება ყვაოდა, რის გამოც გარდასულ საუკუნეთა ეკონომიკური კრიზისების შესახებ ჩვენი ცოდნა საკმაოდ მწირია.

მსოფლიოს ახალ ისტორიაში საერთაშორისო ფინანსური კრიზისების ერა 1825 წლის კრიზისით იწყება. ამ კრიზისს ვერ ვუწოდებთ ვერც ნაკლებწარმოებისა და ჭარბწარმოების კრიზისს, რადგან იგი პროვოცირებული იყო ლათინურ ამერიკაში 1820-იანი წლების დასაწყისში დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პროცესით. კერძოდ ყოფილ კოლონიებში, სადაც ადრე უცხოური კაპიტალი ვერ აღწევდა, შეიქმნა კაპიტალის დაბანდების ნოყიერი ნიადაგი ოქროსა და ვერცხლის საბადოების დამუშავების ფინანსირებისათვის. ამას დაერთო

საექსპორტო ბუმიც, რამაც ინდუსტრიული რევოლუციის მაღალტექნოლოგიური კომპანიების ზრდასთან და ომისშემდგომი პერიოდისათვის დამახასიათებელი ფულადი მასის გადიდებასთან ერთად ხელი შეუწყო სპეკულაციური ოპერაციების მომრავლებას ლონდონის საფონდო ბირჟაზე. მზარდმა სავაჭრო დისბალანსმა და ინგლისის ბანკის ოქროს რესურსების ამოწურვამ 1825 წლის ზაფხულში, საფონდო ბაზრის მოშლა გამოიწვია. საბანკო ბაზრის კრიზისი წლის ბოლოსათვის საბანკო პანიკაში გადაიზარდა, რომელიც უმაღლვე გავრცელდა ევროპაზე. საწარმოთა მასიური გაკოტრების შედეგად დაიწყო ეკონომიკური რეცესია. კრიზისი განსაკუთრებული სიმწვავეით დაუბრუნდათ ლათინური ამერიკის ქვეყნებს. იმის გამო, რომ კრედიტები არ იქნა გაგრძელებული, თითქმის მთლიანად შეწყდა ინვესტიციები, შემცირდა საექსპორტო მიწოდებები, რის შედეგადაც მკვეთრად დაეცა ბიუჯეტის შემოსავლები. ლათინური ამერიკის ახლად წარმოქმნილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოები აღმოჩნდნენ ტოტალური დეფოლტის მდგომარეობაში, რამაც ისე დასცა მათი

საინვესტიციო ნდობის ხარისხი, რომ მომდევნო სამი ათეული წელი პრაქტიკულად ვეღარ სარგებლობდნენ უცხოური ინვესტიციებით.

თითქმის ანალოგიური პროცესები უძლოდა წინ 1836_38 წლების კრიზისს. კერძოდ, აშშ_ში გაჩაღებულმა ბამბის პლანტაციების ბუმმა ქვეყანაში უცხოური კაპიტალის უხვი შემოდინება გამოიწვია, რომლის უდიდესი ნაწილი ინგლისიდან მოედინებოდა, რამაც კვლავ განაპირობა ოქროს რეზერვების შემცირება და საფონდო ბირჟის მოშლა. ამ პროცესში ნაწილობრივ მოექცა საფრანგეთიც. უკვე 1836 წლის ბოლოს კრიზისის შედეგები განსაკუთრებით მძიმე აღმოჩნდა აშშ_სათვის. ახალ ორლეანში ბამბის ბიზნესის დაკრედიტების შემცირებამ ნამდვილი საბანკო პანიკა გამოიწვია ნიუ_იორკში, რამაც მნიშვნელოვნად დააზიანა და მთელი წლით შეაფერხა ეროვნული საგადამხდელი_საანგარიშსწორებო სისტემა. ამრიგად, პირველი კრიზისები პროვოცირებული იყო საინვესტიციო პროცესებით. მათგან 1836_38 წლების კრიზისი აშშ_ს ეკონომიკაში დაიწყო. აშშ_ში აიღო სტარტი 1857 წლის მსოფლიო

ეკონომიკურმა კრიზისმა, რომელიც ელვისებურად გავრცელდა გერმანიის, ინგლისის და საფრანგეთის ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. კრიზისის პერიოდში აშშ_ში თუჯის წარმოება 20%-ით, ხოლო ბამბის ნაწარმის მოხმარება 27%-ით შემცირდა. დიდ ბრიტანეთში განსაკუთრებით დაზარალდა გემთმშენებლობა, სადაც წარმოების მოცულობა 26%-ით დაეცა. თუჯის მოხმარება 25%-ით შეიკვეცა გერმანიაში. მნიშვნელოვნად გაუარესდა სამეწარმეო გარემო საფრანგეთსა და რუსეთში, სადაც თუჯის წარმოება შესაბამისად შემცირდა 13 და 17 %-ით, ხოლო ბამბის ნაწარმის მოხმარება 13 და 19 პროცენტით. ყველაფერი დაიწყო აშშ_ში სარკინიგზო კომპანიების მასიური გაკოტრებით, რამაც გამოიწვია ფასების ვარდნა საფონდო ბაზარზე და საბანკო სისტემის კრიზისი. აშშ_სა და ინგლისის მჭიდრო ეკონომიკური კავშირის გამო პანიკამ მოიცვა ინგლისელი ინვესტორები, რის შედეგადაც კრიზისი სწრაფად მოედო მთელ ევროპას და ლათინური ამერიკის ზოგიერთ ქვეყანას.

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისების ისტორიაში ყველაზე

ხანგრძლივად ითვლება 1873 წლის ავსტრია-გერმანული კრიზისი, რომელიც 1878 წლამდე გაგრძელდა. წინამორბედი კრიზისებისაგან განსხვავებით, ეს კრიზისი არ დაწყებულა აშშ-ში მაგრამ თავისი წარმოშობით ძალიან ჰგავს მიმდინარე ეკონომიკურ კრიზისს, რადგან იგი დაიწყო ავსტრიასა და გერმანიაში უძრავი ქონების ბაზარზე სპეკულაციური აღმავლობით, რომელიც საფონდო ბაზრის კრახით დასრულდა ვენაში 1873 წლის მაისში. მიუხედავად ამისა კრიზისი მაინც მოედო ამერიკის კონტინენტს. კერძოდ, გერმანიის ბანკების მიერ კრედიტების ვადების გაგრძელებაზე უარის გამო. ხოლო ლათინური ამერიკის ქვეყნებზე იგი გავრცელდა ამ ქვეყნებიდან აშშ-სა და ევროპაში ექსპორტის შემცირების შედეგად.

ოცი წლის შემდეგ განვითარებული, აშშ-ისა და ავსტრალიის, 1893 წლის კრიზისს წინ უძღოდა წმინდა ფინანსური რყევები, კერძოდ, 1890 წლის ბოლოს ინგლისის მსხვილმა ბანკმა, ბარინგმა, თავი გადახდისუნარიანად გამოაცხადა, რასაც წინ უძღოდა არგენტინასა და ურუგვაიში რკინიგზის მშენებლობის დაკრედიტებისას წარმოქმნილი

პრობლემები. ინგლისის ბანკმა პანიკის ჩაცხრობა მალევე მოახერხა, საფრანგეთისა და რუსეთის ცენტრობანკების მიერ მოცემული კრედიტების ხარჯზე განხორციელებული სანაციით, მაგრამ ვერცხლის ბაზარზე თავისუფალი ფასწარმოქმნის წარმოშობამ, რომელიც ინიცირებული იყო შერმანის «ვერცხლის პაქტის» მიღებით, 1893 წელს პანიკა გამოიწვია აშშ-ში. აშშ-ს მიერ ოქროს სტანდარტზე უარის თქმის შიშით ინვესტორებმა მასიურად დაიწყეს ქვეყნიდან კაპიტალის გატანა. ფულის ბაზარზე მიწოდების მკვეთრმა შემცირებამ გამოიწვია საბანკო კრიზისი.

ოქროს სტანდარტის ერის ყველაზე მწვავე კრიზისად მიჩნეულია 1907 წლის ფართომასშტაბიანი კრიზისი, რომელმაც ცხრა ქვეყნის ეკონომიკა მოიცვა და რომელიც პროვოცირებული იქნა ინგლისის ბანკის მიერ 1906 წელს ტარიფის 3,5-დან 6% -მდე აწევით, ოქროს რეზერვების შევსების მიზნით. ამან გამოიწვია აშშ-დან კაპიტალის გადინება რაც 1907 წლის დასაწყისში ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟის კრახით დაგვირგვინდა. კრიზისი სწრაფად

მოედო საფრანგეთის, იტალიისა და სხვა ქვეყნების ეკონომიკასაც.

1914 და 1920_1922 წლების კრიზისები გამოწვეული იყო პირველი მსოფლიო ომითა და მისი შედეგებით. საბანკო პანიკის ჩაცხრობა მოხერხდა ცენტრალური ბანკების მიერ დროული ინტერვენციის შედეგად.

ეკონომიკური კრიზისების ისტორიაში ყველაზე მწვავე და მსოფლიო ეკონომიკისათვის დამანგრეველი ეფექტით გამორჩეულია 1929_33 წლების დიდი დეპრესია. მსოფლიოს, თითქმის ყველა, სამრეწველო განვითარებული ქვეყნის წარმოების ტემპებისა და ფასების დაცემის შედეგად რიგმა მსესხებელმა ქვეყნებმა ჯერ პროცენტების გადახდაზე განაცხადეს უარი, ხოლო შემდეგ დეფოლტი გამოაცხადეს. რამაც 1931 წლისათვის საერთაშორისო დაკრედიტების შეწყვეტა გამოიწვია. რეცესიამ ძირითადად შეარყია განვითარებული ქვეყნების მრეწველობა. შედეგად სამრეწველო წარმოება შემცირდა _ აშშ_ში 46 %_ით. დიდ ბრიტანეთში 24%_ით; გერმანიაში 41%_ით და საფრანგეთში 32 %_ით. შესაბამისად _ 87; 48; 64 და 60 პროცენტით დაეცა სამრეწველო კომპანიების აქციათა კურსები.

უმუშევართა რაოდენობამ 6 მილიონიდან 30 მილიონს მიაღწია და მათ შორის 14 მილიონი აშშ_ზე მოდიოდა. კრიზისიდან ეკონომიკის გამოსაყვანად აუცილებელი გახდა სახელმწიფოს ქმედითი ჩარევა და რეგულირების ბერკეტების გამოყენება. კონტროლი დაწესდა კაპიტალის გატანისა და საგარეო ვაჭრობაზე. პრიორიტეტულად გამოცხადდა კაპიტალური მშენებლობისა და სოფლის მეურნეობის დაფინანსება, სახელმწიფომ დაიწყო მსხვილი საინვესტიციო პროექტების რეალიზება, განხორციელდა საგადასახადო სისტემის ოპტიმალური რეგულირება, რამაც სხვა მნიშვნელოვან ღონისძიებებთან ერთად 1933 წლისათვის შესაძლებელი გახდა დეპრესიის შეჩერება და ეკონომიკის გამოცოცხლების დაწყება. აშშ_ის ეკონომია 30_იანი წლების ბოლოსათვის სრულად იქნა რეაბილიტირებული.

დიდი დეპრესიის განმაპირობებელ მიზეზთა შორის საინტერესოა ე.წ. ფულადი მასის დეფიციტი. კერძოდ ამ დროისათვის ჩამოყალიბდა მანამდე არ არსებული საქონლის მწარმოებელი დარგები. ბაზარზე გამოჩნდა ავტომობილები.

რადიო და სხვა. გაიზარდა საქონლის როგორც ასორტიმენტი ასევე რაოდენობა. ოქროს რეზერვებზე დამოკიდებულების გამორ ფულადი მასისა და შეთავაზებული საქონლისა და მომსახურების ფასების მოცულობას შორის წარმოიქმნა დისპროპორცია, რამაც გამოიწვია დეფლაცია – ფასების დაცემა, რასაც თავის მხრივ მოჰყვა ფინანსური არასტაბილურობა – საწარმოთა გაკოტრება და კრედიტების დაუბრუნებლობა. თავისი ნეგატიური გავლენა იქონია ე.წ. მარჟინალურმა სესხებმა, რომელიც გულისხმობდა კომპანიათა აქციების 10%-იანი გადახდით შესყიდვას. ეს იყო პრაქტიკულად დროში განუსაზღვრელი კრედიტი, რადგან ბროკერს ნებისმიერ მომენტში შეეძლო დარჩენილი ვალის მოთხოვნა, რომელიც 24 საათში უნდა აღსრულებულიყო. 1929 წლის 24 ოქტომბერს, აქციების გამყიდველმა, ნიუ იორკის, ბროკერებმა მასიურად მოითხოვეს მათი განაღდება. ფულადი სახსრების უკმარისობის გამო 16 ათასი ბანკი გაკოტრდა, რომლებიც გროშის ფასად შეისყიდეს საერთაშორისო ბანკირებმა. მდგომარეობა კიდევ უფრო გაამწვავა 1930 წელს იმპორტირებულ პროდუქციაზე

შემოდებულმა მაღალმა საბაჟო გადასახადებმა. პროტექციონისტული ღონისძიებების შედეგად მკვეთრად გაიზარდა ფასები იმპორტირებულ საქონელზე. რის გამო კიდევ უფრო შემცირდა, მოსახლეობის ისეც მწირი მსყიდველობითი შესაძლებლობა. მხოლოდ 30-იანი წლების შუა პერიოდისათვის დაიწყო საბაჟო გადასახადების შემცირება, რის შედეგადაც გამოცოცხლება დაიწყო საერთაშორისო ვაჭრობამ, რამაც პოზიტიური გავლენა იქონია მსოფლიო ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროცესზე.

კრიზისული მოვლენები კვლავ განმეორდა 1957 – 1958 წლებში, რომლებმაც მოიცვა ინგლისი, კანადა, ბელგია, აშშ და ნიდერლანდები. წარმოება 4 %-ით შემცირდა.

თავისი ნეგატიური შედეგებით დიდი დეპრესიის შემდეგ განსაკუთრებულია 1973 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი. სხვადასხვა განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკის შემცირების მაჩვენებლები 10-დან 22% -ის ფარგლებში მერყეობდა. მკვეთრად გაიზარდა უმუშევრობა და დაეცა მოსახლეობის შემოსავლები.

შემდგომი პერიოდის ეკონომიკური კრიზისებიდან (იგივე 1973 წლის ენერგეტიკული კრიზისი; 1987 წლის აშშ-ის საფონდო ბაზრის კრიზისი; 1994_1995 წლების მექსიკის კრიზისი; 1997 წლის აზიური კრიზისი; 1998 წლის რუსეთის კრიზისი) მეტ_ნაკლებად ტიპურია 1994_1995 წლების მექსიკის კრიზისი, რადგან მას წინ უძღოდა მთავრობის აქტიური საინვესტიციო პოლიტიკა. 1980 _იანი წლების ბოლოდან 1994 წლამდე მექსიკის ეკონომიკაში ინვესტირებული იქნა დიდძალი უცხოური კაპიტალი, რაშიც წარმოების ზრდის არნახული ტემპები გამოიწვია, ინვესტორებმა იგრძნეს ინვესტიციების მოჭარბების ლოგიკური შედეგი – კრიზისის მოახლოება და აქტიურად დაიწყეს ქვეყნიდან კაპიტალის გატანა. 1995 წელს ქვეყნიდან 10 მლრდ. აშშ დოლარი «გაიქცა» რამაც დააჩქარა მოვლენები და საბანკო სისტემა მწვავე კრიზისში აღმოჩნდა.

ეკონომიკური კრიზისების წარმომშობი ფაქტორების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თითქმის ყოველი კრიზისის წინა პერიოდი ხასიათდება აგრესიული საინვესტიციო ბუმით, რასაც მოჰყვება წარმოების სწრაფი ზრდა და ბაზრისათვის ფართო

ასორტიმენტისა და დიდძალი მოცულობის საქონლისა და მომსახურების მიწოდება. წარმოების ზრდის ტემპს თან არ ახლავს მოსახლეობის შემოსავლების შესაბამისი ზრდა, რაც იწვევს დისპროპორციას მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის. ამ დისპროპორციის დაძლევის ორი რეალური გზა არსებობს – პირველი, გასაღების ახალი ბაზრების მოძიება და მეორე, ეფექტური მოთხოვნის სტიმულირება.

მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკა წარმოებისა და მოხმარების ნიშნების მიხედვით შეიძლება დავეყოთ ორ ჯგუფად: პირველი ჯგუფი ესაა განვითარებული სამრეწველო ქვეყნები, რომლებიც უპირატესად მწარმოებლურ ეკონომიკას ავითარებენ, საკმაოდ განვითარებული, მაგრამ შეზღუდული სამომხმარებლო პოტენციალით, რადგან წარმოების ზრდის ტემპი ყოველთვის უსწრებს მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის ტემპს. მეორე ჯგუფი ესაა ე.წ. განვითარებადი ქვეყნები – სუსტად განვითარებული წარმოებითა და ასევე მწირი სამომხმარებლო პოტენციალით. ამ ჯგუფის ქვეყნების მოსახლეობა მსოფლიო მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას წარმოადგენს.

მართალია მათი მოხმარება ელემენტალური მოთხოვნილებების ფარგლებს არ სცილდება, მაგრამ გადამწყვეტი როლის შესრულება შეუძლია ერთობლივ მიწოდებასა და ერთობლივ მოთხოვნას შორის არსებული დისპროპორციის დაბალანსების პროცესში. ამ ქვეყნებს პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ უპირატესად მომხმარებელი ქვეყნები.

1980_იანი წლების დასაწყისიდან კრიზისული მოვლენების სიმწვავის შერბილება შეიძლება ავხსნათ, უპირატესად მწარმოებელი ქვეყნების «ჭარბი» პროდუქციის შეღწევით ისეთი ნაკლებმწარმოებელი ქვეყნის ბაზარზე, როგორც იმ დროისათვის იყო თურქეთი. ამ ქვეყნის ბაზარმა მთელი 10 წლით «შეიწოვა» სამრეწველო განვითარებული ქვეყნების «ჭარბი» პროდუქცია, მაგრამ დროთა განმავლობაში თვით თურქეთიც თითქმის უპირატესად მწარმოებელ ქვეყნად იქცა. 1990 _იანი წლების დასაწყისში გლობალური ეკონომიკური კრიზისი გარდაუვალი იყო, მაგრამ «ჭარბმა» პროდუქციამ ახალი ბაზარი მიიღო აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების სახით, რამაც კიდევ

ერთნახევარი ათეული წლით გადაავადა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი. შემდეგ მაშველ რგოლად ამ პროცესში შეიძლება ჩინეთი მოვლენილიყო, მაგრამ მოხდა პირიქით. ჩინეთის მწირი სამომხმარებლო პოტენციალის, მაგრამ უზარმაზარი ბაზარი უცხოეთის «ჭარბი» პროდუქციისათვის ფაქტიურად დახურული აღმოჩნდა. უფრო მეტიც, ჩინეთმა თვითონ დაიწყო, და არც თუ წარუმატებლად, თავისი იაფფასიანი პროდუქციით შეჭრა თვით უპირატესად მწარმოებელი ქვეყნების ბაზარზეც კი. ჩინეთის იაფი სამუშაო ძალა იმავდროულად მცირემემოსავლიანი მომხმარებელია, რომელსაც მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნების «ჭარბ» პროდუქციაზე მოთხოვნა პრაქტიკულად არ გააჩნია. დისპროპორციამ, მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის, მსოფლიო ბაზარზე კულმინაციას მიაღწია და კრიზისმაც არ დააყოვნა.

ეფექტური მოთხოვნის სტიმულირება, შემოსავლების ზრდის დაბალი ტემპის პირობებში მხოლოდ აქტიური (აგრესიული) საკრედიტო პოლიტიკითაა შესაძლებელი. აქტიური

საკრედიტო პოლიტიკა ძირითადად ორი მიმართულებით ხორციელდება. პირველი ესაა წარმოების განვითარების ხელშეწყობა მისი დაკრედიტების გზით, რაც ინვესტიციებში გამოვლინდება და წარმოების საშუალებათა წარმოებისა და მოხმარების საგნების წარმოების ზრდას იწვევს. მეორე მიმართულება ესაა უშუალოდ მოხმარების სტიმულირება სამომხმარებლო კრედიტების გაცემის გზით.

წარმოების საშუალებათა რეალიზაცია ფერხდება არა მისი ჭარბწარმოების არამედ ამ საშუალებათა ექსპლუატაციის შედეგად წარმოებული სამომხმარებლო პროდუქციის ჩაწოლის შედეგად. ამ შემთხვევაში სამომხმარებლო პროდუქციად მოიაზრება არა მარტო პირველადი და ყოველდღიური მოხმარების არამედ ხანგრძლივი მოხმარების საგნები და უძრავი ქონებაც, რომელიც მოსახლეობამ უნდა შეიძინოს თავისი მიმდინარე შემოსავლებით და საშუალოვადიანი დანაზოგებით. სწორედ საშუალოვადიანი დანაზოგების დეფიციტის გამო შეიქმნა კრიზისი უძრავი ქონების

ბაზარზე, რამაც შედეგად გლობალური ეკონომიკური კრიზისი გამოიწვია.

ბანკების აგრესიული საკრედიტო პოლიტიკის გააქტიურება მოსახლეობის ნაკლებშემოსავლებისა და შესაბამისად საშუალოვადიანი დანაზოგების დეფიციტის შევსებას ისახავს მიზნად. ამ დროს ბანკები, მსხვილი საკრედიტო დაწესებულებების ფუნქციას აქტიურად უთავსებენ მევახშეობის ფუნქციასაც. უფრო მეტიც, როცა სამომხმარებლო კრედიტების წილი ბანკების აქტიურ ოპერაციებში სწრაფი ტემპით იზრდება. სოკოებივით მრავლდება არასაბანკო მიკროსაფინანსო დაწესებულებები, ბანკები თავის ოფისებს ხსნიან სავაჭრო ობიექტებში, რომლებიც რამდენიმე წუთში აფორმებენ საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და ზოგიერთ შემთხვევაში ტანსაცმლის შესაძენ კრედიტებსაც კი. ისინი ფაქტიურად წვრილ მევახშეებად იქცევიან. იმის გამო რომ ასეთი კრედიტების საპროცენტო განაკვეთები კატასტროფულად მაღალია, ხოლო გაცემა-მიღების პირობები უაღრესად მარტივი, მომხმარებელი ცდუნებას ვერ უძლებს და უნებურად კაბალური გარიგების მხარედ იქცევა. კრედიტის გადახდის დროის დადგომისთანავე

იგი გადახდისუუნარო ხდება, ან მთელი მისი მიმდინარე შემოსავლები ახლო წარსულში აღებული სესხების დაფარვაზე მიიმართება. რეალურ დროში ასეთი მომხმარებელი ერთობლივი მოთხოვნის ფორმირებაში პრაქტიკულად აღარ მონაწილეობს, რაც იწვევს ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებას.

კრიზისიდან გამოსვლის უმნიშვნელოვანეს პირობას ბანკების აქტიური საკრედიტო პოლიტიკა მიიჩნევა, მაგრამ არა სამომხმარებლო კრედიტების, არამედ წარმოების რეაბილიტაციის მიზნით საწარმოთა დაკრედიტების განვითარების გზით. ეკონომიკა, რომ მალევე არ დაუბრუნდეს კრიზისულ მდგომარეობას, აუცილებელია უფრო ხანგრძლივ პერსპექტივაზე გათვლილი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება ვიდრე ერთჯერადი ინექციებით საბანკო სექტორის გადარჩენა, რასაც ადგილი ჰქონდა 2008_2009 წლებში აშშ-სა და ევროპის მსხვილი სამრეწველო განვითარებული სახელმწიფოების მთავრობების მხრიდან. ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკა მდგომარეობს სახელმწიფო რეგულირების საფინანსო ბერკეტების აქტიურად და მიზანმიმართულად

გამოყენებაში, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოებული სამომხმარებლო პროდუქციის ჯამურ ფასსა და მოსახლეობის, როგორც სამომხმარებლო პროდუქციის ძირითადი მყიდველის, ჯამურ შემოსავლებს შორის თანაზომადობას.

ფაქტიურად კრიზისიდან გამოსვლა ხდება ორი ფაქტორის მოქმედებით: მოსახლეობის შემოსავლების ზრდით და ფასების შემცირებით. კრიტიკულ სიტუაციაში შემოსავლების ზრდა რა თქმა უნდა არ ხდება მაგრამ ფასები

ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ მიუხედავად წარმოებისა და შემოსავლების ზრდის დისპროპორციულობისა, მოსახლეობაში მაინც არსებობს დანაზოგები რომელთა დახარჯვისაგან იგი თავს იკავებს კრიზისის მოსალოდნელი ნეგატიური შედეგების შიშით. გარკვეული დროის შემდეგ იწყება ამ დანაზოგების ხარჯვა მით უმეტეს, რომ ფასებიც დაცემულია. ხდება ე.წ. ბაზარზე არსებული ჭარბი პროდუქტის გაწოვა, რაც კვლავ ასტიმულირებს წარმოებას. მაგრამ განაწილებით ურთიერთობებში არსებული დაუბალანსებულობის გამო

კრიზისი ისევ მეორდება და ასე გრძელდება დაუსრულებლად.

კრიზისებს შორის პერიოდების სხვადასხვა ხანგრძლივობა გამოწვეულია მიმდინარე შიგა და გარე მოვლენებით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ 80-იანი წლების ბოლოდან განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების წარმოებამ შექმნა აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილი სსრკ ქვეყნების დაუსაქონლებელი ბაზარი. პირველ პერიოდში ეს ბაზარი თავისთავად იყო გადახდისუნარიანი, არსებული დანაზოგების გამო, ხოლო შემდეგ შეიქმნა ხელოვნური უზრუნველყოფა საბანკო სესხების მეშვეობით (აგრესიული საკრედიტო პოლიტიკა), მაგრამ ამ ფაქტორს არ შეიძლებოდა დიდხანს ემუშავა, რადგან სესხი მალევე დასაბრუნებელი ხდება. ამ პოლიტიკამ გამოიწვია მომავალი პერიოდის შემოსავლების რეალურ დროში გახარჯვა. მომავალი პერიოდის შემოსავლები მიმართული იქნა (უკვე რეალურ დროში) არა მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად, არამედ გასული პერიოდის ვალების დასაფარავად. ყოველ რეალურ დროს თავისი მინიმალური მოთხოვნილება გააჩნია, რომელიც აუცილებლად უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი (მინიმუმ

პირველადი მოხმარების საგნების ყიდვა), რაც შეუძლებელს ხდის გასული პერიოდის გაბერილი ხარჯების უზრუნველყოფას ანუ დგება აღებული სესხების გადახდის პრობლემა.

ფაქტიურად მოსახლეობა აღმოჩნდება ტოტალური დეფოლტის მდგომარეობაში.

თუ დავაკვირდებით ჩვენს მიერ მოხსენიებული კრიზისების განმაპირობებელ ანუ წინმსწრებ მოვლენებს დავინახავთ, რომ თითქმის ყველა კრიზისს წინ უძღოდა აქტიური საინვესტიციო ბუმი და წარმოების აღმავლობა, რასაც მომენტალურად ამუხრუჭებდა პანიკა საბანკო სფეროში და ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე. ყოველივე ეს კი რეალურად გამოწვეული იყო წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის გამწვანებით, ანუ კრიზისი იღებდა ჭარბწარმოების ფორმას, რომლის არსიც სინამდვილეში ნაკლებმოხმარებაში მდგომარეობს. სახეზე გვაქვს დისპროპორცია წარმოებასა და მოხმარებას შორის. წარმოებიდან მოხმარებამდე კი გზა განაწილებაზე გადის. სწორედ განაწილების არათანაბარზომიერებაა (რა თქმა უნდა მხედველობაში არ

გვაქვს თანაბარი განაწილება) კრიზისის წარმოშობის ობიექტური მიზეზი. საფინანსო ურთიერთობები ზედნაშენურ ურთიერთობათა კატეგორიას განეკუთვნება. მათი მანიპულირება ბაზისში წარმოქმნილი კრიზისის გამომწვევი მიზეზების მწვავე შედეგებს, მხოლოდ მცირე დროით თუ შეარბილებს, თორემ გრძელვადიან პერსპექტივაში ვერანაირად ვერ აღმოფხვრის.

ეკონომიკური თეორიის ანბანური ჭეშმარიტებაა - თუ მიმოქცევაში არ იქნება იმდენი ფული, რა ოდენობის ფასეულობებიცაა სარეალიზაციო, მაშინ მიმოქცევის პროცესი უცილობლად შეფერხდება. ბაზრის ფულით გაჯერება პრობლემას არ წარმოადგენს, მაგრამ იგი არათანაბარზომიერადაა განაწილებული საზოგადოების სხვადასხვა ფენებს შორის. მსხვილ მეწარმეთა ანგარიშებზე დალექილი მილიარდები თითქოს არის მიმოქცევაში, მაგრამ ფაქტიურად გამოთიშულია მოხმარების სფეროდან. რეალური მომხმარებელი კი შემოსავლების სიმცირის გამო ფულის ქრონიკულ დეფიციტს განიცდის, რის გამოც მისი მოთხოვნილება არ არის უზრუნველყოფილი გადახდის

უნარით და ვერ იქცევა ვერც მიმდინარე და ვერც საშუალოვადიან რეალურ მოთხოვნად. ამ დეფიციტის საბანკო ღონისძიებებით განეიტრალება მხოლოდ მიმდინარე, მოჩვენებითი ეფექტის მქონე, ფინანსურ მანიპულაციას წარმოადგენს და მას კრიზისის თავიდან აცილება არ შეუძლია.

ნანა ლუხუტაშვილი
ტექნიკის
აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის
სამართლის და ეკონომიკის
უნივერსიტეტის მასწავლებელი

თანამედროვე მენეჯერის პორტრეტი

ქართული თანამედროვე ეკონომიკის ასაღორძინებლად საჭირო ყველა ძირითადი ამოცანის წარმატებით გადასაჭრელად, აუცილებელია ეფექტურად იქნას გამოყენებული მისი განხორციელების მთავარი ინსტრუმენტი_მენეჯმენტი.

ცხადია, მიღწევები მენეჯმენტის სფეროში დღესდღეობით ბიზნესის სხვადასხვა მიმართულებით მრავლადა გვაქვს, რომელშიც მნიშვნელოვანი წვლილი მენეჯერებს მიუძღვით. მათ მინიჭებული აქვთ სამუშაოთა დიდი მოცულობა, რომლებსაც ისინი უზრუნველყოფენ სხვა ადამიანთა დახმარებით.

მენეჯერული საქმიანობის არსი ყოველთვის უცვლელი რჩება, იცვლება მხოლოდ მენეჯერის ფუნქციები და მისი საქმიანობის მეთოდები.

თანამედროვე გაგებით, მენეჯერი პროფესიონალი მმართველი ან ხელმძღვანელია, რომელსაც აქვს სპეციალური მომზადება და აღჭურვილია საწარმოსა თუ ფირმის

მართვის ყველა ფუნქციით, მისი მოვალეობაა ზედამხედველობა გაუწიოს ხელქვეითებს, შეაფასოს მათ მიერ შესრულებული სამუშაო, განსაზღვროს განყოფილებათა გეგმები, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უზრუნველყოს დროული და შესაბამისი ზომების გატარება, დაიცვას ბიუჯეტი და წარმართოს მუშაკთა ძალისხმევა ორგანიზაციის წინსვლაში ერთობლივი წვლილის შეტანის მიზნით.

დღესდღეობით ქართველი მენეჯერები სხვადასხვა პრობლემებს აწყდებიან, მათ შორის შეიძლება გამოვყოთ:

- სტრესები, ზეწოლა და განუსაზღვრელობა;
- ტრადიციული ფასეულობების ეროზია, რამაც მიგვიყვანა პირადი რწმენისა და ფასეულობების სერიოზულ რღვევამდე. ამიტომ თანამედროვე მენეჯერებს მოეთხოვებათ განსაზღვრონ თავიანთი ფასეულობები;
- გაჩნდა არჩევანის უფრო ფართო შესაძლებლობა. მენეჯერებს მოეთხოვებათ ზუსტად განსაზღვრონ არა

მარტო საკუთარი მიზნები, არამედ შესასრულებელი სამუშაოს მიზნები;

- ორგანიზაციული სისტემები ვერ უზრუნველყოფენ სწავლების ყველა იმ შესაძლებლობას რომელიც სჭირდება თანამედროვე ხელმძღვანელებს. გამომდინარე აქედან, პრობლემის სწრაფად და ეფექტურად გადაწყვეტა ხდება მმართველობითი ჩვევების სულ უფრო მნიშვნელოვანი ნაწილი;
- მუდმივი ბრძოლა გასაღების ბაზრების, ენერგეტიკული რესურსებისა და მოგებისათვის აუცილებელს ხდის ახალი იდეების გენერირებისა და ცვლადი გარემოსადმი მუდმივ შეგუებადობას. ამიტომაც ხელმძღვანელები უნდა იყვნენ გამომგონებლები, მოქნილად რეაგირებდნენ სიტუაციის ტრანსფორმაციაზე;
- ტრადიციული იერარქიული ურთიერთობები რთულდება. ეფექტური

მართვის მოთხოვნები აიძულებენ მენეჯერებს გამოიყენონ გარშემომყოფებზე ზემოქმედების სხვადასხვა ფორმები, პირდაპირი ბრძანებების გამოყენების გარეშე;

- მართვის ბევრმა ტრადიციულმა სკოლამ და მეთოდმა ამოწურა თავისი შესაძლებლობები და არ პასუხობს მომავლის გამოძახილს. ამ მიზნით საჭიროა ახალი მმართველობითი ხერხები. მენეჯერები ვალდებული არიან აითვისონ უფრო თანამედროვე მიდგომები თავიანთ დაქვემდებარებულებთან მიმართებაში;
- დიდი დანახარჯები და სირთულეები დაკავშირებულია დაქირავებული მუშაკების გამოყენებასთან. ყოველ ხელმძღვანელს მოეთხოვება ადამიანური რესურსების უფრო ჭკვიანური გამოყენება.

მენეჯერებისათვის აუცილებელია ცოდნა იმისა, თუ როგორ დაეხმარონ სხვებს სწრაფად შეისწავლონ ახალი მეთოდები და აითვისონ პრაქტიკული ჩვევები.

საზოგადოებრივი წარმოების სისტემაში თანამედროვე მენეჯერი გვევლინება როგორც: მმართველი, პიროვნება, დიპლომატი, ლიდერი, აღმზრდელი, ნოვატორი.

მენეჯერი-მმართველი. მისი ფუნქცია ტრადიციულია, იგი დასაბამიდან დამახასიათებელია მენეჯერისათვის. ამ ფუნქციით მენეჯერი ხდება ძალაუფლებით აღჭურვილი პირი.

მენეჯერი-დიპლომატი. დღესდღეობით, უმაღლესი და საშუალო რგოლის მენეჯერები თავისი სამუშაო დროის მეტ ნაწილს უთმობენ ადამიანური კონტაქტების დამყარებასა და განვითარებას, საქმიანი კავშირების გაღრმავებას, გარიგებების დადებას, უთანხმოებათა აღმოფხვრას, ხელისუფლებასთან ურთიერთობების მოგვარებას, სხვადასხვაგვარ საშუამავლო საქმიანობაში მონაწილეობას, ეს კი მენეჯერისაგან მოითხოვს დიპლომატიურ თვისებებს.

მენეჯერი-ლიდერი. ლიდერის ფუნქციები ჯამდება ორი შესაკრებლით - პროფესიულ-ტექნოლოგიური და ემოციურ-პიროვნულით.

მენეჯერი-აღმზრდელი. ეჭვგარეშეა რომ ტექნიკისა და ტექნოლოგიის გართულების პროცესი მოითხოვს სპეციალისტების მუდმივ პროფესიულ გადამზადებას, ამასთან არ უნდა დავივიწყოთ პერსონალის ზნეობრივი სრულყოფაც. ისე კი უნდა ვიცოდეთ, რომ აღმზრდელობითი ხარისხი და მუშაკთა მაღალი ზნეობა განაპირობებს ეკონომიკურ პროცესს.

მენეჯერი-ნოვატორი. უნდა გვახსოვდეს, რომ შრომის ნაყოფიერება და პროდუქციის ხარისხი მნიშვნელოვნად მალდება პრინციპულად ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიების ბაზაზე და არა მაშინ, როდესაც მუდმივად მწყობრში მოგვყავს გაცვეთილი მოწყობილობები და ეკონომიას ვაკეთებთ სიახლეების შემოღების ხარჯზე. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისას, ის ვინც იჩენს სიფრთხილეს ინოვაციისადმი, აღმოჩნდება «პროგრესის კუდში».

მენეჯერი-პიროვნება. მენეჯერს, როგორც პიროვნებას, ჩვეულებრივ გააჩნია საკუთარი პიროვნული

თვისებები-ქცევითი თვისებების ერთობლიობა, მაგრამ ამ თვისებებიდან ყველა როდი უწყობს ხელს მენეჯერული ფუნქციების განხორციელებას.

იდეალური მენეჯერისათვის დამახასიათებელ თვისებებს სხვადასხვა ქვეყნის თანამედროვე თეორეტიკოსები სხვადასხვაგვარად აფასებენ:

ამერიკელი ავტორები თვლიან, რომ მენეჯერი უნდა ფლობდეს ისეთ თვისებებს, როგორცაა: ლიდერობა, ინიციატივობა, გაბედულობა, წინდახედულობა, დამოუკიდებლობა, ძალაუფლების დელეგირების ცოდნა, კომუნიკაბელობა, რისკისადმი მზადყოფნა, სტრესისადმი წინააღმდეგობა, წარმოსახვის უნარი.

ინგლისელი ავტორების ჩამონათვალის მიხედვით, მენეჯერს უნდა ჰქონდეს: ძალაუფლების დელეგირების ცოდნა, კომუნიკაბელობა, მოსმენის კულტურა, ავტორიტეტულობა, კომპეტენტურობა, პატიოსნება, მეგობრულობა, მტკიცე ხასიათი, შეუპოვრობა, იუმორის გრძნობა, მუყაირათობა, სპეციალობის ცოდნა, გულღიაობა.

იაპონურ ბიზნესში პრიორიტეტულია ხელმძღვანელის ,

დაქვემდებარებულისადმი «ადამიანური მიდგომა».

საინტერესოა მიდგომა მენეჯერთა საქმიანი და პიროვნული მახასიათებლებისადმი საფრანგეთში. ფირმა «კორჟეჟ»-ის კვლევითი ჯგუფის მიერ ჩატარებულ გამოკითხვაზე - «რა არის ყველაზე მნიშვნელოვანი კარგი მენეჯერისათვის?», პასუხები განაწილდა შემდეგნაირად:

	საფრანგეთი (%)	საქართველო (%)
გარეგნულობა	1	8,3
ავტორიტეტი	4	16,7
ტექნიკური კომპეტენტურობა	8	11,2
ცხოვრებისეული გამოცდილება	10	8,3
არაორდინალური ურობა	36	5,5
«ღვთის ნიჭი»	41	50

ანალოგიური გამოკითხვა ჩატარებული იქნა ჩვენს მიერაც. გამოკითხული იქნა 500 სხვადასხვა რგოლის მენეჯერი დასავლეთ

საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და რაიონებში: ქუთაისი, წყალტუბო, ჩხოროწყუ , ზუგდიდი, ბაღდათი, აბაშა, ფოთი. აქედან 302 ქალი და 198 მამაკაცია. გამოკითხვის შედეგები მოცემულია ცხრილში.

როგორც ცხრილიდან ჩანს ყველაზე მეტი პროცენტული მაჩვენებელი მოდის «ღვთის ნიჭზე», რომელშიც იგულისხმება მენეჯერის ადამიანებთან ურთიერთობის უნარი და ჩვევები. სწორედ, ამასთან დაკავშირებით, ბიზნესის წრეებში ისეთი ავტორიტეტი, როგორცაა ლი იაკოვა წერს-»ყველა სამეურნეო ოპერაცია საბოლოო ანგარიშით შეიძლება დავიყვანოთ სამ სიტყვამდე: ხალხი, პროდუქტი, მოგება. პირველ ადგილზე არიან ადამიანები. თუ თქვენ არ გყავთ საიმედო გუნდი, მაშინ დანარჩენი ფაქტორებით ცოტას გაკეთება თუ შეიძლება.» ამიტომაც მენეჯმენტში მთავარია ადამიანებთან მუშაობის ცოდნა, ის რომ მივაღწიოთ მათ დაინტერესებას მუდმივად აამაღლონ შრომისნაყოფიერება და ფირმის მოგება. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება რიგითი თანამშრომლებისათვის საწარმოს მართვაში მონაწილეობის მიღების უფლების მინიჭებას. მენეჯერი

შეგვიძლია შევადაროთ მანქანის მძღოლს გადატენილ გზადკეცილზე, რომელიც იძულებულია გამოიყენოს უმცირესი შესაძლებლობანი წინ წასასვლელად.

დეზდემონა მაღლაკელიძე
 ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
 ქუთაისის სამართლის და ეკონომიკის
 უნივერსიტეტის ასოცირებული
 პროფესორი

ნათელა ვაშაკიძე
 ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
 აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
 უნივერსიტეტის მასწავლებელი

ეკონომიკური ანალიზი საწარმოს საქმიანობის აუდიტებაში

საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ აუდიტორული საქმიანობა უნდა ეყრდნობოდეს ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ხერხებისა და მეთოდების ფართო სპექტრს. ანალიზის ქვეშ იგულისხმება სააღრიცხვო და სხვა ეკონომიკური ინფორმაციის შეფასება მაჩვენებლებს შორის რეალურად არსებული კავშირების და ურთიერთკავშირების გზით. აუდიტში ანალიზის მიზანს წარმოადგენს: აუდიტორის მიერ კლიენტის საქმიანი აქტიურობის არსისა და შინაარსის განსაზღვრა; მომავალში მისი ფუნქციონირების საფინანსო-სამეურნეო პერსპექტივების შეფასება; კლიენტის ანგარიშში შესაძლო წინასწარგანზრახულ შეცდომათა ზონის გამოვლენა; დეტალიზებული ტესტირების შემცირება აუდიტის ძირითად სტადიაზე.

განვიხილოთ ანალიზის მიზნის შემადგენელი ელემენტები

საქმიანი აქტიურობის არსისა და შინაარსის განსაზღვრისათვის აუდიტორი ეცნობა კლიენტის საქმიანობის შინაარსსა და პარტნიორებთან მის ურთიერთობას, აგრეთვე კლიენტის შესახებ წარსულ ცნობებს. აუდიტორის მიერ ანალიზი

გამოიყენება მიმდინარე წლის სააღრიცხვო და საანგარიშო მონაცემების შედარებისათვის გასული წლების უკვე შემოწმებულ შესაბამის ინფორმაციასთან. ამასთან ყურადღება ექცევა ცვლილებებს, რომლებიც შეიძლება აისახოს კლიენტის სამეურნეო საქმიანობაში.

კლიენტის საფინანსო-სამეურნეო პერსპექტივების შეფასება ხშირად ავლენს სერიოზულ ფინანსურ სიძნელეებს, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას მომავალში აუდიტებად საწარმოში (კომპანიაში, ორგანიზაციაში).

შესაძლო შეცდომების ზონები ანგარიშში განისაზღვრება შედარებისათვის გამოყენებული მიმდინარე წლის წინასწარი ანგარიშისა და გასული წლების სხვა ინფორმაციების მონაცემების შედარებით მოულოდნელი განსხვავებების გამოვლენის გზით.

დეტალიზებული ტესტირების შემცირება აისახება იმაში, რომ თუ ანალიზის მსვლელობისას არ აღმოჩნდება მნიშვნელოვანი ცვლილებები, მაშინ ანგარიშში ამა თუ იმ მაჩვენებლების არსებითი წინასწარგანზრახული შეცდომების შესაძლებლობა მინიმალურია. აქედან გამომდინარე, აუდიტორს შეუძლია შეამციროს ობიექტების შემდგომი დეტალური ტესტირება, რაც ეკონომიკას გაუკეთებს მის დროს და შეამცირებს შრომით დანახარჯებს აუდიტზე.

აუდიტის დაგეგმვისას ანალიზი ხორციელდება აუდიტის ძირითადი პროგრამის არსის, შინაარსის და დროებითი საზღვრების განსაზღვრის მიზნით. ასეთი ანალიზის შედეგები: უნდა აღრმავებდეს და აფართოებდეს აუდიტორის წარმოდგენას კლიენტის ბიზნესზე, ბოლო აუდიტის დროს არსებულ საფინანსო-სამეურნეო

ფაქტებსა და ოპერაციებზე; უნდა ეხმარებოდეს აგრეთვე ანგარიშში შესაძლო წინასწარგანზრახული შეცდომების გამოვლენაში. ამისათვის ფართოდ გამოიყენება კლიენტის ბუღალტერიის მიერ შედგენილი ანგარიშგების წინასწარი ვარიანტი და მიმდინარე წლის მონაცემები.

აუდიტის გადამწყვეტ სტადიაზე ანალიზის გამოყენება მიზნად ისახავს დაამტკიცოს ანგარიშის მაჩვენებელთა მნიშვნელობის ყველა არსებითი ცვლილების ახსნა და იძლევა ამ მაჩვენებლების როგორც ჯამის, ისე შინაარსის მიხედვით რეალურობის გარანტიას, რაც ზოგიერთ შემთხვევაში ითვალისწინებს დამატებით ტესტირებას.

ანალიზის ჩატარების დაწყების წინ აუდიტორი, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს მის მიზნებსა და ამოცანებს. ამის შემდეგ იგი შეიმუშავებს ანალიზის პროგრამას, რომელიც შემდეგი სამი ეტაპისაგან შედგება: დასახული მიზნებისა და ამოცანების მისაღწევად ანალიზის ოპტიმალური მეთოდის ამორჩევა; ანალიზის საინფორმაციო ბაზის განსაზღვრა; უჩვეულო ცვლილებების გამოვლენის შემთხვევაში გადაწყვეტილების მიღების კრიტერიუმების დადგენა.

აუდიტის პრაქტიკაში გამოყენებული ანალიზის ცალკეული მეთოდები და აუდიტორის მოქმედება ანალიზის შედეგების გამოყენებისას გამოიყენება შემდეგში:

- ფინანსური (გარე) ანგარიშგების კითხვის მეთოდი - გამოიხატება მასში წარმოდგენილი მაჩვენებლების აბსოლუტური მნიშვნელობების შესწავლაში კომპანიის (საწარმოს) საშუალებების ძირითად წყაროთა განსაზღვრის, მოგების

წყაროების და დივიდენდური პოლიტიკის განსაზღვრის მიზნით;

- დარგობრივი შედარებითი ანალიზის მეთოდი - გამოიყენება ფინანსური მაჩვენებლების შესადარებლად საშუალოდარგობრივ მაჩვენებლებთან და მათ გამოსაყენებლად საფუძვლის სახით აუდიტის ჩატარებისას. ამ მეთოდის უპირატესობა ის არის, რომ მისი გამოყენების შედეგად აუდიტორი უფრო ღრმად იგებს კლიენტის ბიზნესის შინაარსს და მას საშუალება აქვს შეაფასოს მისი ფინანსური პოზიციის სიმტკიცე, გადახდისუნარიანობა და კრედიტუნარიანობა;
- რამდენიმე დროით პერიოდში კლიენტის სააღრიცხვო და საანგარიშგებო მონაცემების შედარებითი მეთოდი - გამოიხატება აუდიტორის მიერ ამორჩეული მაჩვენებლებიდან გადახრების შესწავლაში, ასევე ანგარიშის შუალედურ და საბოლოო მაჩვენებელთა შორის პროცენტულ ურთიერთობაში;
- ფაქტობრივი და საგეგმო მაჩვენებლების შედარებითი ანალიზის მეთოდი - გამოიხატება იმაში, რომ აუდიტორი გადაითვლის ანგარიშის ამა თუ იმ მაჩვენებლებს და ადარებს კლიენტის შედეგებს;
- კოეფიციენტური ანალიზის მეთოდი - ეფუძნება ანგარიშის ცალკეულ მაჩვენებლებს შორის განსაზღვრულ დამოკიდებულობებს. იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ორი მიმართულებით: როგორც შიდასამეურნეო, ასევე გარე.

ეკონომიკური ანალიზის განსხვავებული მეთოდების გამოყენებისას აუდიტორი ორიენტირებას აკეთებს პერსონალური კომპიუტერების და გამოყენებითი სპეციალიზებული პროგრამების გამოყენებაზე.

ეკონომიკური ანალიზის პროცესში აუდიტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ორ მაჩვენებელს: პროდუქციის (სამუშაოს, მომსახურების) თვითღირებულებას, და მოგებას.

შემოწმებას იწყებენ თვითღირებულების, როგორც მოგებისა და რენტაბელობის ფორმირების ძირითადი ფაქტორის გამოკვლევით. თანმიმდევრობით მოწმდება პროდუქციის თვითღირებულების წარმომქმნელი ყველა კალკულაციური მუხლები (დანახარჯთა ეკონომიკური ელემენტები), შეისწავლიან, რამდენად საფუძვლიანია დანახარჯთა ის სტრუქტურა, რომელიც გამოსახულია თვითღირებულების ანგარიშში.

მოგების შემოწმებისას პირველ რიგში შეისწავლიან რეალიზებად პროდუქციაზე ფასწარმოქმნის წესებს, ამოწმებენ საბალანსო მოგების ჯამის ფორმირების სისწორეს რეალიზაციის გარეშე შემოსავლებისა და გასავლების აღრიცხვით, მოგებიდან გადასახადებისა და სხვადასხვა ფონდებსა და რეზერვებში გადარიცხვების საფუძვლიანობას და დროულობას.

აუცილებელია კონტროლი გაეწიოს წმინდა მოგების თანხის განაწილებას საწარმოს დამფუძნებლებს შორის, გამოკვლევულ იქნეს საწესდებო ფონდის ფორმირების წესები. ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, სრულად შეიტანა თუ არა ერთობლივი საწარმოს ყველა წევრმა თავისი შენატანი, რომელიც გათვალისწინებულია ხელშეკრულებით და წესდებით, რა

ფორმით მოხდა შეტანა და დამოწმებულია თუ არა ისინი შესაბამისი დოკუმენტებით.

აუდიტორის მუშაობაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ბალანსის წაკითხვას და ანალიზს, რადგანაც შესაძლებელია საწარმოს მოგების (შემოსავლების) ცვლილებების დინამიკისა და პერსპექტივის, საწარმოში არსებული რესურსების, მათში მიმდინარე ცვლილებების და გამოყენების ეფექტიანობის შეფასება. ანალიზის შედეგად მიღებული ინფორმაციის გამოყენებით შესაძლებელია საფუძვლიანი სამმართველო გადაწყვეტილების მიღება.

ბუღალტრული ანგარიშგების ანალიზი შეიძლება ჩატარდეს დეტალიზების სხვადასხვა ხერხით. გავრცელებულია შედარებით მარტივი ექსპრეს-ანალიზი ძირითადი მაჩვენებლების მცირე რაოდენობის ჭრილში. საკმაოდ რთულია და შრომატევადი სიღრმისეული ფინანსური ანალიზი, ვინაიდან დინამიკაში, რიგი მაჩვენებლების შეფასებასა და გააგარიშებასთან ერთად, აიგება ურთიერთდაკავშირებული ანალიტიკური ცხრილების სისტემა.

ანალიზის სამამულო პრაქტიკაში გავრცელება ჰპოვა შემდეგმა ძირითადმა ანალიტიკურმა მეთოდებმა:

ურთიერთდაკავშირებული ანალიტიკური ცხრილების სისტემის აგება; ბალანსის ცალკეული მუხლის დეტალური ანალიზი, დეტერმინირებულ მოდელთა სისტემის დახმარებით ფაქტორული ანალიზი. განვიხილოთ აღნიშნული მეთოდები:

- ✓ ურთიერთდაკავშირებულ ანალიტიკურ ცხრილთა სისტემის აგება

ნიშნავს ურთიერთდაკავშირებულ ცხრილების სახით თანმიმდევრობით გაფორმებულ ანალიტიკურ ანგარიშებს, რომლებიც მოიცავს: ფინანსური გეგმის შესრულების შეფასებას; საწარმოს განკარგულებაში არსებული სამეურნეო საშუალებების შემადგენლობის და განაწილების, საკუთარი საბრუნავი საშუალებების გამოყენების ანალიზს; საბრუნავი საშუალებების მიზნობრივი გამოყენების ანალიზს, დებიტორული და კრედიტორული დავალიანებების ანალიზს; საბრუნავი საშუალებების ბრუნვადობის ანალიზს; საწარმოს გადახდისუნარიანობის ანალიზს;

✓ ბალანსის ცალკეული მუხლების დეტალური ანალიზი გამოიხატება მიმდინარე საბუღალტრო აღრიცხვის ოპერატიული ანალიტიკური მონაცემების მოზიდვაში. (კერძოდ, ინფორმაცია ძირითად საშუალებებზე, მატერიალურ მარაგებზე, დებიტორულ და კრედიტორულ დავალიანებებზე და სხვ.)

დეტერმინირებულ მოდელთა სისტემის დახმარებით ფაქტორული ანალიზი გამოიყენება საბრუნავი საშუალებების ცვლილებათა,

ბრუნვადობისა და საწარმოს რენტაბელობის განსაზღვრისათვის.

აუდიტორულ მუშაობაში ფართო გავრცელება ჰპოვა ბუღალტრული ანგარიშგების ექსპრეს - ანალიზმა. მის მიზანს წარმოადგენს საწარმოს განვითარების დინამიკისა და ფინანსური კეთილდღეობის შეფასება. ექსპრეს - ანალიზი შეიძლება შესრულდეს სამ ეტაპად: 1) მოსამზადებელი ეტაპი; 2) საბუღალტრო ანგარიშის წინასწარი განხილვა; 3) ბალანსისა და თანმხლები ანგარიშის ეკონომიკური წაკითხვა და ანალიზი.

პირველ ეტაპზე საბუღალტრო ანგარიში კონტროლირდება ფორმალური ნიშნებით და არსებით, ე. ი. მოწმდება მისი კომპლექტურობა, საანგარიშო ფორმების სათანადო შევსება, შესაბამისი ხელმოწერების არსებობა, შუალედური შედეგების საკონტროლო ურთიერთობების სისწორე და ა. შ.

მეორე ეტაპზე ხორციელდება ანგარიშთან არსებული განმარტებითი ჩანაწერების გაცნობა, ფასდება პირობები, რომლებშიც ფუნქციონირებდა საწარმო საანგარიშგებო პერიოდში; განისაზღვრება საქმიანობის ძირითად მაჩვენებელთა ტენდენციები.

მესამე ეტაპზე (ძირითადი ეტაპი) სრულდება გაანგარიშება და ტარდება რიგი ანალიტიკური კოეფიციენტების დინამიკის კონტროლი. საწარმოს ეკონომიკური პოტენციალი შეიძლება დახასიათდეს ორი მიდგომით: პირველი, საწარმოს ქონებრივი მდგომარეობის პოზიციიდან და მისი ფინანსური მდგომარეობის პოზიციიდან. ეს ორივე მხარე ურთიერთდაკავშირებულია და შესაბამისი მაჩვენებლები განხილულ უნდა იქნეს ცვლილებათა ტემპით დინამიკაში. ექსპრეს-ანალიზის

ძირითადი შედეგები შეიძლება გგაფორმდეს სხვადასხვანაირად: ერთობლივი მაჩვენებლების სახით, მოკლე ტექსტური ანგარიშის სახით, ანალიტიკურ ცხრილთა სერიის სახით.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ფინანსური მდგომარეობის შეფასების არცთუ ცოტა გამოცდილებაა დაგროვილი. კერძოდ, დიდი ბრიტანეთის აუდიტების პრაქტიკის განზოგადების კომიტეტის მიერ შემუშავებულია სახელმძღვანელოები, რომლებიც შეიცავს საწარმოს შესაძლო გაკოტრების შესაფასებელი კრიტიკული მაჩვენებლების ჩამონათვალს. ეს მაჩვენებლები დაყოფილია ორ ჯგუფად,

პირველ ჯგუფს მიეკუთვნება კრიტერიუმები და მაჩვენებლები, რომელთა არასაკეთილდღეო მიმდინარე მნიშვნელობები მოწმობს მომავალში მნიშვნელოვანი ფინანსური სიძნელეების, (მათ შორის გაკოტრების) შესაძლებლობებს. მათ მიეკუთვნება:

- განმეორებითი არსებითი დანაკარგები ძირითად საწარმოო საქმიანობაში;
- ვადაგადაცილებული კრედიტორული დავალიანებების კრიტიკულ დონეზე გადაჭარბება;
- მოკლევადიანი ნასესხები საშუალებების ბოროტად გამოყენება, როგორც გრძელვადიანი ფინანსირების წყაროების;
- ლიკვიდურობის კოეფიციენტთა დაბალი მაჩვენებელი;
- საბრუნავი საშუალებების უკმარისობა;
- საშუალებათა წყაროთა საერთო ჯამში 'ნასესხებ

საშუალებათა წილის საშიშ საზღვრებამდე გაზრდა;

- არასწორი რეინვესტიციური პოლიტიკა;
- ნასესხები საშუალებების სიდიდის გადაცილება დადგენილ ლიმიტზე;
- კრედიტორებისა და აქციონერების წინაშე ვალდებულებათა შეუსრულებლობა;
- ვადაგადაცილებული (უიმედო) დებიტორული დავალიანებების არსებობა;
- ზენორმატიული და ჩაწოლილი საქონლის და საწარმოო მარაგების არსებობა;
- საბანკო სისტემის ორგანიზაციებთან ურთიერთობის გამწვავება;
- ფინანსური რესურსების ახალ წყაროთა გამოყენება შედარებით არახელსაყრელ პირობებში;
- საწარმოო პროცესში ამორტიზებული მოწყობილობების გამოყენება;
- გრძელვადიანი კონტრაქტების პოტენციური დანაკარგები;
- შეკვეთათა პორტფელში არასასიკეთო ცვლილებები.

მეორე ჯგუფში შედის კრიტერიუმები და მაჩვენებლები, რომელთა არასასიკეთო მნიშვნელობა არ იძლევა საფუძველს, რომ მიმდინარე მდგომარეობა განვიხილოთ როგორც

კრიტიკული, მაგრამ განსაზღვრული გარემოებების შემთხვევაში სიტუაცია შეიძლება მკვეთრად გაუარესდეს. მათ მიეკუთვნება:

- სამმართველო აპარატის იძულებითი გაჩერებები, აგრეთვე საწარმო-ტექნოლოგიური პროცესის რიტმულობის დარღვევა;
- საწარმოს გადაჭარბებული დამოკიდებულება მოწყობილობების ტიპის, აქტივების სახის ერთ რომელიმე კონკრეტულ პროექტზე;
- საწარმოს მონაწილეობა სასამართლო განხილვებში გაუთვალისწინებელი შედეგით;
- საკვანძო კონტრაქტების დაკარგვა;
- გრძელვადიანი შეთანხმებების არაეფექტიანობა და სხვ.

ექსპრეს-ანალიზის ცალკეულ პროცედურებს აკონკრეტებს, აფართოებს და ავსებს საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის სიღრმისეული ანალიზი. საერთო სახით სიღრმისეული ანალიზის პროგრამა შეიძლება წარმოდგენილი იყოს შემდეგი თანმიმდევრული პროცედურებით:

I. საწარმოს ეკონომიკური და ფინანსური მდგომარეობის წინასწარი მიმოხილვა.

1. საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის საერთო მიმართულებების დახასიათება.

2. ბალანსის "ავადმყოფი" მუხლების გამოვლენა.

II. საწარმოს ეკონომიკური პოტენციალის შეფასება და ანალიზი.

1. ქონებრივი მდგომარეობის შეფასება:

ა) ანალიტიკური ბალანს-ნეტოს აგება;

ბ) ბალანსის ვერტიკალური ანალიზი;

გ) ბალანსის ჰორიზონტალური ანალიზი;

დ) საწარმოს ქონებრივ მდგომარეობაში თვისებრივი ძვრების ანალიზი.

2. ფინანსური მდგომარეობის შეფასება:

ა) ლიკვიდურობის შეფასება;

ბ) ფინანსური სიმტკიცის შეფასება.

III. საწარმოს საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შედეგიანობის შეფასება და ანალიზი:

1. საქმიანი აქტივობის შეფასება.

2. რენტაბელობის ანალიზი.

3. საბაზრო და ინვესტიციური აქტივობის შეფასება.

სიღრმისეული ანალიზის ამ პროგრამის საინფორმაციო ბაზას წარმოადგენს წლიური ბუღალტრული ანგარიშგება. მიღებული ანალიტიკური მაჩვენებლები და კოეფიციენტები განხილულ უნდა იქნეს სივრცულ-დროით შედარებებში, ხოლო ანალიტიკური სამუშაო იგება პრინციპით ზოგადიდან კერძოსაკენ. საწარმოს საქმიანობის შედეგიანობა და პერსპექტიულობა შეიძლება განზოგადებულად შეფასებულ იქნეს მოგების დინამიკის ანალიზის მონაცემებით, აგრეთვე საწარმოო საშუალებების ზრდის ტემპების შედარებითი ანალიზით.

მნიშვნელოვან ანალიტიკურ პროცედურას წარმოადგენს ვერტიკალური ანალიზი, ე. ი. ბალანსის წარმოდგენა შედარებითი მაჩვენებლების სახით. ასეთი

წარმოდგენა საშუალებას იძლევა დავინახოთ ბალანსის თითოეული მუხლის ხვედრითი წილი მის საერთო ჯამში. ანალიზის აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს ამ სიდიდეთა დინამიკური მწკრივები, რომელთა საშუალებითაც შეიძლება მეთვალყურეობა და პროგნოზირება გაეწიოს აქტივების შემადგენლობაში სტრუქტურულ ცვლილებებს და მათი დაფარვის წყაროებს. გარდა ამისა, შედარებითი მაჩვენებლების საშუალებით შეიძლება ჩატარდეს საწარმოთა სამეურნეოთაშორისო შედარება, აგრეთვე დაიფაროს ინფლაციური პროცესების ნეგატიური მოვლენები.

ბალანსის ჰორიზონტალური ანალიზი გამოიხატება ერთი ან რამდენიმე ცხრილის შედგენაში, რომლებშიც აბსოლიტური საბალანსო მაჩვენებლები ივსება ზრდის შედარებითი ტემპებით. როგორც წესი, იღებენ რამდენიმე წლის საბაზისო ტემპებს, რაც საშუალებას იძლევა არა მარტო გაანალიზდეს ცალკეული საბალანსო მუხლების ცვლილებები, არამედ პროგნოზირებულ იქნეს მათი მნიშვნელობები.

ჰორიზონტალური ანალიზი და ვერტიკალური ანალიზი ავსებენ ერთმანეთს. ამიტომ ხშირად ადგენენ ცხრილებს, რომლებიც ახასიათებენ როგორც სააღრიცხვო ბუღალტრული ფორმების სტრუქტურას, ასევე მისი ცალკეული მაჩვენებლების დინამიკას.

ბუღალტრული ანგარიშგების ანალიზს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში. ამ ქვეყნებში ანალიზის შესრულების მეთოდიკა დაიყვანება შემდეგი პროცედურების შესრულებამდე:

1. ანგარიშგების აუდიტორისათვის გაცნობა;

2. საწარმოში გამოყენებული ძირითადი სააღრიცხვო პრინციპებისა და მეთოდების გაცნობა;

3. ბუღალტრული ანგარიშგების მიმოხილვა.

სპეციალური ანალიტიკური გაანგარიშებების შესრულება გულისხმობს ბუღალტრული ანგარიშგებების შედარებას მთელი რიგი პერიოდების მიხედვით; ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ ანალიზს; კოეფიციენტების ანალიზი.

5. დამატებითი ანალიტიკური ინფორმაციის მოძიება.

აუდიტორული ანგარიშის გაცნობა იძლევა საშუალებას დამტკიცდეს, რომ ბუღალტრული ანგარიშგება შედგენილია საყოველთაოდ აღიარებული სააღრიცხვო პრინციპების შესაბამისად, რომ მასში არ არის მითითებული არარსებული აქტივები, სწორად არის კლასიფიცირებული გრძელვადიანი და მოკლევადიანი კრედიტები, სრული მოცულობითაა წარმოდგენილი საწარმოს ვალდებულებები.

ანალიზის პროცესში შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მრავალმხრივი მეთოდები და სტანდარტული პროგრამები, მაგალითად, დაჯგუფებები, ზრდის ტემპების გაანგარიშება, ინდექსები, საკვანძო ანალიტიკური კოეფიციენტები და სხვა. ანალიზის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად მატულობს პერსონალური კომპიუტერების ფუნქციური პაკეტების გამოყენებითი პროგრამების გამოყენებისას.

გოდერძი შანიძე
 ბიზნესისა და მართვის აკადემიური
 დოქტორი,
 ქუთაისის სამართლისა და ეკონომიკის
 უნივერსიტეტის
 ასოცირებული პროფესორი

**სახელმწიფოს როლი ჯანდაცვისა და
 სოციალური პრობლემების გადაჭრაში**

საქართველოში რეფორმები
 რამდენიმე მიმართულებით
 მიმდინარეობს, უდავოა ის ფაქტი, რომ
 ჯანდაცვისა და სოციალური
 პრობლემების გადაჭრას უდიდესი
 ყურადღება უნდა მიექცეს, რადგანაც
 სოციალური მდგომარეობის
 გაუმჯობესება და სიღატაკის დაძლევა
 ქვეყანაში პრიორიტეტულია.

2007 წელს საქართველოში დაიწყო
 ჰოსპიტალური სექტორის ეროვნული
 პროგრამა - „100 ახალი საავადმყოფოს“
 მშენებლობა. რეფორმის მიზანი იყო
 სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული
 ყველა საავადმყოფოს პრივატიზაცია,
 ჯანდაცვის სამსახურების ხარისხისა
 და ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება,
 ჯანდაცვის მენეჯმენტისა და
 ადმინისტრაციის რესტრუქტურისა
 და ჯანდაცვის სფეროს ფინანსირების
 მდგრადი სისტემის ჩამოყალიბება. იგი
 ითვალისწინებდა
 სპეციალიზირებული
 საავადმყოფოებიდან კომპლექსურ

ჯანდაცვის დაწესებულებებზე
 გადასვლას.

გათვალისწინებულია ჯანდაცვის
 ინდუსტრია მთლიანად გადავიდეს
 კერძო სექტორში, გაიზარდოს
 კონკურენცია, ჯანდაცვის
 სამსახურების ხარისხი და
 მოსახლეობისათვის არჩევანის
 შესაძლებლობები. პარალელურად
 მოქალაქეები მიიღებენ
 უნივერსალური პირველადი
 დახმარების პაკეტს, სიღარიბის
 ზღვარს ქვემოთ მყოფთათვის
 გათვალისწინებულია დამატებითი
 სამედიცინო დაზღვევაც.

რეფორმის ერთ-ერთი მოთხოვნაა
 პრივატიზების შედეგად ახალმა
 დაწესებულებებმა, როგორც
 საავადმყოფოებმა, შეინარჩუნონ
 პროფილი ხელშეკრულების
 დადებიდან შვიდი წლის
 განმავლობაში. ამ პერიოდის გასვლის
 შემდეგ ინვესტორებს უფლება ექნებათ
 გამოიყენონ ყოფილი სახელმწიფო
 ქონება ნებისმიერი სხვა მიზნით.
 ასეთი პირობა კი ქმნის იმის საფრთხეს,
 რომ იგი გამოიწვევს ზოგიერთი
 არამომგებიანი მომსახურების
 გაუქმებას და მონოპოლიური
 მომსახურების შექმნას სამედიცინო
 ბაზარზე. ჯანდაცვის მომსახურება

მთლიანად გადადის ბაზრის რეგულირების ქვეშ. ცნობილია, რომ ბაზარზე კონკურენცია წარმოშობს მონოპოლიებს. ეს განსაკუთრებით მართებულია ჯანდაცვის სექტორისთვის, სადაც კონკურენცია შეზღუდულია. ამ ვითარებამ შეიძლება განაპირობოს ჯანდაცვის მომსახურების გაძვირება, რაც ტვირთად დააწვება ოჯახებს. იგი გააძვირებს ხანშიშესულ ადამიანთა და პენსიონერთა მკურნალობას.

მთელი სამედიცინო მომსახურების კერძო სექტორში გადატანა მნიშვნელოვნად იმოქმედებს მომსახურების ფასებზე, რაც იმას გულისხმობს, რომ მოსახლეობის დიდი ნაწილისთვის ეს სექტორი არ იქნება ხელმისაწვდომი. შესაბამისად, ამ საფრთხეებიდან გამომდინარე:

- თუ სახელმწიფო არ უზრუნველყოფს მათ დაზღვევას ან ოჯახები ვერ შეძლებენ დამოუკიდებლად შეიძინონ სამედიცინო დაზღვევის პოლისი, ისინი დარჩებიან პირველადი

სამედიცინო დახმარების გარეშე.³⁰

- თუ ახალი ინფრასტრუქტურა ვერ შეინარჩუნებს ჯანდაცვის ფუნქციას და მთელი რიგი არამომგებიანი საკმიანობა ამოვარდება სერვისიდან, ამ შემთხვევაში მოსახლეობისათვის ჯანდაცვის მომსახურების გაწევა შეიზღუდება.

ჯანდაცვის რეფორმების ძირითადი ღერძი არის ის, რომ მომსახურების სფეროს კერძო სექტორში გადატანის პარალელურად სადაზღვევო ბაზრის განვითარებამ უნდა უზრუნველყოს მოსახლეობის პირველადი და აუცილებელი სამედიცინო მომსახურება. ყოველივე ეს კი მოითხოვს კერძო დაზღვევასთან ერთად სახელმწიფოს მონაწილეობის ზრდას სადაზღვევო ბაზარზე, რაც საბიუჯეტო დაფინანსების რეფორმასთან ერთად სახელმწიფო ფინანსების როლის გაზრდასაც გულისხმობს. ამ კუთხით საკმაოდ საინტერესოა ისრაელის მაგალითი,

³⁰ ასი ახალი საავადმყოფო. Available at: http://www.transparency.ge/files/215_275_122279_One%20Hundred%20New%20Hospitals%20for%20Georgia-%20G.pdf

ისრაელში მოქმედებს სისტემა რომელიც სიტყვა სიტყვით ასე ითარგმნება – „ჯანმრთელობის შემანარჩუნებელი ორგანიზაცია“. ის წარმოადგენს ერთ სტრუქტურაში გაერთიანებულ ორ სფეროს: სადაზღვევო კომპანიას და საავადმყოფოს ან პოლიკლინიკას. ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც ჯანდაცვის ფინანსების ძირითადი სიმძიმე კერძო დაზღვევაზე გადადის, სადაზღვევო კომპანია და საავადმყოფო ცალ-ცალკეა. თუ პაციენტი დაზღვეულია, ის რომელიმე საავადმყოფოში მიდის, იღებს პოლის და მას იმ ფარგლებში მკურნალობენ, რასაც მისი დაზღვევა ითვალისწინებს. თუ მკურნალობისათვის დახარჯული თანხა ამ ლიმიტს გადაცდა, იწყება ბრძოლა სადაზღვევო კომპანიას, კლინიკას და პაციენტს შორის – ვინ გადაიხადოს ეს თანხა. ამ კომერციულ შეხლა-შემოხლაში დიდი თანხა იხარჯება, სრულიად უსარგებლოდ. ისრაელში კი ამ თანხის ეკონომია გასწიეს, გააერთიანეს რა სადაზღვევო კომპანია და საავადმყოფო, ამით მოიხსნა კონკურენცია მათ შორის და დაზღვევა მოგების გენერირებას არ ახდენს. თუმცა, სამედიცინო დახმარება, რომელსაც ისინი

ანხორციელებენ, გარკვეულად შეზღუდულია, არის დიდი რიგები, მაგრამ ეს სისტემა მუშაობს.

ჯანდაცვის სფეროს განვითარება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია როგორც სოციალურ თანასწორობის მიღწევის, ასევე სიღარიბის შემცირების თვალსაზრისითაც.

წლების განმავლობაში საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში დაბანდებული ინვესტიციები მშპ-სთან მიმართებაში დაბალი იყო სხვა ქვეყნებთან შედარებით.³¹

ჯანდაცვის სიტემის რეფორმები წარიმართებოდა იმ მიზნით, რომ სახელმწიფოს დაფინანსების ტვირთი შემსუბუქებულიყო. შეიქმნა პარადოქსული სიტუაცია: კერძო დაფინანსების ზრდასთან ერთად სახელმწიფო დაფინანსების წილი მკვეთრად შემცირდა³² ამდენად, საქართველოში სამედიცინო მომსახურების ხარჯები ძირითადად ოჯახებს დააწვა ტვირთად.

დღესდღეობით ევროკავშირის ქვეყნებში ჯანდაცვის სფეროში

³¹ მსოფლიოს ჯანდაცვის ორგანიზაციის მონაცემთა ბაზა: http://www.who.int/whosis/database/core/core_select_process.cfm

³² Making Transition for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia, (2000). *World Bank, Oxford University press, Oxford.* p 8.

სახელმწიფო დაფინანსების ზრდასთან ერთად კერძო დაფინანსების წილი მცირდება.

დღეს საქართველო მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ევროკავშირის მაჩვენებლებს. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი თანხა ჯანდაცვაზე 2006-2007 წლებში შეადგენდა მშპ-ის 2.1-2.3 პროცენტს, ხოლო 2008 წლისათვის კი მისი აბსოლუტურ მაჩვენებლებში შემცირების შედეგად დაახლოებით მშპ-ის 1,9 პროცენტი იყო. (ცნობისათვის ქვეყნებში: ნორვეგია, გერმანია, შვედეთი, ჰოლანდია, საფრანგეთი, დანია ეს მაჩვენებელი 8 პროცენტია). რა თქმა უნდა პირდაპირი მნიშვნელობით ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებზე შედარება ჩვენი ქვეყნისა არა რის გამართლებული რადგანაც ჩვენთან სხვა ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაციაა, მაგრამ რეფორმების გატარების დროს უდაოდ უნდა გამოვიყენოდ სხვა წარმატებული ქვეყნები გამოცდილება.

2006-2007 წლებში სოციალურ დაცვაზე გამოყოფილი თანხები საშუალოდ შეადგენდა ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტის 4,5 პროცენტს. 2008 წელს კი გაიზარდა 5,7

პროცენტამდე. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ევროკავშირის 15 ქვეყანაში 2007 წელს სოციალურ დაცვაზე გამოყოფილი თანხები საშუალოდ შეადგენდნენ მთლიანი შიდა პროდუქტის 21 პროცენტს, ხოლო ევროკავშირის 27 ქვეყანაში კი – 19,1 პროცენტს.³³ ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ქვეყნებში სოციალურ პროგრამებზე (სოციალური უზრუნველყოფა, სხვადასხვა სახის დახმარებები, კომპენსაციები, უმუშევართა ტრეინინგები და ა.შ.) სახელმწიფოს აგრეგირებული დანახარჯი შეადგენს მთლიანი სახელმწიფო ხარჯების 50.2 პროცენტს. მათ შორის სოციალური დანახარჯი ყველაზე მაღალია იაპონიაში - 64.7 პროცენტი და ყველაზე დაბალია კორეაში - 23.8 პროცენტი.³⁴ შედარებისთვის, საქართველოში სოციალურ დაცვაზე გამოყოფილი თანხები 2007-2008 წლებში შეადგენდა სახელმწიფო ხარჯების 16 პროცენტს. ამ ფონზე საქართველოში სოციალურ სფეროზე გამოყოფილი სახელმწიფო დაფინანსების წილი მეტად მწირია.

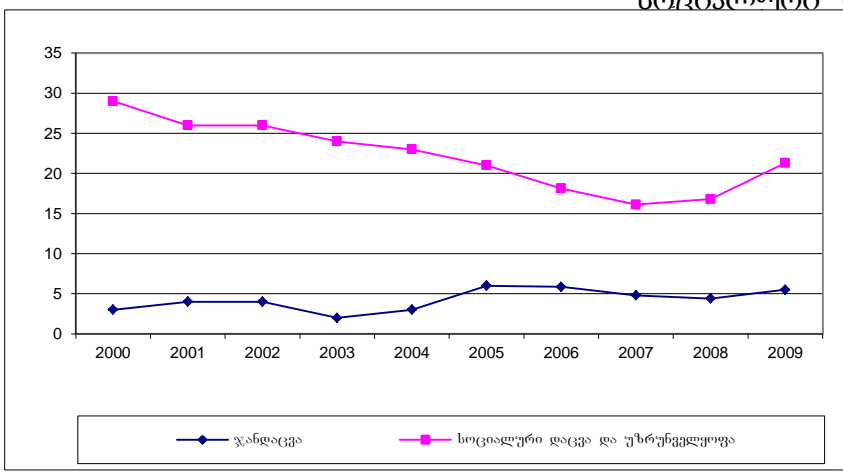
³³ <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/>.

³⁴ <http://stats.oecd.org/WBOS/index.aspx>.

2008 წელს სახელმწიფო დაფინანსება სოციალურ სფეროში გაიზარდა (იხ. გრაფიკი 1). 2009 წელს კი დაიგეგმა მნიშვნელოვანი გარდატეხა სოციალური დაცვის მიმართულებით, რასაც ხელი შეუწყო საქართველო-რუსეთის ომისა და მსოფლიო ფინანსური კრიზისის შედეგად დევნილთა რაოდენობის ზრდამ და საქართველოში განვითარებულმა რეცესიულმა პროცესებმა და სოციალურმა დაძაბულობამ.G

გრაფიკი 1

სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ჯანმრთელობისა და სოციალურ დაცვისა და უზრუნველყოფის დაფინანსების წილი მთლიან საბიუჯეტო ხარჯებში

2004-2007 წლებში მთლიანი შიდა პროდუქტი იზრდებოდა ორჯერ

უფრო სწრაფი ტემპებით, ვიდრე ეს იყო წინა წლებში რაც, მართალია, ქმნიდა შესაძლებლობებს ჯანდაცვის, სოციალური უზრუნველყოფისა და ცხოვრების დონის გასაზრდელად, მაგრამ ფრაგმენტული სოციალური რეფორმების შედეგად სოციალური უთანასწორობა არ შემცირდა. სიმდიდრის ზრდას ცალკეულ სოციალურ ჯგუფებში თან არ სდევდა საყოველთაო სიღარიბის შემცირება. ფართოდ ვითარდებოდა მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაცია, რომელიც მოითხოვდა სახელმწიფოსაგან შესაბამისი პოლიტიკის გატარებას და ღარიბი ფენების დაცვას განაწილების სახელმწიფო არხების აქტიური მოქმედებით.

ბოლო ორი წლის განმავლობაში სოციალური დაცვის სფეროში ბევრი გაკეთდა სოციალური ასპექტით. ზღვარს მიღმა მყოფი სოციალური დაცვის წყო სიდატაკის ზღვარს მყოფი ოჯახების, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შეფასებისა და მონაცემთა ბაზის ფორმირების სახელმწიფო პროგრამა,

რომლის ფარგლებში განხორციელდა უკიდურეს სილატაკეში მყოფი ოჯახების შესწავლა, შეფასება და მათი მონაცემთა ერთიან ბაზაში აღრიცხვა. დაიწყო მიზნობრივი სოციალური დახმარების – საარსებო შემწეობის გაცემა.

რეფორმის ძირითადი მიზანი იყო მხოლოდ იმ მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, რომლებიც უკიდურეს სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იყვნენ. შეღავათების ნაცვლად დაწესდა ყოველთვიური ფულადი დახმარებები, რომელსაც ოჯახები თავად განკარგავენ. დახმარების ოდენობა 1-სულიან ოჯახზე შეადგენდა 35 ლარს, 2-სულიანზე – 45 ლარს, 3-სულიანზე – 50 ლარს და ა.შ. 2007 წლამდე კი საქართველოში მოქმედებდა სოციალური პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა ოჯახზე 22 ლარის ოდენობის შემწეობას 5 კატეგორიის ოჯახისათვის. ამ პროგრამის ნაკლი იყო ის, რომ ზოგჯერ სოციალურად დაუცველი ვერ ხვდებოდა შესაბამის კატეგორიებში, ზოგჯერ კი, პირიქით, ამ კატეგორიაში მოხვედრილ ადამიანს სახელმწიფოს დახმარება არ სჭირდებოდა.

რეფორმების სწორად წარმართვა შექმნის სწორედ იმ წინა პირობებს რომელიც საჭიროა ქვეყნის სოციალური პრობლემების მოსაგვარებლად, ამ დროს სწორედ ყურადღება უნდა მიექცეს როგორც უცხო ქვეყნების გამოცდილების გაზიარებას, ასევე ჩვენი ქვეყნის მეცნიერთა და ექსპერტთა რჩევებს.

მაია
თეთრუაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური
დოქტორი,
ნიუ-ორკის
მეცნიერებათა აკადემიის
წევრი

ია თეთრუაშვილი
ქუთაისის სამართლისა და
ეკონომიკის
უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

**კომერციული ბანკების
პოპულარული რისკები
კრიზისშემდგომ პერიოდში**

კრიზისი, რომელმაც ჯერ საფინანსო ინდუსტრია მოიცვა და შემდგომ მთელ ეკონომიკაზე გავრცელდა, გარდამტეხი მოვლენაა. გლობალური საფინანსო ბაზრის საკმაოდ ვრცელმა სეგმენტმა მუშაობა შეწყვიტა. საკრედიტო კრიზისმა მანამდე მიძინებული რისკის რამდენიმე სახე გაააქტიურა .

2007 წლის ფულის ბაზრის პირველი დაბრკოლების შემდეგ ბანკირები რისკის ხან ერთ სახეზე მიუთითებდნენ, ხან მეორეზე, ნიშნად იმისა, რომ ყველაზე უარესი უკან მოიტოვებს, თუმცა მას შემდეგ კრიზისმა ტემპი უფრო აკრიფა.

საქართველოში კრიზისს ყველა აგვისტოს მოვლენებს და ე.წ. პოლიტიკური რისკის გააქტიურებას აბრალებს, მაგრამ საქართველოს საბანკო სივრცეში გაცილებით ადრე დაიწყო შიდა კრიზისი და აგვისტოს მოვლენებმა (ქვეყნის რისკი) ის მხოლოდ გამოაშკარავა და გააღრმავა. საქართველოს საბანკო კრიზისში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის

მსოფლიოს ფინანსურ კრიზისსაც (საგარეო რისკი).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ განხორციელებული რეფორმების შედეგად, საქართველოს ეროვნული ბანკის პასუხისმგებლობის სფერო შეიზღუდა და კომერციული ბანკებისათვის თავისუფალი ეკონომიკური გარემო შეიქმნა. ამის შედეგად ბანკები თანდათან ეროვნული ბანკის კონტროლიდან გამოდიოდნენ.

კრიზისის პერიოდში ხელისუფლებამ აჩვენა, რომ ის მზად არის ყველაფერი გააკეთოს კრიზისული მდგომარეობიდან გამოსვლისათვის. მთავრობები და ცენტრალური ბანკები იძულებული გახდნენ ჩაენაცვლებინათ კერძო კაპიტალი მთელ საბანკო ინდუსტრიაში, საკუთარ თავზე აეღოთ კომერციული ბანკების მიმდინარე ლიკვიდურობის, გრძელვადიანი დაფინანსების და კერძო აქციების როლი.

საკრედიტო კრიზისის გამოწვევის უმთავრესი მიზეზი იპოთეკური კრიზისია. ბინათმშენებლობა ბანკების შემოსავლების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი წყაროა. რა თქმა უნდა, ბინათმშენებლობა არ არის კრიზისის გამოწვევის ერთადერთი მიზეზი, დაბრკოლებები შეიმჩნევა ისეთ სფეროებშიც, როგორცაა საკრედიტო ბარათების სესხები და კერძო კომპანიების სესხებიც, რომლებიც დაფინანსების მიზნით სარგებლობდნენ მრავალნაირი საკრედიტო ხაზების მომსახურებით.

კრიზისის პერიოდში უფრო ინტენსიური ხდება დისკუსიები იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა შეიცვალოს წესები და გლობალური საფინანსო სისტემის ინფრასტრუქტურა..

ქართულ საბანკო სფეროში კრიზისის გამძაფრება 2008 წლის შუა პერიოდში დაიწყო. პირველი ორი კვარტალი

კვლავ გრძელდებოდა საბანკო სისტემის ზრდის ტემპი, მაგრამ ეს ზრდა გარკვეულწილად წინა პერიოდის საქმიანობის შედეგად იყო მიღებული.

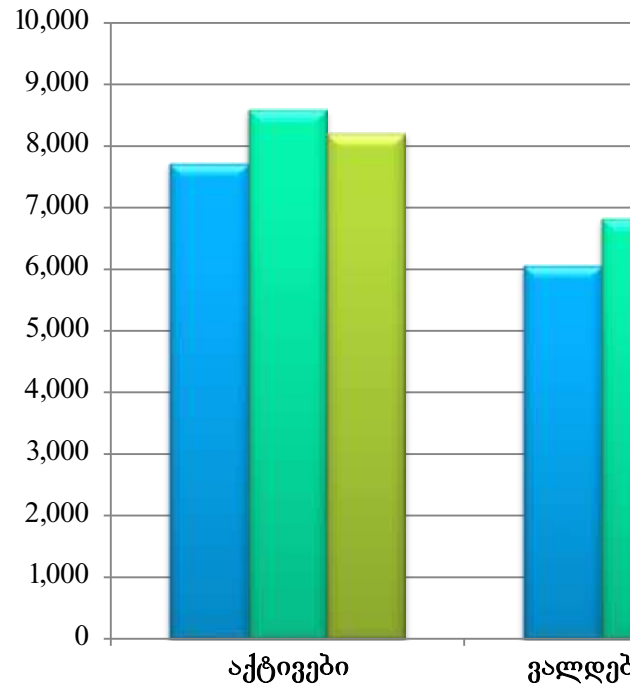
2008 წლის პირველ კვარტალში კომერციული ბანკების აქტივები 7 728 431 257 ლარს შეადგენდა, რაც 2007 წლის ბოლო მონაცემებზე 7.5%-ით მეტია. ასევე გაიზარდა ბანკების ვალდებულებებიც (6 063 394 954 ლარამდე, ანუ 5.7%-ით და სააქციო კაპიტალიც 17%-ით 1 749 868 080 ლარამდე).

აღნიშნული პერიოდის მაჩვენებლების ზრდა მხოლოდ რამდენიმე ბანკის მაჩვენებლების დამსახურებაა. ერთ-ერთი მიზეზი ისაა რომ, ამ პერიოდში საქართველოში გაიხსნა ორი ახალი ბანკი, “პროგრეს ბანკი” და “ხალიკ ბანკ საქართველო”. “პროგრესს ბანკის” დამფუძნებელია კახი კალაძე, რომელიც წარმოადგენს საინვესტიციო ჯგუფს “კალა-კაპიტალს”, ბანკის საწედებო კაპიტალი შეადგენდა 12.2 მილიონ ლარს. 2008 წლის მარტში სს “სტანდარტ ბანკი” ოფიციალურად გადავიდა სს “კორ ბანკის” მფლობელობაში. “კორ ბანკმა” შეიძინა “სტანდარტ ბანკის” აქციების მთლიანი 100% 42 მილიონ დოლარად. ბანკის სტაბილურობის გარანტიად გვევლინება მისი მლობელი, ერთ-ერთი უმსხვილესი საინვესტიციო კომპანია “დაბი ჯგუფი”, რომელიც დაფუძნდა არაბეთის გაერთიანებულ საემიროებში.

მეორე კვარტალში კიდევ უფრო მეტი იყო კომერციული ბანკების მონაცემების ზრდის დინამიკა. 11%-ით გაიზარდა მთლიანი აქტივები და შეადგინა 8 593 033 034 ლარი. ბანკების მთლიანი ვალდებულებები კი 6 862 430 693 ლარს შეადგენდა, რაც წინა კვარტალთან შედარებით 13.2%-ით მეტია; მთლიანად ბანკების საწესდებო

კაპიტალი 17%-ით გაიზარდა და შეადგინა 1 749 868 080 ლარი.

ამ ზრდასაც ჰქონდა თავისი მიზეზები: 2008 ივნისის ბოლოს საქართველოს საბანკო სექტორს შეუერთდა სს “ეიჩ ეს ბი სი ბანკი საქართველო”, რომელიც 2007 წელს დარეგისტრირდა, თუმცა საქმიანობა ამ პერიოდში დაწიყო. “ეიჩ ეს ბი სი ბანკი საქართველო” საქართველოს და საზღვარგარეთ მყოფ იურიდიულ და ფიზიკურ პირებს სთავაზობს კონკურენტუნარიან საბანკო მომსახურების სრულ პაკეტს.

საქართველს კომერციული ბანკების აქტივების მონაცემები

2008 წლის მეორე ნახევარში მონაცემები კომერციული ბანკების აქტივებს ეხება. მკვეთრად შეეხოთ კრიზისი. ქართულ საბანკო სისტემაში ზრდის ტემპი შეჩერდა და დაიწყო მისი შემცირება. ბანკების აქტივები მესამე კვარტალში მეორესთან შედარებით 381 მილიონი ლარით შემცირდა, რაც დაახლოებით 4.5%-იანი კლება იყო.

ყველაზე დიდი მოცულობით შემცირდა ბანკების ვალდებულებები. ისინი დაახლოებით 406.8 მილიონი ლარით შემცირდა, რაც მთლიანობაში დაახლოებით 6%-იანი კლება იყო. აღნიშნული იმის მაჩვენებელია, რომ

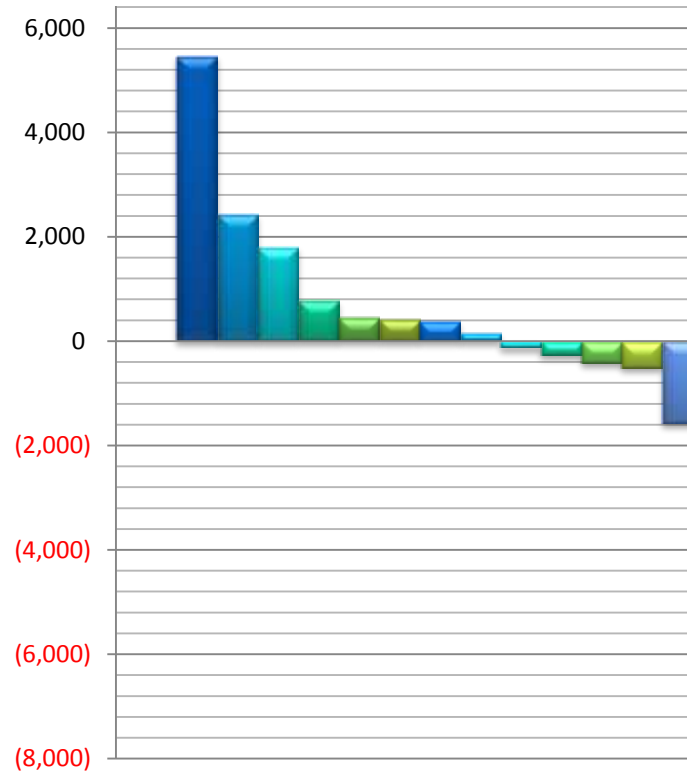
ამ პერიოდში ხდებოდა ანაზრების დიდი მოცულობით გამოტანა.

ასევე შემცირდა სააქციო კაპიტალიც, 87 მილიონი ლარით, ანუ დაახლოებით 5%-ით. ამ პერიოდში დაიხურა “აგროინვეტბანკი” რომელიც “პროგრეს ბანკთან” უნდა შერწყმულიყო, თუმცა ეს არ განხორციელდა. “გალტ ენდ თაგარტ ბანკი”, ბანკი რომელიც “საქართველოს ბანკის” შვილობილი კომპანია იყო, 2008 წლის 27 ივნისს ხელი მოაწერა “საქართველოს ბანკთან” შერწყმის (მიერთების) ხელშეკრულებას და ამავე დღეს აღნიშნული ხელშეკრულება რეგისტრაციაში გატარდა. ამის შედეგად “საქართველოს ბანკი” გახდა “გალტ ენდ თაგარტ ბანკის” სამართალმემკვიდრე. შერწყმის ხელშეკრულების შედეგად არ განხორციელდა საზღაურის გადახდა და საქართველოს ბანკის საწესდებო კაპიტალი, არსებული აქციების მფლობელთა უფლებები და ბანკის მმართველობის სტრუქტურა არ შეცვლილა. შერწყმის მიდითადი მიზანი ბანკის კორპორაციული სტრუქტურის გამარტივება იყო.

2008 წლი მესამე კვარტალში ქართულმა ბანკებმა ძალზედ დიდი ზარალი განიცადეს. მთლიანად კომერციული ბანკების ზარალმა 31,7 მილიონი ლარი შეადგინა. 10 ბანკმა მთლიანად მოიშალა ბიზნესი და დაიხურა.

2009 წლის პირველ კვარტალში მთლიანად კომერციული ბანკების ზარალი შემცირდა 15 მილიონამდე. კონკრეტულად ბანკების წმინდა მოგება/ზარალი ამ პერიოდში შემცირდა იყო:

ბანკების წმინდა მოგება/ზარალი
2009 წლის პირველი კვარტალი (ათ. ლარი)

მსოფლიო ფინანსური კრიზისის პერიოდში თითქმის ყველა ბანკი დადგა ლიკვიდურობის რისკის წინაშე - პრობლემა, რომელიც ნებისმიერი ფინანსური სისტემის სტაბილურობისათვის უმთავრესი პირობაა. კრიზისმა აჩვენა, რომ მუდმივი ლიკვიდურობის დონის შენარჩუნება შეუძლებელი აღმოჩნდა. მსოფლიო საფინანსო კრიზისისა და საქართველოში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის პერიოდში, ბანკებისთვის არსებულმა ომმა დაიწყო კონკურენცია და დაიხურა ბანკები. ამ პერიოდში დაკარგეს დიდი მოცულობის კაპიტალი და მოზიდული სახსრები, რის შედეგადაც გაუჩნდათ ლიკვიდურობის მწვავე პრობლემა, რამაც მათი საქმიანობა მნიშვნელოვნად შეაფერხა. ლიკვიდურობის საშუალო დონე საქართველოში 2008 წელს შეადგენდა დაახლოებით 27%-ს, ხოლო 2009 წლის

პირველი კვარტალისთვის **23%-ს**, რაც წინა წლებთან შედარებით მცირეა.

ბანკების სტრატეგიასა და რისკ-მენეჯმენტს თუ გადავხედავთ, შეიძლება გამოვყოთ ბანკების შემდეგი ტიპები:

- ბანკები, რომლებსაც ჰქონდათ დივერსიფიცირებული აქტივები და სამშენებლო და მსგავსი სახის ბიზნესს მჭიდროდ არ უკავშირდებოდნენ. მაგალითად, “პროკრედიტ ბანკი საქართველო” და “ბანკი ქართუ”.

“პროკრედიტ ბანკი” განვითარებაზე ორიენტირებული უნივერსალური ბანკია, რომელიც საზოგადოებას სთავაზობს საუკეთესო მომსახურებას და საბანკო პროდუქტების ფართო არჩევანს. იგი ორიენტირებული არ არის სამომხმარებლო სესხებზე. მისი უმთავრესი მიზანია შექმნას საიმედო საკრედიტო მომსახურება კლიენტებთან გრძელვადიანი პარტნიორობის დამყარებით. ბანკი ასევე მნიშვნელოვან ინვესტიციებს დებს კადრების მომზადებაში, რათა შექმნას სასიამოვნო და ეფექტიანი სამუშაო გარემო, ხოლო კლიენტებს შესთავაზოს მაქსიმალურად კეთილგანწყობილი და კონკურენტუნარიანი მომსახურება. “პროკრედიტ ბანკი” ყველაზე ჰქვიანურ მოთამაშედ უნდა მივიჩნიოთ, რადგან ამ ბანკმა იპოთეკურ სესხებზე უარი თქვა და მისი საქმიანობის ძირითად მიმართულებად ძალიან მცირე, მცირე და საშუალო ბიზნეს დაფინანსება ამჟობინა, რადგან, მათი თქმით, სწორედ ასეთი სახის საწარმოები ქმნიან ყველაზე მეტ სამუშაო ადგილს და ამით მათ მნიშვნელოვანი წილი შეაქვთ ეკონომიკის განვითარებაში. ბანკი აქტივების დაახლოებით 8%-ს ფლობს, ფიზიკური პირებისა და ოჯახის დანაზოგების დაახლოებით

14%-ს. ბანკის მიერ მოზიდულმა კლიენტთა მთლიანმა სახსრებმა 2008 წლის მესამე კვარტალის ბოლოსთვის **191 მილიონი აშშ**. დოლარი შეადგინა, რაც წლის დასაწყისზე 18 მილიონით მეტია. ეს ციფრები “პროკრედიტ ბანკის” მიმართ მომხმარებლის ნდობის მაჩვენებელია, რაც აგვისტოს მოვლენების დროს მომხმარებლების მიერ თანხის შეუფერხებლად გატანის შესაძლებლობამ მნიშვნელოვნად გააძლიერა. ყოველივე ეს კი აისახა მის საქმიანობაზე და 2008 წლის ბოლოსთვის მისმა წმინდა მოგება **13 578 000 ლარი** შეადგინა, რაც მის წინა წლის მონაცემთან შედარებით 35%-ით მეტია. მისი აქტივები და ვალდებულებებიც გაიზარდა 24,%-ით (**684 997 000 და 592 212 000 ლარი**), ხოლო კაპიტალი 27,25%-ით. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ბანკის მიერ არჩეული სტრატეგია ძალზედ წარმატებული აღმოჩნდა, რადგან მან განაპირობა ბანკის სტაბილურობა; ეკონომიკური კრიზისის მიუხედავად 2008 წელს «პროკრედიტ ბანკი» ინარჩუნებდა ყველა მიმართულებით სწრაფად განვითარების ტენდენციას და ბანკის მიერ მოზიდულ კლიენტთა რაოდენობაც იზრდებოდა. 2008 წელს ბანკის მთლიანი საკრედიტო პორტფელი 36,3%-ით გაიზარდა და 526.1 მლნ ლარი შეადგინა. წლის ბოლო თვეებში, მიუხედავად გაურესებული ეკონომიკური მდგომარეობისა, ბანკმა შეინარჩუნა საკრედიტო პორტფელის მაღალი ხარისხი. ბანკის საკრედიტო პორტფელი უფრო მეტად იზრდება, ვიდრე ანაზრები, ის მაინც ინარჩუნებს ლიკვიდურობას საერთაშორისო პარტნიორებისგან (შვეიცარიის, ჰოლანდიის, ავსტრიის და გერმანიის განვითარების ბანკები და სხვა) მოზიდული გრძელვადიანი დაფინანსებით. საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტო **Fitch Ratings-**

მა “პროკრედიტ ბანკს” მიანიჭა “B+” რეიტინგი, ეს საქართველოში შესაძლო ყველაზე მაღალი რეიტინგია.

“ბანკი ქართუ” სრულიად თავისუფლად შეიძლება ჩავთვალოთ საქართველოს საუკეთესო ბანკად. ის მოწინავეა როგორც აქტივების, ვალდებულებების და კაპიტალის, ისე სხვა ეკონომიკური მაჩვენებლების მიხედვით. იგი 1996 წლიდან ფუნქციონირებს. მისი ძირითადი ფასეულობებია: საუკეთესო მომსახურება და ლოიალური დამოკიდებულება თითოეული კლიენტის მიმართ; საბანკო პროდუქტების სრული და მრავალფეროვანი პაკეტი; მომხმარებელზე მორგებული თანამედროვე და ინოვაციური ფინანსური გადაწყვეტილებები და პროფესიონალი კადრები. მისი კლიენტების უმრავლესობას შეადგენს კორპორაციები, ბანკი ქართუს დევიზია “განავითარეთ თქვენი ბიზნესი ჩვენთან ერთად”. მისი პარტნიორები არიან მსხვილი საერთაშორისო ორგანიზაციები, მათ შორის: ევროპის განვითარების ბანკი, შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკი, მსოფლიო ბანკი; მრავალი უცხოური კომერციული ბანი; ასევე მისი მონაწილეობითაა დაფუძნებული ადგილობრივი პარტნიორები: “ქართუ ბროკერი” და “ქართუ დაზღვევა”. მისი ეს სტრატეგია წარმატებული იყო როგორც საბანკო სისტემის ზრდის პერიოდში, ისე კრისის დროსაც. მას არ ჰქონია ზარალი კრისის არც ერთ პერიოდში, პირიქით მისი აქტივები კვლავაც იზრდებოდა, თუმცა მისი მოგება დაახლოებით 60%-ით შემცირდა. ამის მიხედვით ის სიდიდით მაინც მეორე გახდა საქართველოში.

➤ მსხვილი ბანკები, რომლებმაც თავისი პოზიციების შესანარჩუნებლად გადარჩენის სტრატეგიას მიმართეს, უცხოური სახსრები მოიზიდეს და კვლავ ლიდერ ბანკებად რჩებიან, ესენია “საქართველოს ბანკი”, “თიბისი ბანკი” და ბანკი “რესპუბლიკა”.

ბანკი “რესპუბლიკა” ერთ-ერთი ძველი კომერციული ბანკია (დაფუძნდა 1991 წელს). მან წარმატებულად გაუძლო 90-იანი წლების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიძნელეებს და ამჟამად ის საქართველოს ერთერთი წარმატებული და სტაბილური ლიდერი ბანკია, იგი აქტივებისა და ვალდებულებების მიხედვით მესამეა. 2006 წელს ბანკის საწესდებო კაპიტალის 70% შეიძინა ფრანგულმა საბანკო გიგანტმა “სოსიეტე ჟენერალმა” (60%) და ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკმა, რის შედეგადაც მისი კაპიტალი 65%-ით გაიზარდა. ბანკის საქმიანობის მიმართულებას წარმოადგენს მცირე, კორპორაციული და იპოთეკური სესხების გაცემა. მსოფლიო ფინანსური კრიზისი და საქართველოში შექმნილი მძიმე საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა ბანკ “რესპუბლიკაზე” შედარებით სუსტად აისახა. ქვეყანაში შექმნილი ლიკვიდურობის პრობლემების და კრისისგან თავის დაცვაში ბანკ “რესპუბლიკას” ეხმარებოდა “სოსიეტე ჟენერალის გამოცდილება” და მის სახსრებზე ხელმისაწვდომობა. ამის შედეგად ბანკმა შეინარჩუნა თავისი განვითარების ტემპი. მისი აქტივები წინა 2008 წელს 70%-ით გაიზარდა, ვალდებულებები 80%-ით, რაც მისდამი ნდობის მაღალი დონის მაჩვენებელია, ხოლო კაპიტალი 35%-ით. რაც შეეხება მის წმინდა მოგებას ის 75%-ით შეუმცირდა, პირველ კვარტალში კი მან 546 ათასი ლარის

ზარალი მიიღო. ბანკ “რესპუბლიკას” გააჩნია დიდი პოტენციალი, რომ უფრო მოწინავე პოზიცია დაიკავოს.

➤ ბანკები, რომლებიც სამშენებლო ბიზნესზე მჭიდროდ არიან მიბმული.

ასეთი სახის ბანკები საქართველოში მრავალია, ყველაზე მეტ იპოთეკურ სესხებს კი “საქართველოს ბანკი” გასცემდა. სამშენებლო ბიზნესის ზრდის ტემპი 2002 წლიდან დაიწყო. ბინათმშენებლობაზე მოთხოვნა ძალზედ იზრდებოდა. მალე ბინათმშენებლობა საქართველოს ეკონომიკის მიშვნელოვანი სექტორი და დასაქმების მიხედვით ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სფერო იყო. გამარტივდა იპოთეკური სესხის აღების პირობებიც, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა მასზე მოთხოვნა. ბოლო წლებში იპოთეკური სესხების მოცულობა წელიწადში საშუალოდ 2 მილიონი ლარით იზრდებოდა. ამის პარალელურად მიშვნელოვნად გაიზარდა კომერციული ბანკების მიერ სამშენებლო სექტორის დაკრედიტების მოცულობა; 2008 წლის ივნისისთვის სამშენებლო სექტორზე გაცემულმა სესხებმა 435 მილიონი ლარი შეადგინა, რაც წინა წლის მონაცემთან შედარებით 69%-ით მეტია. ამასთან, 2008 წლიდან დაიწყო მსგავსი სახის უიმედო სესხების მოცულობის ზრდამ, რომელმაც მალე მთლიანად გაცემული სესხების 3,4% შეადგინა.

➤ ბანკი, რომელიც ყოფილი მცირე საინვესტიციო ფონდებს წარმოადგენენ (“კონსტანტა”).

“კონსტანტა” 2008 წლის ივნისიდან საქმიანობს კომერციული ბანკის სტატუსით, მანამდე ის 1997 წლიდან ფუნქციონირებდა როგორც მიკროსაფინასო ორგანიზაცია, 2007 წელს კი ჩამოყალიბდა სააქციო

საზოგადოებად. მან შეძლო გამხდარიყო ლიდერი ასეთი სახის ორგანიზაციებს შორის. მისი საქმიანობის ძირითად მიმართულებას მცირე ბიზნესისთვის სესხების გაცემა წარმოადგენს. მისი აქტივები 2008 წლის ბოლოსთვის 69,8 მილიონ ლარს შეადგენდა, ვალდებულებები – 59,26 მლნ. კაპიტალი კი – 11,5 მლნ. ლარი. მან საქმიანობის პირველ წელს 3,9 მილიონი ლარის ზარალი განიცადა, თუმცა 2009 წლის პირველ კვარტალში 450 ათასი ლარის წმინდა მოგება მიიღო.

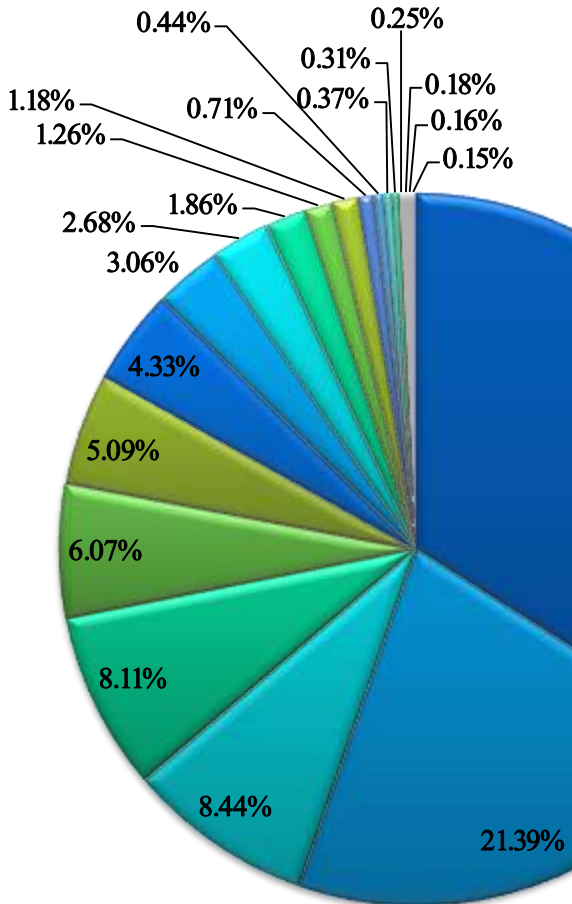
საკრედიტო კრიზისმა პირველ წელს მრავალი კომერციული ბანკი იმსხვერპლა. ქართულ ბანკებს მოუწევთ უფრო წინდახედულად მოიქცნენ კრედიტების გაცემის დროს. ამასთან, რადგან ეს საქმიანობა მათი შემოსავლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა, მათ კვლავ ექნებათ დიდი მოცულობის სესხების გაცემის და ჭარბი კაპიტალდაბანდების სურვილი, უმეტესწილად კერძო აქციებში.

კრიზისის დროს სტაბილურობას შეინარჩუნებენ ის ბანკები, რომლებიც სხვებზე უკეთ შეძლებენ კაპიტალის მობილიზაციას და განსაზღვრავენ აქციებს, რომლებიც მათ რეალურ ღირებულებაზე იაფად შეფასდება. ამ საქმიანობით გატაცებამ კრიზისის პირველ წელს ძალიან ბევრი იმსხვერპლა როგორც უცხოეთში, ისე საქართველოშიც.

კრიზისის დროს დიდი მოცულობის აქტივებს მეტი მნიშვნელობა ენიჭება. საღი ფინანსური მდრომარეობის ბანკები გაუძლებენ ფინანსურ კრიზისს. ამასთან ყველა ბანკს მოუწევს გადახედოს თავიანთ მენეჯმენტს. კრიზისმა აჩვენა, რომ საჭიროა ახალი სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც ბანკს გადაარჩენს გაკოტრებისგან და მოგების შემცირებისგან, ხელისუფლებას კი მოუწევს თავისი

პოლიტიკის შეცვლა რომელიც უზრუნველყოფს ფინანსური სისტემის ნორმალური ფუნქციონირების შენარჩუნებას.

აღნიშნულმა კრიზისმა მთლიანად შეცვალა საფინანსო სისტემა. ბანკებს მოუწევთ თავისი დაკარგული კაპიტალის და კლიენტების ნდობის აღდგენა.

კომერციული ბანკების წილი მთლიან საბანკო აქტივებში 2009 წლის I კვარტლის ბოლოს

ბოლო მონაცემების მიხედვით საბანკო სფეროში აქტივების მიხედვით დიდი ცვლილება არ მომხდარა. ლიდერ ბანკებს კვლავ შენარჩუნებული აქვთ თავისი პოზიციები, ხოლო ახალი და მცირე ბანკები კვლავაც მცირე წილის მფლობელები არიან. მთლიანად საბანკო აქტივების მოცულობაშიც არსებითი მნიშვნელობის ცვლილება არ მომხდარა.

2008 წლის ომის და ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ საქართველოს ეკონომიკის რეკონსტრუქციისა და ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპის აღდგენაში საბანკო სექტორის განსაკუთრებული როლის გათვალისწინებით გადაუდებელ აუცილებლობას წარმოადგენს მთავრობის, ეროვნული ბანკისა და საფინანსო ზედამხედველობის სააგენტოს მიერ, საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან შეთანხმებით, საბანკო სექტორის რეაბილიტაციის დეტალური სამუშაოვადიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავება.

სამოქმედო გეგმის რეალურობა ბევრად იქნება დამოკიდებული ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკების რეფინანსირების შედარებით მოკლევადიანი (ერთ წლამდე) ინსტრუმენტების შემუშავებასა და მათზე სარგებლის ნორმის განსაზღვრის ისეთი წესის შემოღებაზე, რომელიც ფულის ბაზრის კონიუნქტურას დაეყრდნობა. რეფინანსირება ისეთმა ბანკებმა უნდა მიიღონ, რომელთაც მხოლოდ მიმდინარე ლიკვიდურობის პრობლემა აქვთ და სამუშაოვადიან პერსპექტივაში, საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების თანადგომით, სტაბილურ ზრდას შეძლებენ. ის ბანკები კი, რომლებსაც უკვე აქვთ გადაულახავი ფინანსური

სიძნელეები, დაუყოვნებლივ უნდა დაექვემდებარონ რეკაპიტალიზაციის მკაცრ მოთხოვნას, რაც მათში დამატებითი ინვესტიციის მოზიდვას ან კიდევ სხვა, უფრო სტაბილურ ბანკთან შერწყმას გულისხმობს.

რამდენადაც, როგორც გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა აჩვენა, საბანკო სისტემის მდგრადობას უპირატესად მაკროეკონომიკური მდგენელები განაპირობებენ, ხოლო ბანკების ლიკვიდურობის სისტემურ მართვას უშუალოდ ეროვნული (ცენტრალური) ბანკები ახორციელებენ, აუცილებელია საბანკო და, საზოგადოდ, საფინანსო სექტორის რეგულირების სფეროში ეროვნული ბანკის როლის გაძლიერება საბანკო დაწესებულებათა მიმართ ნდობის აღდგენის მიზნით საჭიროა ახლო მომავალში ქვეყანაში დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც საბანკო დაწესებულებათა ბანკროტობის შემთხვევაში შეანაბრეთა ინტერესების გარკვეულ დაცვას უზრუნველყოფს.

ნაირა ვირსალაძე
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
ქუთაისის სამართლის და
ეკონომიკის უნივერსიტეტის და აკ.
წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი

ნანა შონია
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
თბილისის ეკონომიკურ-
ურთიერთობათა სახელმწიფო
უნივერსიტეტის სრული
პროფესორი, აკ. წერეთლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

აკაკი ბაკურაძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ქუთაისის სამართლის და ეკონომიკის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

საინვესტიციო პორტფელის შემოსავლიანობის გაანგარიშება და რისკების შეფასების სტატისტიკური მეთოდები

ფასიანი ქაღალდების პორტფელი არის გარკვეული წესით შერჩეული სხვადასხვა ფასიანი ქაღალდების ერთობლიობა, რომელსაც განაგებს ინვესტორი, დასახული მიზნის მისაღწევად. პორტფელის ძირითადი ამოცანაა ინვესტირების პირობების გაუმჯობესება და შემოსავლიანობის საჭირო დონის უზრუნველყოფა, მინიმალური რისკის პირობებში.

საინვესტიციო პორტფელის შერჩევა ხდება სწორად შემუშავებული სტრატეგიის საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც აუცილებელია შეირჩეს კომპანიები კარგი ფინანსური მაჩვენებლებით, ე.ი. მზარდი მოგებით და რენტაბელობით, დივიდენდებით, გაყიდვების მოცულობით და ა.შ.

ინვესტირების სტრატეგიის შერჩევას ფაქტორებს, რომლებიც განსაზღვრავენ საინვესტიციო პორტფელის სტრუქტურას, წარმოადგენს რისკი და შემოსავლიანობა. შემოსავლიანობაში იგულისხმება წარმოების რენტაბელობა და გაყიდვების მოცულობის ზრდის პერსპექტივები.

განვიხილოთ საინვესტიციო პორტფელის შემოსავლიანობა. პორტფელის შემადგენლობის მიხედვით, შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთი ავლნიშნოთ K_n -ით. მაშინ:

$$K_n = d_1 K_1 + d_2 K_2 + \dots + d_n K_n = \sum_{i=1}^n d_i K_i$$

სადაც, K_i - ცალკეული სახის აქციის (ინვესტიციის) შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთია, ხოლო d_i - მოცემული სახის აქციის (ინვესტიციის) წონაა პორტფელში.

საინვესტიციო პორტფელი შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთებით (ციფრები პირობითია)

ცხრილი 11

აქციათა ტიპი	შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთი - K_i , %-ში
სს. საქართველოს ბანკი	20
სს. ყაზბეგი	15
სს. სახალხო ბანკი	5
სს. ვითიზი ბანკი	10

დავუშვათ არსებობს პორტფელი შემდეგი აქციებით (იხილეთ ცხრილი 11) და პორტფელის თანხა შეადგენს 150000 ლარს, ხოლო თითოეული სახის აქციის შესაძენად გადახდილია 37500 ლარი. შესაბამისად, პორტფელის შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთი ტოლი იქნება:

$$K = 0.25 \times 20\% + 0.25 \times 15\% + 0.25 \times 5\% + 0.25 \times 10\% = 12.5\%$$

ამდენად, პორტფელის შემოსავლიანობის რეალიზებული განაკვეთი შესაძლოა განსხვავებული იყოს შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთისაგან.

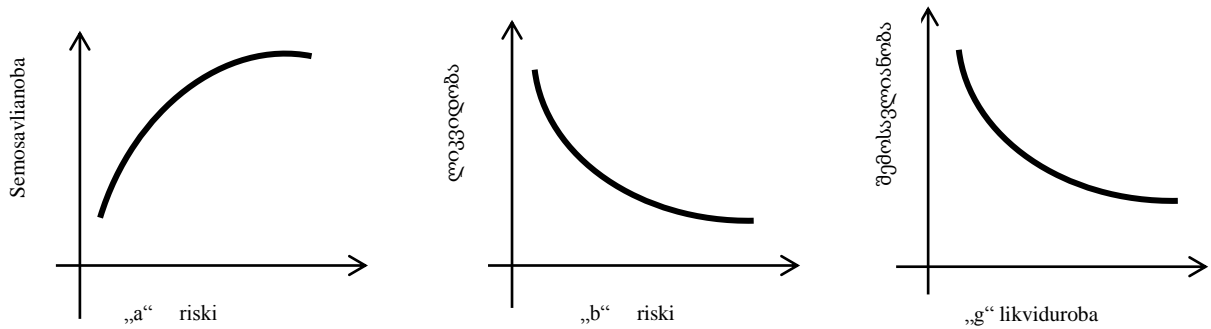
ფასიანი ქაღალდების პორტფელი და მისი შემოსავლიანობა არ შეიძლება გავიხილოთ მისი ლიკვიდურობისა და რისკების გარეშე.

ლიკვიდურობისა და რისკების გავლენა შემოსავლიანობაზე ნაჩვენებია გრაფიკი ¹¹-ით.

საზოგადოდ, ძნელია გაცეცხს პასუხი კითხვას: რა არის რისკი და როგორ შეიძლება გაიზომოს ის?.

ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობის დამოკიდებულება მათ ლიკვიდობასა და რისკებთან

გრაფიკი ^{1.1}

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ რისკი (ბერძნ. «risikon») ეს არის წარმატებისა და დამარცხების ალბათობა, სადაც წარმატება აისახება მოგებით, დამარცხება - ზარალით. როგორც წესი, ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ყოველგვარი სახის საქმიანობა დიდ რისკთან არის დაკავშირებული. ბაზარზე მიღებული ნებისმიერი გადაწყვეტილება და ოპერაცია იმაზე მიუთითებს, რომ მისი მონაწილე (ინვესტორი, ემიტენტი, შუამავალი) რისკს ეწევა. ერთ-ერთი მიდგომით რისკი შეიძლება განპირობებული იყოს როგორც შანსი, რომ შეიძლება მოხდეს გაუთვალისწინებელი შემთხვევა. ასეთი შემთხვევის მოსალოდნელი ალბათობა იქნება მისი რისკის ზომა. ჩვეულებრივ ბაზარზე ამოირჩევენ იმ ვარიანტს, რომელიც ნაკლებ რისკთანაა დაკავშირებული.

დავუშვათ ინვესტორმა გადაწყვიტა აქციების შეძენა და ცდილობს ორი კომპანიიდან შეარჩიოს ერთ-ერთი. რა თქმა უნდა ის შეარჩევს იმ კომპანიას, რომელიც ხასიათდება სტაბილური ფინანსური მდგომარეობით და დივიდენდების გადახდაში არა აქვს პრობლემები. კომპანიის მონაცემებზე დაყრდნობით იგი წინასწარ დაადგენს შემოსავლიანობის ალბათობას და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღებს გადაწყვეტილებას რომელი კომპანიის აქციები შეიძინოს (აქციაზე შემოსავლიანობას ანგარიშობენ დივიდენდის ფარდობით აქციის საბაზრო ღირებულებასთან გამოსახულს პროცენტებში). კომპანიების მიხედვით შემოსავლიანობის განაკვეთები და მათი დადგომის ალბათობა მოცემულია ცხრილი ¹²-ით.

ცხრილში მოტანილი მონაცემების მიხედვით შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთი (K) თითოეული კომპანიისათვის ტოლი იქნება:

$$K_{ss.saxalxo\ banki} = 10\% \times 0.7 + 30\% \times 0.2 + 80\% \times 0.1 = 21\%$$

$$K_{ss.yazbegi} = 10\% \times 0.2 + 30\% \cdot 0.4 + 80\% \cdot 0.4 = 46\%$$

განგარიშებიდან ჩანს, რომ «სს. ყაზბეგის» აქციებიდან ინვესტორი მიიღებს უფრო მეტ შემოსავალს, ვიდრე «სახალხო ბანკის» აქციებიდან.

კომპანიების შერჩევა ხდება აგრეთვე, აქციების შემოსავლიანობის განაკვეთების საშუალოკვადრატული გადახრის მიხედვით. რაც უფრო მაღალია საშუალოკვადრატული გადახრა, მით მეტია არასტაბილური მდგომარეობის დადგომის ალბათობა და, შესაბამისად, რისკის დონეც მაღალია. მცირე საშუალოკვადრატული გადახრის შემთხვევაში საპირისპირო სურათთან გვაქვს საქმე.

კომპანიათა შემოსავლიანობის განაკვეთები და მათი დადგომის ალბათობა

ცხრილი 12

შემოსავლიანობის განაკვეთი, K_i , %-ში	აქციების რაოდენობა		მოვლენათა დადგომის ალბათობა, P_i	
	სს. სახალხო ბანკი	სს. ყაზბეგი	სს. სახალხო ბანკი	ს. ყაზბეგი
10	70	20	0,7	0,2
30	20	40	0,2	0,4
80	10	40	0,1	0,4
	100	100	1,0	1,00

საშუალო კვადრატული გადახრის (σ) მაჩვენებელი გაიანგარიშება შემდეგი თანმიმდევრობით:

ჯერ პოულობენ ცალკეული ინვესტიციის მოსალოდნელი შემოსავლიანობის განაკვეთს: $K = P_i K_i$

შემდეგ, სხვაობას მოსალოდნელი შემოსავლიანობის თითოეულ განაკვეთსა და შემოსავლიანობის განაკვეთს შორის: $(K_i - K)$

$$\text{შემდეგ დისპერსიას : } \sigma^2 = (K_i - K)^2 / P_i$$

და ბოლოს, საშუალო კვადრატულ გადახრას:

$$\sigma = \sqrt{(K_i - K)^2 / P_i}$$

ჩვენი მაგალითის მიხედვით საშუალოკვადრატული გადახრა ტოლი იქნება:

$$\sigma_{ss. saxalxo banki} = \sqrt{\frac{(10 - 21)^2 \cdot 0.7 + (30 - 21)^2 \cdot 0.2 + (80 - 21)^2 \cdot 0.1}{0.7 + 0.2 + 0.1}} = 21,2 \%$$

$$\sigma_{ss. yazbegi} = \sqrt{\frac{(10 - 46)^2 \cdot 0.2 + (30 - 46)^2 \cdot 0.4 + (80 - 46)^2 \cdot 0.4}{0.2 + 0.4 + 0.4}} = 28,7 \%$$

განგარიშების შედეგები შეიძლება წარმოვადგინოთ ცხრილი 13-ით.

«სს. სახალხო ბანკისა» და «სს. ყაზბეგის» აქციების შემოსავლიანობის საშუალოკვადრატული გადახრა (σ)

ცხრილი 13

	$K_i - K$	$(K_i - K)^2$	$(K_i - K)^2 \cdot P_i$
«სახალხო ბანკი»	10-21=-11	121	121 · 0.7 = 84.7
	30-21 = 9	81	81 · 0.2 = 16.2
	80-21=59	3481	3481 · 0.1 = 348.1
			$\sigma = 21.2$

«ყაზბეგი»	10-46=-36	1296	$1296 \cdot 0.2 = 259.2$
	30-46=-16	256	$256 \cdot 0.4 = 102.4$
	80-46=34	1156	$1156 \cdot 0.4 = 462.4$
			$\sigma = 28.7$

გამოთვლები ცხადყოფს, რომ მართალია «სს ყაზბეგის» აქციებიდან შემოსავლიანობა საგრძნობლად აღემატება «სს. სახალხო ბანკის» აქციებიდან მიღებულ შემოსავლებს, მაგრამ «სს. სახალხო ბანკის» აქციებში ინვესტირების რისკი გაცილებით დაბალია, ვიდრე «სს. ყაზბეგის» აქციებში.

რისკის ხარისხის შესაფასებად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ვარიაციას კოეფიციენტიც, რომელიც განისაზღვრება საშუალოკვადრატული გადახრის შეფარდებით მოსალოდნელ შემოსავლიანობასთან :

$$V_{\sigma} = \frac{\sigma}{K}$$

სადაც, V_{σ} - განსაზღვრავს რისკის მნიშვნელობას შემოსავლის ერთ ერთეულზე.

ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობასთან ერთად, საფონდო ბირჟების სტატისტიკაში ასევე მნიშვნელოვანია შემოსავლიანობასა და საინვესტიციო რისკებს შორის კავშირის შესწავლა. სამეცნიერო ლიტერატურით ცნობილია რიგი მოდელები, რომლებიც აღწერენ ამ კავშირს. ყველაზე მეტად გავრცელებულია მოდელი - CAPM (Capital Asset Pricing Model), რომელიც ეფუძნება იმ მოსაზრებას, რომ მოსალოდნელი შემოსავლიანობის განაკვეთი ტოლია რისკისგან თავისუფალი შემოსავლიანობის განაკვეთს პლუს პრემია რისკისათვის.

CAPM - მოდელის ერთ-ერთი ძირითად ელემენტად გვევლინება ე.წ. ბეტა-კოეფიციენტი (β), რომელიც ასახავს ხარისხს, რომლის მიხედვით შემოსავალი აქციაზე «მოძრაობს», ანუ იცვლება ბაზართან ერთად.

ბაზრის «მოძრაობა», ცვალებადობა აისახება დინამიკაში მოცემული ბაზრის საფონდო ინდექსებით. თუ ბაზრის 10 პუნქტით ცვლილებისას ასევე 10 ერთეულით იცვლება აქცია, მაშინ ითვლება, რომ ასეთ აქციაზე $\beta = 1.0$. თუ $\beta = 0.5$, მაშინ აქცია მხოლოდ ნახევრად არის დამოკიდებული ბაზრის „ცვლილებაზე«, ხოლო თუ $\beta = 2.0$, მაშინ აქცია 2-ჯერ მეტად მოძრაობს, ვიდრე ბაზარი. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ აქცია მაღალი β -კოეფიციენტით უფრო მერყეობს, ვიდრე აქცია დაბალი β -კოეფიციენტით. ამდენად, იგი გამოდის როგორც რისკის საზომი პარამეტრი.

აქედან, შეიძლება ფორმულირება გავუკეთოთ ამა თუ იმ ფასიანი ქაღალდების რისკსა და შემოსავლიანობის საჭირო განაკვეთს შორის დამოკიდებულებას.

დავუშვათ: K_i - შემოსავლიანობის საჭირო განაკვეთია i აქციაზე; $K_{\phi.თ.}$ - რისკისაგან თავისუფალი შემოსავლიანობის განაკვეთია; $K_{ა.}$ - შემოსავლიანობის საბაზრო განაკვეთია. შესაბამისად, რისკისათვის საბაზრო პრემია იქნება:

$$K_{ა.} - K_{\phi.თ.}$$

აქციაზე რისკსა და შემოსავლიანობას შორის დამოკიდებულება გამოსახება შემდეგნაირად: შემოსავლიანობის საჭირო განაკვეთი მოცემული სახის აქციაზე პროპორციულია რისკისაგან თავისუფალი შემოსავლიანობის განაკვეთს პლუს საბაზრო პრემია რისკზე, გამრავლებული β -კოეფიციენტზე:

$$K_i = K_{\phi.თ.} + (K_{ა.} - K_{\phi.თ.}) \cdot \beta_i$$

ან,

$$K_i - K_{\phi.თ.} = (K_{ა.} - K_{\phi.თ.}) \cdot \beta_i$$

სადაც, $K_{\text{ა}} - K_{\text{რ.თ.}}$ არის საბაზრო პრემია რისკის გაწვევისათვის (პირობითად, იგი აღვნიშნოთ x ცვლადად); $K_i - K_{\text{რ.თ.}}$ - i -ური სახის აქციაზე გაწეული რისკის პრემიაა (პირობითად, იგი აღვნიშნოთ y ცვლადად).

ამდენად, ბოლო ფორმულით მოცემული გამოსახულება შეიძლება წარმოვიდგინოთ შემდეგი სახით:

$$y = \alpha + \beta \cdot x$$

სადაც, β და α - მიღებული რეგრესიის განტოლების კოეფიციენტებია.

თუ არსებობს სტატისტიკური ინფორმაცია დროის განსაზღვრულ პერიოდში კონკრეტული ფასიანი ქაღალდის შემოსავლიანობისა და შემოსავლიანობის საშუალოსაბაზრო დონის შესახებ (ამასთან, გამოვიყენებთ უმცირეს კვადრატთა მეთოდს), ამ ინფორმაციის საფუძველზე შესაძლებელია აიგოს რეგრესიის განტოლება, რომელიც ასახავს დამოკიდებულებას მოცემულ ფასიან ქაღალდზე რისკისათვის მიღებულ პრემიასა და რისკისათვის საშუალოსაბაზრო პრემიას შორის.

შემოსავლიანობის ინდექსისა და აქციის შემოსავლიანობის დინამიკა

ცხრილი 14

პერიოდი	შემოსავლიანობის ინდექსი	აქციის შემოსავლიანობა	პერიოდი	შემოსავლიანობის ინდექსი	აქციის შემოსავლიანობა
I	5.75	7.65	XI	5.36	4.48
II	4.44	9.21	XII	4.59	7.43
III	4.89	6.43	XIII	-3.81	-2.56
IV	2.12	4.56	XIV	5.68	5.11
V	3.15	4.68	XV	-4.67	-6.78
VI	6.9	5.98	XVI	-6.89	-5.9
VII	-2.75	1.34	XVII	-2.14	-6.44
VIII	7.25	3.43	XVIII	4.57	5.67
IX	8.43	11.11	XIX	7.56	7.89
X	3.18	3.75	XX	4.56	4.98

როგორც წესი, საშუალოსაბაზრო შემოსავლის დონის დასადგენად იყენებენ ისეთ საფონდო ინდექსებს, როგორცაა შტანდარდ&პოორ'ს 500, For-30, DAX და სხვა ინდექსებს.

β - კოეფიციენტი შეიძლება შეიცვალოს დროში გარე და შიდა ფაქტორების გავლენის შედეგად. ცხადია, რომ ეს ცვლილება გავლენას მოახდენს, ასევე, შემოსავლიანობის მოსალოდნელი განაკვეთის სიდიდეზე.

α - ახასიათებს ცალკეული სახის აქციის ჭარბად შეფასებას, ან ნაკლოვონად შეფასებას. მაგალითად, თუ $\alpha > 0$ ითვლება, რომ აქცია სათანადოდ არ არის შეფასებული, რამდენადაც საკურსო ღირებულების ზრდის ტემპი მაღალია, ვიდრე საერთოდ ბაზარზე აქციების ღირებულების ზრდის ტემპი, ხოლო თუ, $\alpha < 0$, ანუ უარყოფითია, მაშინ ადგილი აქვს აქციების ჭარბად შეფასებას.

მოვიყვანოთ β და α კოეფიციენტების გაანგარიშების მაგალითი (იხილეთ ცხრილი 1-ით).

მოცემულ მაგალითში დამოუკიდებელი (x) ცვლადი გამოდის, როგორც შემოსავლიანობის ინდექსის მაჩვენებელი, ხოლო დამოკიდებულ (y) ცვლადში იგულისხმება - აქციის შემოსავლიანობა. გაანგარიშებული კორელაციის კოეფიციენტი შეადგენს 0,89. მიღებული შედეგი ამტკიცებს მჭიდრო კავშირს ამ ორ

მაჩვენებლებს შორის. ცხრილი 14-ის საფუძველზე გაანგარიშებული პარამეტრებით შეიძლება ავაგოთ რეგრესიის შემდეგი განტოლება:

$$y = 1.027x + 0.6125$$

კოეფიციენტი $\beta = 1,027$ ახლოსაა 1-თან რაც ადასტურებს ბაზრის უმნიშვნელო რხევადობას, შესაბამისად, მცირეა გამოკვლეული აქციის რისკიანობაც.

კოეფიციენტი $\alpha = 0.6125$ ახასიათებს აქციის ნაკლებშეფასებას (არასათანადოდ შეფასებას). გარდა ამისა, რეგრესიის ამ განტოლებით შესაძლებელია გამოვთვალოთ შემოსავლიანობის საპროგნოზო პარამეტრები და შესაბამისად ფასების მაჩვენებელი განსაზღვრულ პერიოდში.